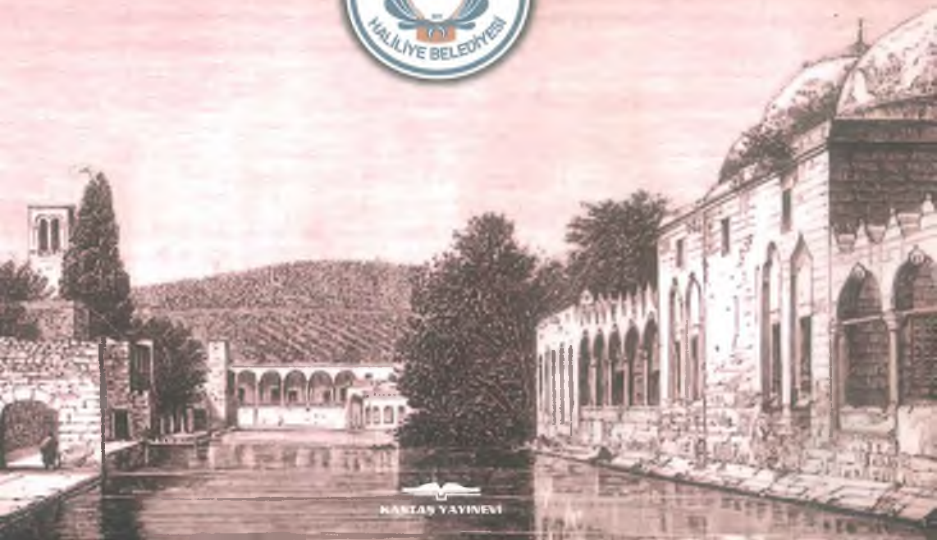

Rüya Şehir
URFA
Urfa Şehrengizi

Mehmet Atilla MARAŞ

Rüya Şehir

Urfa

Urfa Şehrengizi

Mehmet Atilla MARAŞ

Kastaş Yayınevi

ISBN 9789752822047

©

MEHMET ATILLA MARAŞ

•
Yayınlayan

KASTAŞ YAYINEVİ

Himaye- i Etfal Sok Dr. Orhanbey İşhanı No 6

Cağaloğlu İSTANBUL

Tel. 0212-5205970 Fax. 0212-5113668

Kastasyayinevi@gmail.com

Yayıncı Sertifikası 26878

•
Kapak Tasarım

Faik Yangır

•
Dizgi

Kastaş Yayınevi

•
Baskı Cilt

Umut Matbaası

Fatih Cad. Yüksek Sokak No 11

Başakhan Merter İstanbul

0212 63370411

Sertifika 22826

HALİLİYE BELEDİYESİ'NİN KÜLTÜR HİZMETİDİR

2017

İÇİNDEKİLER

Ömür Beyanı.....	5
Söz Başı.....	7
Tarihçe.....	11
Kültürel ve Toplumsal Yapı.....	19
Bir Şehrin Kültürel Geleceği.....	25
Urfa Evlerinde Geçen Zaman.....	30
Adı Musikiyle Bütünleşen Şehir.....	36
Türkülerde Yaşamak.....	41
Urfa'da Sıra Geceleri Geleneği.....	47
Urfa ve Şiir.....	51
Çok Tanınmış Bir Urfa Şiiri.....	65
Urfa Büyük Doğucuları.....	75
Efsane Nehir Fırat.....	82
Bereketli Harran Ovası.....	88
Semavi Dinlerin Atası Hz. İbrahim.....	92
Urfa Önlerinde Atlar.....	96
Urfa Dağlarında Gezen Ceylanlar.....	105
Urfa Semalarında Kuşlar.....	111
Urfa Göklerinde Kalan Sesler.....	119
Suyun ve Selamın Bol Olduğu Şehir.....	124
Urfa'da Bayram Sevinci.....	129

Urfa Köprübaşı.....	133
Aşağı Çarşı'nın Sakinleri.....	141
Yakubiye'nin Son Tozcusu.....	147
Dergâh'ta Sabah Namazı.....	153
Yakubiye Mahallesi.....	157

ÖMÜR BEYANI

Mehmet Atilla Maraş 1949 yılında Urfa'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zirai Ekonomi ve İşletme Bölümü'nü bitirdi.(1971) Çeşitli kamu kuruluşunda öğretmenlik, mühendislik ve yöneticilik yaptı. Mesleği gereği Anadolu'yu bir uçtan bir uca gezdi.

Yazı hayatına lise sıralarında şiirle başladı. İlk şiiri 1966 da Urfa'da Şafak Gazetesi'nde yayınlandı. Balıklı Göl ve Adımlar Dergisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Şiir ve yazıları; Hareket, Edebiyat, Maveria, Harran, Dergâh ve Yedi İklim Dil ve Edebiyat dergilerinde yayımlandı. Yeni Devir, Yeni Şafak gazetelerinde yazılar yazdı. 1967'de yazdığı Aney şiiriyle tanındı. 1981 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından Şehrayin adlı kitabıyla "Yılın Şairi" seçildi. Yurt içinde ve dışında düzenlenen çeşitli şiir etkinliklerine katıldı. Şiirleri birçok dünya diline çevrildi.

1992'de merkezi Kaliforniya'da bulunan "Dünya Kültür ve Sanat Akademisi" tarafından kendisine "Fahri Edebiyat Doktoru" payesi verildi.

1992'de merkezi, Hindistan'ın Madras kentinde bulunan "Uluslararası Şairler Akademisi" tarafından "Seçkin Şair" ödülü ile ödüllendirildi.

2005 Romanya'da yapılan 9. Uluslararası Şiir Şöleni'nde 'Balkanlar Büyük Şiir Ödülü'nü aldı.

Kasım 2009 da Azerbaycan'ın Başkenti Bakü'de yapılan 'Türkçenin Sekizinci Uluslararası Şiir Şöleni'nde 'Nizami Gencevi Büyük Şiir Ödülü'ne layık görüldü.

Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Başkanlığı'(1996-1998) ve Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanlığı yaptı. (1998-2000) TBMM'de 22.Dönem Şanlıurfa Milletvekili olarak görev yaptı.(2002-2007)

Van, Balıkesir, Kastamonu ve Gaziantep Üniversitelerine bağlı Fen ve Edebiyat Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyat bölümlerinde Şairin Şiirleri hakkında bitirme tezleri ile yüksek lisans tezleri yapıldı.

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği kurucu üyesi ve halen Ankara Şube Yönetim Kurulu üyesidir.

ESERLERİ: Doğudan Batıdan Ortadoğu'dan, Őehrayın, Aney, Zor Sözlere, Merhaba Ey Hüzün, Adanmış Şiirler, Künyemize AŞk Yazıldı, Peygamberler Şehri, Beyaz Adamın Kutusu, Şair Milletvekilleri (Antoloji), Rüya Şehir Urfa, Şair ve Yazar Dostlarım, Yüzyılın Türk Şairleri (Antoloji)

SÖZBAŞI

Urfa, tarih boyunca önemli olaylara ve savaşlara sahne olmuş Güneydoğu Anadolu bölgesinin önemli bir sınır kentidir. Şehrin tarihi çok eskilere dayanır. Ünlü tarihçi Ebul Faraç'a göre Nuh tufanından sonra kurulan üç şehirden biridir. Gerek Arap, Kürt ve Türk kültürlerinin kaynaştığı bir coğrafyada oluşu, gerekse tarihi İpek yolu üzerinde konumlanması, onu önemli bir kültür ve tarih şehri olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Hz. İbrahim'in ve Hz. Eyyub'un bir süre bu topraklarda yaşamış olması, kentin "Peygamberler şehri" unvanıyla anılmasına sebep olmuştur. İslam inancının, şehir ahalisinin gündelik hayatında yeri oldukça büyüktür. 1950'li ve daha önceki yıllarda İslami hayat, adeta şehir halkının yaşayış biçimiydi.

Osmanlı divan şiirinin, 17. yüzyıldaki zirve şairi, hikemi şiirin büyük ustası şair Yusuf Nabi, bu topraklarda doğmuştur. Şair Nabi'nin etkisi ile şehirde önemli bir divan edebiyat geleneği oluşmuş, birçok divan şairinin yetişmesine sebep olmuştur.

Uzun yıllardan beri, efsane nehir Fırat'a kavuşmayı bekleyen Harran Ovası, 1995 yılında Fırat üzerine kurulan barajın ve yeraltı su tünellerinin tamamlanmasıyla bu hasretten kurtulmuş ve Fırat Harran'a kavuşmuştur.

Son yirmi yıldan bu yana şehir kimliği üzerine epey kitap yazıldı, yayınlandı. 1980'li yılların başında yayınlanan Yurt Ansiklopedisi çalışması, şehirlerimizi bütün yönleri ile tanıyor, bir takım teknik bilgilerle beraber o güne kadar şehirlerle ilgili yapılan istatistik bilgilere yer veriyordu. Daha sonraki

yıllarda, özellikle kültürel ve tarihi kimliği ile öne çıkan şehirlerimizle ilgili bağımsız çalışmalar yapıldı. Bu çalışmaların yapılmasına o şehrin belediyeleri maddi katkı sağlayarak, konusunda uzman kişilere şehir kitapları hazırlatıyor, o ilin valiliği de şehre ait bu tür çalışmalara destek veriyordu. Bu tür çalışmalar neticesinde kitaplık çapında tanıtılmayan hiçbir ilimiz kalmadı.

Benim asıl üzerinde durmak istediğim konu, şehir monografisi türünden bir çalışma veya şehir biyografisi diyebileceğimiz çalışmaların yanında, şehrin tarihi dokusunu ve kültürel kimliğini edebi bir üslupla ele alan çalışmaların yapılmasıdır. Şüphesiz bu tür çalışmalara örnek olabilecek önemli bir kitap, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" adlı çalışmasıdır. Bu kitapta yazar, Anadolu'nun tarihi ve kültürel kimliği ile öne çıkan beş şehrini, başta İstanbul olmak üzere Bursa, Ankara, Konya ve Erzurum'u ele alıyor, kendine has üslubuyla yaptığı tasvirler sayesinde bizi, şehrin mahreminde gezdirerek büyülüyordu. Bu çalışmadan yıllar sonra, doksantı yılların ortalarına doğru altıncı şehir Sivas, kendini göstermede gecikmedi. Zaten bir kültür ve medeniyet şehri olan Sivas, "Altıncı Şehir" olarak o şehrin bir evladı olan yazar Ahmet Turan Alkan'ın kaleminden edebiyat dünyamıza kazandırıldı. Yedinci şehir, şair ve yazar dostum Metin Önal Mengüşoğlu'nun kaleminden "Harput Şehrengizi" olarak ortaya çıktı.

Bu girişten sonra esas konuya geliyorum. Benim doğup büyüdüğüm, ilk gençlik yıllarımdan geçtiği, ilk orta ve lise tahsilimi yaptığım on bir bin yıllık bir geçmişi olan, gerçek bir tarih, kültür ve medeniyet şehri Urfa'nın, kültürel ve tarihi kimliğini öne çıkaran ve bir şehir güzellemesi olan "şehrengiz"i henüz yazılmadı. Gerçi benim 1986 yılında yayınlanan Peygamberler Şehri Şanlıurfa (ikinci baskı, 1997) ve rahmetli hemşerimiz ressam Mustafa Ayataç'ın 1988 yılında yayınladığı 'Peygamberler Şehri Urfa' adlı çalışmaları bir yana

bırakırsak, yukarıda sözünü ettiğim anlamda bir Urfa kitabı yazılmadı. Bu ilk çalışmayı ben yapmak istedim ve Bismillah deyip başladım.

Bu kitapta kaleme aldığım Urfa, 1955-1965 yıllarındaki yapıyla hatıra akseden o "Rüya Şehir" dediğim Urfa'dır.

Ben bu şehirde doğdum, büyüdüm ve yaşadım. Şimdi o şehir hayatı ve şehrin o eski ruhu yok ve geri gelmesi de mümkün değil. Ancak hatıralarda ve hafızalarda yaşayan o rüya şehri, bu günlere aktarmayı kendim için bir görev sayıyorum.

Mehmet Atilla Maraş

Ankara, Eylül 2009

TARİHÇE

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat kesiminde yer alan Urfa, coğrafi durumunun özelliği dolayısıyla üzerinde bağımsız devlet veya beylikler kurulan, oldukça değişik bir tarihe sahiptir.

Urfa, tarih boyunca Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'da ortaya çıkan devletlerin egemenliği altında kalmıştır. Bu açıdan Urfa tarihi, Mezopotamya tarihine bağlı sayılır.

Mezopotamya, Yunanca iki nehir arasındaki toprak anlamına gelmektedir. Araplar da aynı anlama gelen bu topraklara 'El cezire' adını vermişlerdir. Dicle ve Fırat arasında kalan bu toprakların en eski ismi bilinmiyor. Tarihi değiştiren ve tarihi yapan önemli olaylar, ilk defa Mezopotamya'da gerçekleşmiştir. Allah'ın çoğu elçisi bu topraklarda doğmuş, yaşamış ve tevhit inancını buradaki putperest insanlara tebliğ etmişlerdir.

Çok önemli sayılabilecek olayları ise şöyle sıralayabiliriz:

1. Tarım devrimi; Buğday, arpa ve mercimek ilk defa bu topraklarda ekilip biçilmiştir. Hz. Âdem'in Harran Ovası'nda ziraat yaptığı söylenmektedir. 2. Yazının keşfi; Çivi yazısı, dünyada ilk defa bu topraklarda Sümerler tarafından icat edildi ve kil tabletler üzerinde kullanıldı. 3. Devlet kurma geleneği; Dünyada tarihin kaydettiği ilk devletler bu topraklar üstünde kurulan Babil ve Sümer devletleridir. 4. Cennetten çıktığına inanılan üç nehirden ikisi Fırat ve Dicle, bu topraklardadır. 5. Harran gibi ucu bucağı olmayan mümbit ve bakir bir ova Mezopotamya sınırları içindedir.

Urfa'nın bilinen en eski adı, Edessa, Büyük İskender sonrasında Selökidler dönemine kadar uzanmaktadır. Edessa, Makedonya Krallığı merkezinin eski bir adıdır. Urfa adının kaynağına dair çok sayıdaki rivayetin hiç biri kesinlik kazanmamıştır. Bunlardan biri, Urfa adının Süryanice "Orhai" kelimesinden türediği, Orhai'nin ise Arapça "suyu bol" anlamına gelen Vurhai'den kaynaklandığı yolundadır. Bir başka rivayete göre, Urhai kelimesinin Latince Orphei'den kaynaklandığı yolundadır. Pınar veya kale anlamına gelmektedir.

İslamiyet'ten önce Urfa, Perslerin idaresindeyken Arap Yarımadası'ndan birçok Arap kabilesi bu arada Mudarogulları da gelip Urfa'ya yerleşmiş, bu yüzden bir süre Urfa'ya "Diyar-ı Mudar" adı verilmiştir. Müslüman Arap hâkimiyetindeki Urfa'nın adı, Ruhadır. Bugün kullanılan Urfa adının Ruha'dan geldiği sanılmaktadır. Urfa, yazılı tarihten önceki dönemlerde önemli olaylara sahne olmuş dünyanın en eski şehirlerinden birisidir. Bölgede yapılan son kazı çalışmalarında elde edilen bulgulara göre 11.000 yıllık bir şehir olduğu tahmin edilmektedir. Ünlü İslam tarihçisi Ebu'l-Faraç'a göre Urfa, Nuh Tufanından sonra kurulan üç şehirden birisidir.

Sümerler'de etrafı hendeklerle çevrili şehirlere Ur adı verilirdi. Urfa'nın da bilinen ilk adının Ur olması ve tarihi kalenin etrafının hendeklerle çevrili olması dikkat çekicidir. Urfa ve yöresinin M.Ö. 2000'de, Mitanni Devleti'nin elinde olduğu bilinmektedir. M.Ö.1100'lerde Ege göç kavimlerinin yarattığı karışıklıklardan yararlanan Aramiler, Güneydoğu Anadolu'da etkinlik sağladılarsa da kurdukları küçük prenslikleri birleştirip güçlü bir devlet oluşturamadılar. Bu devletin Asurlar tarafından yıkılmasıyla, Urfa ve çevresi Asurluların eline geçmiştir. Asur krallarına Nemrut denilirdi. Hz. İbrahim'in Nemrut zamanında doğduğu ve tek tanrı fikrini buralarda yaydığı bilinmektedir. İran'ın kuzeyinde bulunan Medler, M.Ö. 600'lerde Asurları yenerek Urfa'yı kendi topraklarına kattılar.

Daha sonra Urartuların ortadan kaldıran Medler, yerleşik bir düzen kuramadıklarından M.Ö. 550'de Persler karşısında tutunamayarak yıkıldılar.

Pers Dönemi'nde, asker ve soylular arasında paylaştırılan Edessa'nın, çevresindeki geniş ve verimli topraklarda tarım yapılması, şehirde ticaretin canlanmasına sebep oldu. Pers ordularını M.Ö. 334 ve 332'de bozguna uğratarak bu devleti ortadan kaldıran Büyük İskender, tüm Anadolu ile birlikte Urfa'yı da Makedonya İmparatorluğu'na bağladı.

M.Ö.323'te İskender'in ölümüyle, ülkesi komutanları arasında pay edildi. Güney Anadolu, Suriye ve İran, Komutan Selefkos'un payına düştü. Selefkos, merkezi Antakya olmak üzere Selökid Krallığı'nı kurdu. Urfa'da bu krallığa bağlandı. Selökidlerin giderek zayıflaması sonucu yerel topluluklardan Aramilerin önderi Karen, M.Ö.132'de Abgar Prensi'liğini kurdu. Selökidler döneminde Urfa'da ağırlık kazanan Makedon kültürünün izlerini büyük ölçüde yok eden Aramiler, M.Ö.70'lerde Roma'nın bir uydusu durumuna gelen Selökid'lerin tersine bağımsızlıklarını korudular.

Merkezi Urfa olarak kurulan Abgar Prensiği'ne Osroene Krallığı da denilmektedir. Osroene krallarına Abgar denilirdi. Hıristiyanlık dinin V. Abgar döneminde Urfa'ya yayıldığı, V. Abgar'ın Hz. İsa'yı Urfa'ya davet ettiği söylenmektedir. (M.S.29-32)

Osroene krallarından Eftuha tarafından yaptırılan kaledeki çift sütunlar, bugün hâlâ ilk zamanlardaki özelliğini korumaktadır. Eftuha'nın bugün okunan kitabesinde "Ben Eftuhayım, güneşin oğluyum. Bu sütunlar üzerindeki heykeli Kral Menon'un kızı Şelmet için yaptırдыm" denilmektedir.

Roma-Part savaşları sırasında birkaç defa işgale uğrayan Osroene Krallığı, M.S. 117'de Romalılarca sona erdirilince Mezopotamya ve Urfa, bir Roma eyaleti durumuna düştü.

Roma döneminde bölgedeki Arami ayaklanmalarını bastıran Roma orduları, 241'den başlayarak Sasanilerin (Samaniler) akınlarına hedef oldu. Urfa bölgesi de bu arada birçok defa Romalılarla Sasaniler arasında el değışirdi.

Roma İmparatorluğu M.S. 395'te Doğu ve Batı Roma olarak ikiye bölündüğünden Urfa bölgesi Doğu Roma İmparatorluğu(Bizans) içinde kaldı.

Hıristiyanlığın Antakya okulunu temsil eden ve "İsa'nın Tanrı, değil insan olduğunu" savunan Diaizitlik öğretisiyle 428'de Bizans başkentinde piskoposluğa kadar yükselen Nestorius, 431'deki Efes Konsil'inde aforoz edilince, Antakya ve Urfa kiliseleri, Diaizitlik'in merkezi oldu.

Halife Hz. Ömer döneminde Urfa, İyad bin Ganem komutasındaki İslam Orduları tarafından ele geçirilmiş, İyad, bu kentin ilk Müslüman valisi olmuştur. Halife Hz. Osman zamanında, Urfa Şam'a bağlanarak daha sonraları Emevilerin saltanatı altında kalmıştır.

Müslümanlar, 680'lerde Urfa, Harran ve Samsat'ı birleştirerek bir eyalet meydana getirdiler. İslâm egemenliği altında bulunduğu süre içinde Urfa, açılan sulama kanalları ile bereketli toprakları daha da verimli hale geldi, şehir iyice zenginleşti.

750'de Emevilerin saltanatı son bulunca, Urfa yöresindeki halkın üzerinde büyük bir Abbasi baskısı başladı. Bu baskılar sonucu meydana gelen ayaklanmalar, Abbasi Hükümdarı Harun'ür-Reşid'in başa geçmesiyle son buldu. Urfa, Halife Harun'ür-Reşid'in adil yönetimi sayesinde sakin bir dönem yaşadı.

Bu dönemde Urfa ve Harran, Abbasi Devleti'nin ünlü birer kültür merkezi haline geldi. Halen Harran'da kalıntıları bulunan medreseler bu dönemde inşa edilmiştir. Urfa ve çevresi, Abbasilerin yıkılmasıyla eski şöhretini kaybetti.

Yörede kabilelerin birbirine düşmesinden yararlanan Bizanslılar, 942'de Diyarbakır'a kadar ilerleyerek Urfa'yı da ele geçirdi. 1037'de, tüm Urfa'yı egemenlikleri altına alan Bizanslılar, Urfa kalesinin surlarını onararak korunaklı hale getirdiler.

1037'de Aral Gölü ve Hazar Denizi dolaylarında Büyük Selçuklu Devleti kurulurken, Urfa Bizanslıların elindeydi. Selçukluların büyük komutanı Sultan Alparslan, 1071'de yüz aşiretten oluşan ordusuyla Malazgirt Ovası'nda Bizans ordusunu yenince Anadolu ve dolayısıyla Urfa, Selçukluların eline geçmeye hazır hale geldi. Müslüman Türkler, hızla Anadolu içlerine dağıldılar. Alparslan'ın 1072'e ölmesi üzerine Selçuklu tahtına Melik Şah çıktı. Alparslan'a karşı ayaklanmış olan Süleyman şah ve kardeşi Mansur, Urfa yöresinde bulunuyordu. Halep seferine çıkan Melik Şah, komutanlarından Bozan'ı Urfa'yı almak için görevlendirdi. Savaş, iki Müslüman kuvvet arasında sürüyordu. Savaş sırasında Urfa'ya gelen Melik Şah, savaşın kendi lehine dönmesini sağladı. Urfa ve çevresini savunan Süleyman Şah, atıyla Fırat' geçmek isterken suda boğularak öldü. (1086) Bugün türbesi, Suriye sınırları içinde kalan Caber kalesinde "Türk mezarı" diye anılır.

Melik Şah Urfa'yı Komutanı Bozan'a verdi. Bozan 1087'de Urfa'ya ve Harran'a vali oldu. Urfa Selçuklular yönetiminde yeniden eski uygarlığına kavuştu. Müslüman-Türk baskısını yok etmek amacı ve Bizanslıların isteği üzerine düzenlenen Haçlı seferleri sırasında, 'Urfa Haçlı Kontluğu' kuruldu. (1098) Uzun yıllar çevresi, Türk devlet ve beylikleri ile çevrili olduğu halde varlığını sürdüren bu kontluk, zaman zaman Türklerin aralarındaki savaşlardan yararlanarak sınırlarını genişletmeyi de başardı. Urfa'da egemen olan Haçlılar, iktidar kavgasında güçlerini yitirince, Musul Atabegi İmameddin Zengi, 1144'te Urfa'yı ele geçirdi ve Haçlı Kontluğu'na son verdi. İmameddin Zengi'nin 1182 de ölümüyle yerine geçen Nurettin Mahmut'un yanında yetişen Şark Sultanı Selahattin, Eyyubi

devletini kurdu. Urfa, uzun süre bu devletin sınırları içinde kaldı.

Moğollar döneminde sık sık yağmalanan, ağır vergilerle ezilen Urfa yöresindeki Türkmen boyları, Anadolu Selçuklularının 1318'de tarihe karışmasından sonra bağımsız davranmaya başladılar.

Emir Timur'la birlikte Ankara savaşına katılan Akkoyunluların başında bulunan Kara Yülük Osman Bey, Diyarbakır yöresinde Akkoyunlu devletini kurduktan sonra 1403'te Urfa'yı ele geçirdi.

Safeviler'in güç kazanmasıyla etkinliklerini yitiren Akkoyunlular, 1502'de aldıkları son yenilgiyle tüm Doğu Anadolu'yu Safeviler'e bırakmak zorunda kaldılar. 1514'te Urfa'yı alan Şah İsmail komutasındaki ordular, Yavuz Sultan Selim tarafından Mercidabık'ta yenilgiye uğratıldı.(1516) Böylece aynı yıl Urfa'da Osmanlıların topraklarına katıldı.

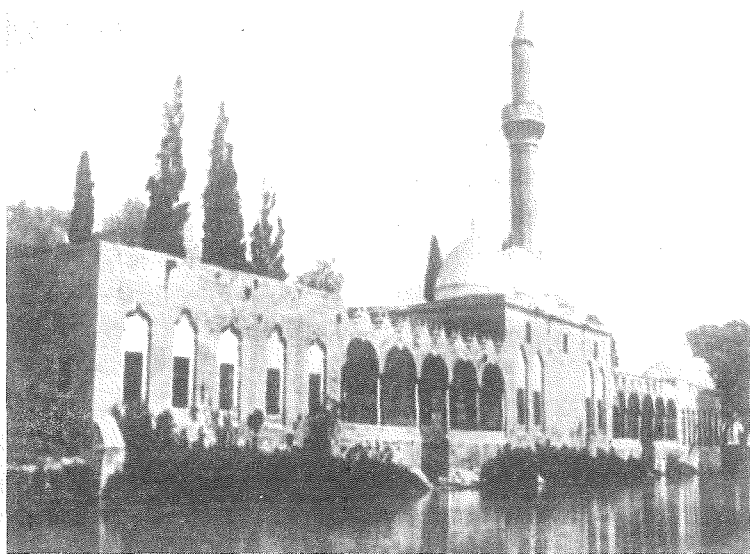
Urfa, Osmanlı egemenliğine girdikten sonra Halep vilayetine bağlı bir sancak durumuna geldi. '1867 vilayet nizamnamesi', Urfa Sancağı'nın; Merkez kaza, Birecik, Rumkale ve Suruç kazalarından oluştuğunu kaydetmektedir.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi imzalandığı günlerde Urfa bağımsız bir sancaktı. 7 Mart 1919'da İngilizler tarafından işgal edilen Urfa, daha sonra Fransız işgaline terk edildi. 13 ay, 3 gün süren işgalden sonra büyük bir mücadele sonucu kurtuluş gerçekleşti. Fransız işgali sırasında şehrin üçte bir nüfusuna sahip olan Ermeniler, Fransızlarca silahlandırılmış ve işgalde Fransızların yanında yer almışlardır.

Fransız ve Ermenilerin ortaklaşa yapıkları zulme dayanamayan halk, 9 Şubat 1920'de ayaklandı. Urfa jandarma kumandanı Ali Saip Bey, Fransızları bu bölgeden çıkarmak için halkı Kuvayı Milliye adına örgütledi. Çevredeki aşiretlerin de desteğini aldı.

Saldırıya geçilmeden evvel Fransız işgal komutanına, Kuvayı Milliye Komutanı Namık (Ali Saip) tarafından imzalı bir nota verildi. Notada 24 saat içinde işgal kaldırılmazsa saldırıya geçileceği yazılıydı. İşgal komutanının kendilerine verilen kesin uyanı reddetmesi üzerine Kuvayı Milliye güçleri, 9 Şubat sabahı Harran Kapı ve Bey Kapısı yönünden şehre girdi. Karakoyun deresinin belli başlı yerlerine Badıllı, Baziki, Dögerli ve Şeyhanlı Aşireti'nden silahlı adamlar yerleştirilerek savunma mevzileri oluşturuldu.

Sabah olduğunda şehrin güneyi Kuvayı Milliye'de, kuzeyi Fransızlarda idi. Aynı gün hapisane boşaltılarak mahkûmların direnişe katılmaları sağlandı. Urfa milis güçleri ile Fransızların açtığı ateş akşama kadar sürdü. Aynı gece Badıllı Aşireti'nin adamları Fransız karargâhına girmeyi başardılar. Bir müddet sonra Suruç ve Birecik bölgesindeki Fransız kuvvetleri de kuşatıldı. İki ay süren savaş süresinde Milisler defalarca düşman mevzilerine taarruzda bulundular. Nisan 1920 başlarında Fransız işgal komutanı Sajor'un Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e ateşkes isteğinde bulunduğunu bildirdiler. Daha sonra silah ve cephaneleriyle birlikte şehri terk etmeleri hususunda anlaşma sağlandı. Ağırıklarını götürmeleri için kendilerine 60 deve ile 20 katır verildi. Fransızlar, 11 Nisan 1920'de Urfa'yı boşaltılar. Böylece bir yıldan fazla bir süre düşman işgali altında kalan Urfa, kurtulmuş oldu.

KÜLTÜREL VE TOPLUMSAL YAPI

*Ve gül, Nemrud'un yaktığı ateşte açan
Koncalanan açılan gelişen İbrahim'in elinde
Tatlı bir su içre gerçekler saçan bir mağara
Urfa'da yıldızların yıldızdan, ayın aydan
Günün gündün farklı olduğu orada...*

Sezai Karakoç

Urfa bölgesi, tarihin en eski medeniyet merkezlerinden biridir. Yerleşmeye elverişli doğa koşulları, yolların kavşak noktasında bulunması, çeşitli kültürlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Mezopotamya'nın; Babil, Keldani, Mittani, Arami, Med ve Asur gibi en eski medeniyetlerinin yanında, bölgeye istila ve yerleşme amacıyla gelen Persler ve Romalıların bıraktıkları kültürel mirastan da söz etmek mümkündür. Daha sonra bölgeye gelen Müslüman Araplar ve Türklerin getirdiği kültür ve medeniyet, yerli halka intikal etmiş, oradan günümüze kadar değişerek, dönüşerek ve çoğalarak gelmiştir.

Harran ve Edessa(Urfa), 9. ve 10. yüzyılda İslam medeniyetinin ve bilimin en önemli iki merkeziydi. Hz. Ömer zamanında Müslüman Araplar bu bölgeye nüfuz ederek burada uzun süre egemenlik kurmuşlardır. Araplar tarafından bu bölge, Diyarı-Mudar olarak anılmıştır. Eyyubiler, Karakoyunlu ve Akkoyunlular arasında el değiştiren bölge, 1517 de Osmanlı egemenliğine girmiştir.

19. yüzyılda şehir halkının başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılık idi. Şehir merkezinde dokumacılık ve kuyumculuk

çok gelişmiş. Kervan yolları ile Diyarbakır ve Halep'e bağlanan Urfa'da ticari hayat oldukça canlıydı.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde şehirdeki geleneksel öğelerin tümü, bütün kültürel ve toplumsal yapıyı etkilediği görülmektedir. Büyük toprak mülkiyeti, aşiretçilik, şeyhlik ve ağalık, üretim ve insan ilişkilerinin başlıca belirleyicisiydi.

1932'de açılan halkevi, cumhuriyetin benimsediği kültürel biçimi, halka benimsetmek için her ilde olduğu gibi Urfa'da da çaba göstermiştir.

1950'li yılların sonlarına kadar şehirde sıtma, şark çıbanı ve trahom oldukça yaygındı. Vereme yakalananların sayısı oldukça fazla idi.

1956 da Fırat üzerine yapılan Birecik köprüsü, Urfa ile birlikte bütün doğu illerinin İstanbul'a ulaşmasını sağladı.

1960'tan sonra kültürel değişim süreci giderek hızlandı. Tarımda makine kullanımı, çok sayıda insanın köyden şehre göç etmesine neden oldu. Bu arada İstanbul'u ve İzmir'i keşfeden Urfa'nın yerli ve zengin aileleri de bu büyük kentlere göç etti. Urfa'da kenar mahallelerde gecekondu oluştu. Köy kültürü ve hayat tarzı, zamanla şehir hayatına baskın çıktı. Susuzluk, halkın hayatını olumsuz yönde etkiledi. Urfa evlerinde yapılan sıra gecelerine köyün davul ve zurnası karıştı. Böylece Urfa sevdalısı bir yazar arkadaşımın deyimiyle Şehir medeniyeti, bir 'İsot Medeniyeti'ne dönüştü.

1970'lerden sonra yapılan apartmanlarda yaşamaya başlayan bir kısım şehir halkı, bu yeni hayat tarzına kolay alışamadı ve eski tek katlı, avlulu evlerdeki alışkanlıklarını apartmanlara taşıdı. Böylece yeni hayat ile eski geleneksel hayat tarzı ve kültürü biri biriyle uzun bir süre çatışarak sürdü.

Bütün bunların yanında Urfa, Müslüman bir şehirdir. Hz. İbrahim'in ve Hz. Eyyub'un bir süre bu şehirde yaşamış olması,

Halife Hz. Ömer zamanından bu yana şehre Müslümanların egemen olması, şehrin kimliğinin tevhidi inançtan yana olduğu gerçeğini önümüze serer.

Uzun zamandan beri, şehir merkezinde Kürtler, Türkler ve Araplar birlikte yaşamaktadırlar. Şehir ahalisinin hemen hepsi de Sünni Müslüman olduğundan, biri birlerinden kız alıp vermişler ve akraba olmuşlardır. Şehirde yaşayan halk ve özellikle esnaf kesimi, bu üç dili bilmekte ve konuşmaktadır.

Etnik kökeni ne olursa olsun şehirde yaşayan ve şehirleşmiş bütün insanlara 'şehirli' köyde yaşayanlara da köylü denilmekte, Kürtçe ve Arapça köyde, kırsalda konuşulan dil, Türkçe ise şehirde konuşulan dildir. Lehçe Azeri, Türkmen lehçesidir. Sıra gecelerinde, önemli gün ve gecelerde, Türkçe, Arapça ve Kürtçe mevlitler okunur, gazeller söylenir. Düğünlerde Türkçe, Kürtçe ve Arapça şarkılar söylenir ve birlikte halay çekilir. Bu durum, şehir ahalisi tarafından asla yadırganmaz.

Urfa'da hayat ve ölüm iç içedir. Ölüm çok tabii bir olaydır Urfalı için. Çünkü her gün, camilerin birinde veya bir kaçında ölenler için salâ verilir. Bu, birinin daha dünyasının değiştirdiğinin işaretidir 'Allah rahmet etsin. Bir gün sıra bize de gelecek. Allah her şeyin en doğrusunu bilir' diyerek ölümü mütevekkil bir şekilde karşılar.

İnancını hayatına nakşeden her Urfalı ölümü, hayatın bir parçası, hayatın tabii akışının doğal bir sonucu olarak yorumlar.

Hasta olan, dar yerde kalan veya ruhen sıkılan biri için camilerde 'faraşlık' okutulur. Müezzin, minarenin şerefesinden günün bir saatinde hazin bir sesle salâ okur. Dinleyenler "Allah şifa ihsan eylesin, Allah dar yerden kurtarsın" diyerek o kişiye dua eder.

Başka şehirlerde pek görmediğim ama Urfa'da, hemen her Cuma hutbesinden sonra, imam namaza başlamadan önce kendisine müracaat eden insanların dert ve isteklerini cemaate duyurur, dua talebinde bulunur. Cemaat da dua isteyenlere dua eder.

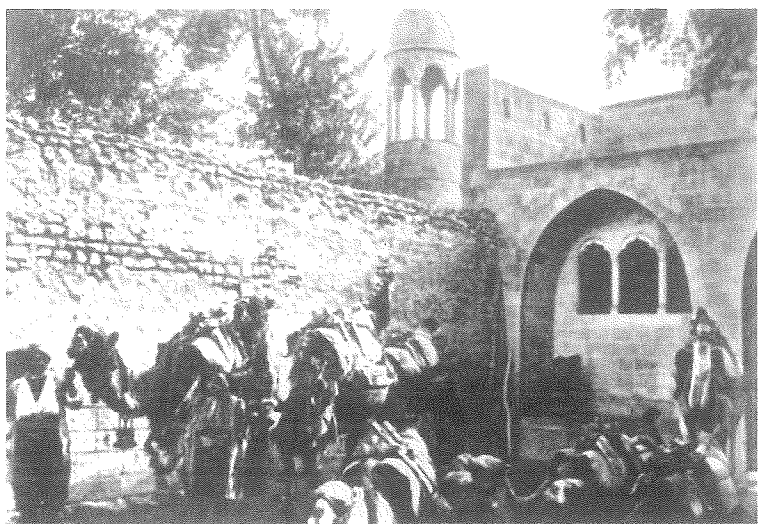
Bu şehrin mistik ve otantik bir yapısı elbette vardır. Dini ve tasavvufi hayat, şimdi bile canlılığını korumaktadır. Buradaki tarihi ve mistik hava, gizemli ve çekici atmosfer, Urfa'ya gelen birçok insanı ve özellikle birçok şairi etkilemiş, Urfa için şiirler yazmalarına sebep olmuştur.

Mevlidi Halil Camii içindeki küçük dergâhta, 150 yıldan beri hiç aksamadan devam eden, sabah ve ikindi namazından sonra yapılan bir kadiri zikri vardır ki görmeye ve yaşamaya değer. Zikir halkasına katılanların veya öteye oturup huşu içinde dinleyenlerin ruhlarına rahatlık veren, her türlü sıkıntı ve stresten insanı alıkoyan o ruhani havayı teneffüs etmek gerekir. Urfa'yı ilk defa gören birisi için en dikkate değer şeyin, bu tarihi şehrin manevi hayatı, otantik ve mistik yapısı olduğudur. Bundan yıllar önce, tanıştığım iki sanat adamımızdan Urfa'yı ziyaretlerinden duydukları hazzı ve Urfa izlenimlerini dinlemiştim. Bunlardan ilki; sahneye koyduğu eserlerle İslâmi Tiyatro yapığını söyleyen, bir zamanların çok ünlü tiyatro oyuncusu Abdullah Kars, diğeri, televizyonda çeşitli programlar yapan, özellikle 'Kapılar ve Köprüler' programı ile tanınan müzisyen Engin Noyan'dır. Dergâha gelerek iki rekât namaz kılıp duaya durduklarında, mistik ve ruhani bir havanın içinde adeta kendilerinden geçtiğini ve bu atmosferden hiç çıkmak istemediklerini bana beyan etmişlerdir. Hatta Engin Noyan'ı, 1999 da Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanı iken bir sohbet için Ankara'ya davet ettiğimde, bana bunları söylemiş ve arkasından ilave etmişti:

"Sizin oraya gidip yerleşmek geliyor içimden. Oranın rahat ve insana huzur veren havasını ömrümün sonuna kadara tenef-

füs etmek istiyorum. Sıkıldığım bu çağdaş giysilerden soyunup, oranın pek rahat olan giysilerini giyerek Dergâh'a yakın bir yerde gördüğüm o saf ve temiz çocukların arasına karışmak istiyorum." demişti.

İşte bütün olumsuzluklarına rağmen Urfa budur azizim...

BİR ŐEHİRİN KÜLTÜREL GELECEĞİ

*Heva-yı aşkla afet-i dildara çarpıldım
Giriftar-ı kemend-i kâkül-i zer tara çarpıldım
Birecekle Kani Baba*

İnsanlık tarihini ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla inceleyip ondan bir tarih felsefesi çıkararak, insanlığın bugünü ve yarınını aydınlatmak gerekir.

Dünkü insanlık toplumu toprağa bağlı bir tarım toplumuydu. Bu günün insanlığı, sanayi toplumuna erişti. Yarınki toplum, bilgi toplumu diye anılacaktır. Genel olarak 19. yüzyılın başlarına kadar gelen insan topluluğunu sosyologlar tarım toplumu diye tanımlıyorlar. 19. yüzyıldan 20. yüzyılın sonuna kadar geçen zaman içinde yaşayan insanlığı da sanayi toplumu olarak adlandırıyorlar. 21. yüzyılı ise insanlık için bilgi çağı veya bir bilgi toplumu olarak öngörüyorlar. Dünya geneli için yapılan bu tasnif, Türkiye toplumu için de geçerlidir. Buradan hareketle böyle bir tasnii iç içe geçmiş halkalar şeklinde belki Urfa için de düşünebiliriz. Tarım bir yanıyla devam ederken sanayi, sanayi ve tarım birlikte devam ederken bilgi çağına girmek bizim için kaçınılmaz bir olgu olacaktır.

Atatürk barajı, yeraltı su tünelleri ve Harran Ovası'nı bir aç gibi sarmalayan kanal ve kanaletler sayesinde sulamaya açılan ovada, tarımsal mekanizasyonun kullanılmasıyla beraber modern tarım yapılacaktır. Tarımda kullanılan yeni tarım

teknikleri ve tarımsal girdilerin kullanılmasıyla beraber birim alandan alınacak ürün miktarı da artacaktır. Bu ürünlerin ham olarak satılması yanında, tarımsal sanayi tesislerinin kurulmasıyla ürünlerin işlenerek pazara sunulması ve bu sayede tüketilmesinden doğacak kazanç, yöreye maddi anlamda bir zenginlik getirecektir.

Tarım ve sanayi sektöründeki bu karşılıklı ilişkiler zinciri, şüphesiz yöre insanında yeni bir takım bilgi birikimi meydana getirecek, ister istemez klasik ve geleneksel toplum yapısında ekonomik, sosyal ve kültürel bir değişim süreci de başlamış olacaktır. Bu yörede yaşayan insanlar, bu gelişme karşısında doğal olarak bir değişime uğrayacak, eski geleneksel hayat tarzı ve geleneksel kültürel yapı, yerini yeni bir yapılanmaya tedrici olarak bırakacaktır. Yöre insanının geleneksel kimliği, çağdaş ve yeni bir kimliğe bürünecektir. Çok yakın bir zaman içinde gerçekleşecek olan bu kültürel kimlik değişimini yakından bilen sosyal bilimciler, değişmesini istemedikleri ve fakat muhafazasını istedikleri kimi kültür unsurlarını, eğitimcilere havale ederek bu süreçte bir kimlik bunalımı doğmasını istemeyeceklerdir.

Bizi biz yapan kültürel değerlerimizin, kimlik ve kişiliğimize ait kimi değerlerin bu değişim sürecinde kaybolmaması, bu konuda yapılacak eğitim çalışmalarına, kültürü yaşatacak olan unsurların muhafazasına bağlıdır. İşte tam burada kültür adamlarına, bu şehri seven insanlara ve şehrin sahiplerine önemli işler düşmektedir.

Kültür; tarihi toplumsal gelişme süreci içinde üretilen veya var edilen bütün maddi ve manevi değerler bütünüdür. Bu değerleri üretmede ve sonraki nesillere ulaştırmada kullanılan insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümü kültür kavramı içinde yer alır. Bir başka deyişle kültür, bir toplumun veya halk topluluğunun kendine özgü düşünce, hayat tarzı ve sanat eserlerin

bütününden ibarettir. Bir insanın hayatı boyunca kazandığı bilgi ve tecrübe de o kişinin kültürü olarak yansıyacaktır.

21. yüzyılın bilgi çağı veya iletişim çağı olduğu açıktır. İnsanlar arasında iletişim yoluyla ve iletişim araçlarıyla bilginin üretimi ve kullanımı sağlanacaktır.

Çağdaş iletişim araçları, teknolojinin ortaya çıkardığı, insan ilişkilerini kolaylaştıran araçlardır. Yayın dünyası, gazete, kitap, dergi, radyo, televizyon, bilgisayar ve internet. Özellikle bilgisayarın kullanımı 21. yüzyılda insanlar arasındaki iletişim ve haberleşmeyi daha da hızlandıracaktır. Bilgi ve kültür, dünyada yaşayan insanları belki tek millet haline getirecektir. Dünya artık küçülmüş, sanki büyük bir köy manzarası arz edecektir. Bu yeni köy ahalisinin ortak bir dili olacaktır. Ama her millet kendi kültür ve dilini bir yanıyla da muhafaza edecektir. Kültür ve medeniyet, biri birinden ince bir ayrımla ayrılan iki kavramdır. Son tahlilde tamamen bir medeniyetten veya medeniyetlerden söz edilmektedir.

Bu gün için medeniyet yahut uygarlık; ilim, fikir, sanat ve endüstri alanlarında büyük gelişmeler göstermenin adıdır. Şehirlerde medeniyeti, medeni insanlar kurar. Şehir hayatı, medeni bir hayattır. Kültürlü, bilgili, eğitilmiş, görgülü insanların yaşadığı, bir şehir hayatıdır.

Bilgi çağında şehirler nasıl şekillenecektir? Eski klasik kültür şehirlerinden biri olan Urfa nasıl bir yapıya ulaşacaktır? Sanayileşme, Urfa'yı şehir olarak ve şehrin ahalisini nerelere götürecektir? Geleneksel hayat tarzı yıllar sonra nasıl bir şekle bürünecektir. İşte asıl sorulması gereken sorular bunlardır.

Geçmişte bir "Rüya Şehir" olan Urfa'nın şehir içi nüfusu, bir milyonun üstüne çıkığında bu nüfusun en büyük sorunu eğitim olacaktır. Türkiye genelinde bakıldığında bu gün için bile doğurganlığın en yüksek olduğu il Urfa'dır. Bu genç ve yüksek

nüfusun eğitimi bu ilin birinci sorunsalıdır. Gelecekte bu şehirde yaşayacak olan ahalinin alacağı eğitim şekli, şehir hayatının tarzını da ortaya koyacaktır.

Geçmişte kalan şehrin otantik kültürünün muhafazası, bugün şehre hâkim olan insanların bir sorunu olarak pek görünmemektedir. Bu sorun daha çok kültür ve sanat adamlarının dikkatini çekmektedir. Tarihi ve bir kültürel kimliği olan bu şehrin, bu kültürel zenginliğinin muhafazası, kafalarımızda bir soru olmaktan çıkıyorsa, korkarım içimizde bir tutku olarak yaşattığımız o Urfa'ya has hayat tarzı, ileride sadece bir özlem olmaktan öteye bir anlam taşımayacak, geçmişte kalan silik bir hatıra olarak hafızalarda kalacaktır.

Ne türküler, ne sıra geceleri, ne beslenme alışkanlıkları, ne halk oyunları, ne o selamlaşma, ne o toplumsal dayanışma hiç biri kalmayacak, insanlar bireyselliğin ağır yalnızlığında kendinden başkasını düşünemeyecektir. Bu egosantrik gidiş, korkarım ki diğer gamlığı bitirecektir. Gelecek nesillerin böyle bir karışıklığa düşmemesi için elbette yapılacak işler, tedbirler ve çareler vardır.

URFA EVLERİNDE GEÇEN ZAMAN

Evlerinin önü mermer döşeli

Doktorlar geliyor eli şişeli

Urfa türküsü

Anadolu'nun geleneksel ev mimarisi içinde özel bir yeri olan Urfa evleri, bölgenin sıcak iklimi ve İslam inancına bağlı bir hayat tarzının şekillendirdiği bir üslupta gelişmiştir. Gerek malzeme seçimi ve gerekse plan uygulaması bakımından kesme taş, yüksek duvarlar ve toprak örtülü damların kullanılması, yaz aylarının bölgede 40 dereceye kadar çıkmasından ötürü sıcaklığı hafifletmiştir. Sokakların dar, duvarların yüksek tutulmasıyla da günün her saatinde güneşte yanmadan yürüyebilecek gölge bir kesim elde edilmiştir.

Urfa evleri; dar ve yüksek duvarlı sokaklar, zengin taş süslemeli, sokağa açılan avlu kapılarıyla, sokağa taşan çıkartmalı ikinci kat odalarıyla soğuk demir işçiliğinin bir ürünü olan süslemeli pencere kafesleriyle, mermer parke taş döşenen avlularıyla bölgeye has bir görünüm arz eder.

Eve girerken, bizi ilk karşılayan nesne sokak kapısıdır. Kapı, ya tahtadandır ya da tahta olup üzeri saç kaplıdır. Sokak kapısı tek kanatlıdır. Bazı kapıların kendinden ayrılan eniği vardır. Kapı üstünde, el emeği ürünü kapı tokmakları yer alır. Bazı kapılarda bu tokmak iki tanedir. Birisi tok ses çıkarır ki bu gelenin erkek olduğunu, diğeri daha ince ses çıkarır, bu da kapıyı çalanın bayan olduğuna işarettir.

Urfa evleri; genellikle haremlik, selamlık denilen iki bölümden oluşur. Haremlik bölümü, hane halkının kullanımına aittir.

Selamlık bölümü misafirlere tahsis edilir. Selamlık ve haremlik arasındaki duvara, kadınlarla erkeklerin biri birini görmeksizin haremden yemek almaya, erkek hizmetçilere iş buyurmaya yarayan, dikine bir mil üzerinde dönen, bir tarafı açık ve raflı silindirik dönme dolap yerleştirilmiştir.

Eve gelen erkek misafirlerin ağırlandığı selamlık bölümünde küçük bir avlu, bir veya iki oda, iki oda arasında eyvan, konukların binek hayvanlarının barınabileceği bir ahır ve abdesthane bulunur. Konukların rahat edebilmesi için bütün ayrıntılar düşünülmüştür.

Ev halkının ve kadınların oturduğu evin esas kısmını oluşturan haremlik, selamlığa nazaran daha geniştir. Burada, cephesi güneye bakan ve 'kış oturacağı' denilen; ortada bir ayvan, yanlarda birer oda, güney tarafında ise bunun simetrisi durumunda olan ve cephesi kuzeye bakan 'yaz oturacağı' denilen odalar bölümü vardır. İki yanı taştan yapılmış sekili eyvanların arka duvarlarına, hava akımını sağlayan, yazın serinlik veren dam ile bağlantılı hava kanalları açılmıştır. Eyvanların ikinci kata olanları ise, genellikle iki sütunla üç göze ayrılmış kemerle çevrilidir. Odalar ve eyvan, bazen yerden bir metre yükseklikte olurlar. Bu odaların ve eyvanın altına tekabül eden yerde, soğukluğu muhafaza eden mahzenler yer alır. Bu soğukluk odalarına, 'zerzembe' denir. Buraya, sıcakta bozulacak olan peynir, zeytin, pekmez, turşu ve sadeyağı küpleri konulur.

Haremlik avlusunun diğer cephesinde 'tandırılık' denilen evin mutfağı, odunluk ve hamam yer alır.

Düzgün kesme taş döşeli ve 'hayat' tabir edilen avlunun ortasında mermer bir havuz, öte yanda bir kuyu, havuzun etra-

fında nar, dut, incir ve asma gibi ağaçların yer aldığı çiçeklik bulunur. Çiçeklik, aynı zamanda çöpe atılması günah sayılan ekmek kırıntılarının silkelendiği yerdir. Çiçekliğe sabahleyin erkenden konan güvercinler, buradaki ekmek kırıntılarından nasiplerini alırlar.

Evin haremlik kısmı, evin alt katıdır Bu kattan sokağa açılan hiç bir pencere yoktur. Bütün pencereler avluya ve eyvana açılır. Haremliğin çardak denilen ikinci kat odalarının sokağı gören pencereleri, ev kadınlarının dışarıya açılan dünyası durumundadır. Bu pencereler, sokağa doğru konsollarla çıkartmalı yapılmıştır. Çardaktaki bu odaların ön cephesinde 'gezenek' denilen ve balkon görevi gören bir bölüm vardır. Evin bu bölümü, sütunlar üzerine oturtularak inşa edilmiştir. Avlunun bir kenarından öbür kenarına kadar uzanan bu sütunlara uzaktan bakıldığında adeta revak görünümü verirler. Urfa evlerinde odaya girilen kapı eşiğine 'gedemeç' denir. Odanın zemini, eşikten sonra 20 cm. kadar yüksekte olup taş döşemedir. Ayakkabılar gedemeçte çıkarılarak odaya geçilir. Odanın tabanında boydan boya hasır, üstünde halı veya kilim vardır. Kilim ve halıların yanları, duvara dayalı bir şekilde sap yastıklarıyla kaplıdır. Süs olsun diye yastıkların üstleri, ince dantel işlemeli beyaz bezlerle kaplanır.

Odanın avluya ve eyvana bakan pencereleri, demir parmaklıdır. Oda içersinde kıymetli cam eşyanın sergilendiği dolaplar, sandık, beden aynası ve yatak konulmaya yarayan karşılıklı iki duvarda 'camhana' denilen yüklükler bulunur. Şehrin ev mimarisi, tastamam bu şekildedir.

1950'li ve 60'lı yıllarda, Urfa'da yaman kışlar olurdu. Evin boyu kadar kar yağardı. Dar sokakları kardan geçmek kolay olmazdı. Evlerin üstü toprak olduğundan, yağmur yağduğunda evi loğlamazsanız ev damlar, yağmur damlaları evin içine yayılırdı. Evi loğlamaktan, damdaki karı atmaktan imtina edenler için bu işi yapan insanlar vardı. Bunlar, bir sokak

satıcısı gibi; 'ev loğlatan, kar attıran!' diye yüksek sesle bağırarak dar sokaklardan geçer, istek üzerine ücreti mukabili gelir evinizi loğlayıp, karları kürerlerdi.

Kışın evi ısıtmak için soba, kalorifer yoktu o zamanlar. Mangalda meşe kömürü yakılırdı. Akşama doğru evin avlusunda, mangaldaki kömür tutuşturulur iyice kor haline gelinceye kadar beklenir ve öylece içeriye alınır. İyi kayılmamış kömür ateşi eve alınırsa çoğu zaman karbondioksit gazından zehirlenme tehlikesi olurdu. Bu ateş, akşam oturmaları içindi. Mangalın bir köşesinde gerektiğinde cezvede kahve kaynatılırdı. Akşam olunca, karanlık çöker, evleri garip bir hüznün kaplardı. Akşam ezanıyla beraber çıra kürsüsünün üstünde duran petrol lâmbasının fitili ateşlenir, üzerine cam şişesi geçirilirdi. Evi aydınlatmak için varlıklı ailelerde ise lüks lambası kullanılırdı.

Gündüzleri, evin içine kürsü kurulurdu. Tarif denilen kilden yapılmış toprak mangala, bir iki kömür közü konulur, onun üstüne kürsü bindirilirdi. Kürsü, ahşaptan yapılmış kare prizma şeklinde ve yerden yüksekliği yarım metre olan bir araçtır. Kürsünün üstüne, ince ve büyük bir yorgan atılır. Evin hanımı evinde günlük işlerini yaparken çocuklar bu kürsülere kurulur, ayaklarını sıcak yorganın altına sokup sırtlarını sap yastıklarına dayar, böylece hem ısınır, hem ders çalışırlardı. Kışın şiddetli soğukunda, bu kürsülere gömülerek kitap okumanın, özellikle roman okumanın zevkine diyecek olmazdı.

Yazın gündüzleri Urfa'da hava çok sıcak olur, geceleri ise gündüze nazaran daha serin olurdu. Yazın evin damına kurulan, ahşaptan yapılmış 'taht' tabir edilen, yerden yüksekliği bir metre kadar olan karyolalarda yatılırdı. Tahtın etrafı, aile mahremiyetini korumak için çağ denilen kendir çöpünden örülmüş perdelerle çepe çevre kapatılırdı. Anne, baba ve çocuklar bu tahtların üstüne serilmiş yataklarda yatardı.

Urfa'nın yaz geceleri çok güzeldir. Rüya gibi bir şehirde, rüya gibi bir çocukluk yaşadım ben de her Urfalı çocuk gibi. Yaz gecelerinde gökyüzü çok parlak olurdu. Urfa ve Harran gök-
lerindeki parlaklık dünyanın bir başka yerinde var mıdır bil-
miyorum. Gökyüzündeki yıldızlar; parl parl parıldar, sanki
elinizi uzatsanız avucunuza düşecekmiş gibi, kendinizi çok
yakın hissederdiniz onlara. Gökyüzündeki samanyolunun ihti-
şamını izlerken, tatlı ve hafif bir rüzgâr, aniden yanaklarınızı
yalayarak geçirdi. Yarı uyanık ve yarı uykulu gözlerle gökyü-
zündeki bu doğal şehrayini, saatlerce ve sessizce izledik.
Parlayan yıldızlarla tezyin edilmiş bu ihtişamlı, uçsuz, bucak-
sız gökyüzünün seyrine asla doyum olmazdı. Biz çocuklar, iş
bu minval üzere türlü, çeşitli hayaller kurarak renkli ve derin
uykulara dalara giderdik.

Sabahleyin, şehrin selâtin camilerinden yükselen ezan sesle-
riyle birlikte bütün şehir ahalisi uyanır, biz çocuklar dahi bu
ezan seslerine gözlerimizi ufalayarak uyanırdık.

ADI MUSİKİYLE BÜTÜNLEŞEN ŞEHİR

*Urfalıyım Ezelden
Gönlüm geçmez güzelden
Gönlümün gözü çıksın
Sevmeseydim ezelden
Urfa türküsü*

Urfa Musiki tarihinde, sözü edilecek en eski şahsiyetlerden biri şüphesiz ki Bardaysan'dır. Ataları Erbil'den gelip Edessa'ya yerleşmiştir. M.S.154-222 tarihlerinde yaşamıştır. Daysan Nehri kenarında doğduğundan bu adla anılmaktadır.

Urfa'nın içinden geçen Daysan Nehri, birkaç defa taşıdığından şehre zarar vermiştir. Karakoyunlular zamanında nehrin taşkınlarından korunmak için Karakoyun Deresi yaptırılarak ıslah edilmiştir.

Bereket Tanrıçası Atagarits'e tapınan Bardaysan, Suruç ile Halep arasındaki Membre şehrinde ilk eğitimini tamamlayarak Urfa'ya gelmiştir. Bir din filozofu, şair ve sporcu olmasına rağmen müziğe düşkünlüğü ile de tanınan Bardaysan, oğlunun adını ahenk anlamına gelen "Harmonius" koymuştur. Bardaysan, Edessa Kralı 8. Abgar ile aynı dönemde yaşamıştır. Bardaysan'ın Süryanice yazdığı mersiyeleri bestelenmiştir.

Onun zamanında kiliselerde ayin müziği icra ediliyordu. Bardaysan'ın, dini ayin ile müziği birleştiren ilk fikir ve sanat adamı olduğu söylenir. O dönemdeki Urfa'da icra edilen mu-

sikinin, daha yeni doğan Hıristiyan dinini etkilediği anlaşılmaktadır.

İkinci büyük musikişinas, M.S. 789-857 tarihlerinde yaşamış olan Zeriya'p'tır. Musul'da doğan Zeriya'p, Bağdat'ta Abbasi halifelerinin sarayında görev yapıktan sonra İspanya'nın Kordoba şehrinde Halife Abdurrahman'ın sarayında baş musikişinas olarak görevlendirilmiştir. Zeriya'p'ın Kordoba'da kurduğu konservatuar, Endülüs Müziği'nin temelini atmış, Arap ve İspanyol müziğine büyük çapta etki etmiştir. Gitar bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Şanlıurfa'nın Eyyubiye mahallesinde bulunan bir mozaiikte; (M.S. 228) Yunan'ın efsanevi müzik adamı Orfeus ve onun müziğini dinleyen kuş, aslan, geyik ve melekler temsil edilmektedir. Bu mozaik, M.S. 3. asırda Urfa'da musikinin gelişmiş olduğunu göstermektedir.

M.S. 7. yüzyılda yeni bir güç olarak ortaya çıkan İslâmiyet'in, etkisini duyurduğu yerlerden biri de Urfa'dır. Halife Hz. Ömer döneminde Araplar, nüfus yerleştirmek için yöreyi fethetmişlerdir. (M.S.639) İslâmiyet'in Urfa müziği üzerinde büyük etkileri olmuş ve gelişen dini musiki, bugün yaşayan Urfa müziğinin temelini oluşturmuştur.

Urfa'da; gayet ince ve hazin bir sesle icra edilen ayinler, "Rehavi" makamını ortaya çıkarmıştır. Bu makam, İbn-i Sina'dan itibaren günümüze intikal etmiştir. 1517'de Urfa, Osmanlı İmparatorluğu'na katılınca, müzik sahasındaki gelişmeler de hızlanarak devam eder. 1642'de Urfa'da doğan Şair Yusuf Nabi'nin, müzik alanında da usta olduğunu ve "Seyit Nuh" müstear adıyla eserler bestelediğini, Şeyhülislâm Mehmet Esat Efendi'nin "Atrab-ül Asar" adlı kitabından öğrenmekteyiz. Böylece şiir ve özellikle divan şiiri ile musikinin birbirinden ayrılmayan muhteşem bir ikili olduğunu görüyoruz.

Bilindiği gibi Mevlevilik, diğer tarikatlara nazaran musikiye birinci derecede yer ve önem verir. 1725-1925 yılları arasında faaliyetini sürdüren Urfa Mevlevihane'sinde icra edilen Tasavvuf musikisine ait İlâhi, Nefes ve Kırık Havalar için, Urfa'da "çifte" deyimi kullanılmaktadır. Bunlardan başka Mevlevihane'de icra edilen musikide Naat, Münacat, Kaside ve Gazel gibi "tek" okunan eserler de vardır.

Urfa'da Cumhuriyet döneminden sonra musiki, büyük gelişmeler göstermiştir. 1926 yılında derleme çalışmaları yapmak için Urfa'ya gelen Ekrem Besim Bey, hazırladıkları derleme çalışmasının önsözünde şunları söylemektedir: "Şunu ilâve etmek isterim ki Urfa'da dinlediğimiz zevatın hemen cümlesi müziğe az, çok vâkıf insanlardı. Terennüm ettikleri parçaların hangi makamda olduğunu ve seyrini bilerek okuyorlar. Urfalıların sesleri çok temiz ve tizdir. İlk işittiğim vakit, erkek sesinin bu kadar yüksek perdelere fennin vesaitinden istifade etmeksizin erişebileceğine hayret ettim."

1932'de Türkiye genelinde kurulan Halkevlerinin bir şubesi de Urfa'da açılmıştır. Halkevi, bugünkü PTT binasının yerindedir. Urfa Halkevi'nde Dil, Tarih, Edebiyat ve Folklor şubelerinin yanında musiki faaliyetlerine de yoğun bir şekilde yer veriliyordu.

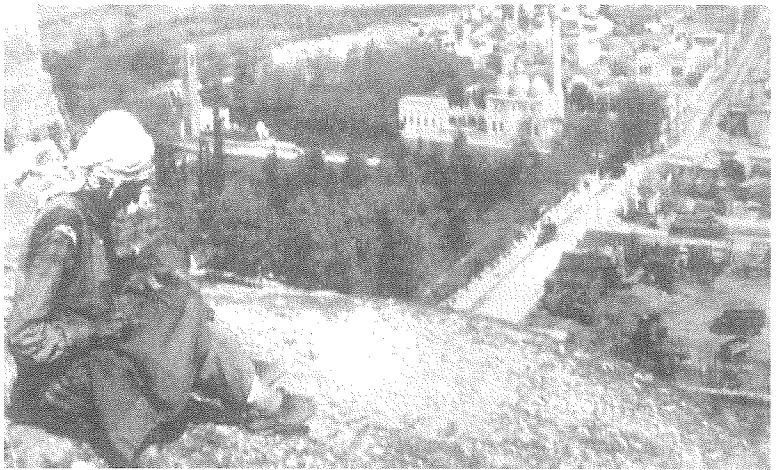
1955-1975 yılları arasında faaliyet gösteren "Urfa Musiki Cemiyeti" de eğitim ve sanat faaliyetlerine devam etmiştir.

1991 de Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak "Şanlıurfa Devlet Halk Müziği Korosu" kurulmuş olup, faaliyetlerini günümüzde de sürdürmektedir.

1926 yılında Urfa'ya gelen Dar-ül Elhan heyetinden Ekrem Besim Beyin Urfa Türküleri ve onu icra edenler hakkındaki tespitlerini, yayınladıkları türkü derleme defterlerinin 5. sinin önsözünde şöyle sıralamaktadır:

"Heyet, İstanbul'dan 31 Temmuz 1926 tarihinde hareket ederken, çizilmiş bir program vardı ve kendisine kafi bir istikamet tayin etmiş bulunuyordu.

Herkesin Kemal-i iştiyakla bahsettiği ve dinlediği vakit, hususiyeti dolayısıyla büyük bir zevk aldığı meşhur "Urfa Ağzı" tabir edilen üslup, hepimizi o şair memleketine celp etmiş idi, binaenaleyh seyahat müddetimizin mühim bir kısmı Urfa'da geçti. Avrupalıların sitayişle yâd ettikleri Türk misafirperverliğinin en koyusunu Urfa'da bulursunuz. Heyetimiz orada çalıştığı müddetçe ne kadar hüsnü kabul gördüğünü, ne gibi samimi rabıtalara tesis ettiğini unutmaz. Bu husus; maksadımızı hangi gayeye doğru gittiğimizi velev ki kabil olduğu kadar veciz bir surette izah etsek, şimdiye kadar görülmemiş, işitilmemiş bir iş için yani en doğrusu kendi memleketlerinde ehemmiyet vermedikleri uzun havalar, oyun havalarını toplamak uğrunda İstanbul'dan kalkıp diyar diyar gezmek anlaşılacak şey değildi. Fakat hiç de böyle olmadı. Urfa Valisi Fuat Beyefendi, Türk ocağı Reisi bulunan eşraftan Hacı Mustafa Reşit Bey gibi münevver zevat, derhal teşebbüs ettiğimiz işin ehemmiyetini idrak ettiler."

TÜRKÜLERDE YAŞAMAK

*Ay doğar bedir Allah
Bu sevda nedir Allah
Ya benim muradım ver
Ya beni öldür Allah
Urfa türküsü*

Halay bölgesinde yer alan Urfa'da çok köklü bir müzik geleneği vardır. Hançere nağmeleri ve dil özellikleriyle öbür yörelerden ayrılan Urfa'da, hoyratların yanı sıra barak ezgileri de yaygındır. Arap, Kürt ve Türk kültürünün iç içe girerek kaynaştığı bir yapının sonucu olarak, yörede karasal-çöl ikliminin de etkisiyle oluşan bir ortamda birçok makamda ve çeşitli formlarda klasik ve halk müziği örneklerine bolca rastlamak mümkündür. Urfa'da, hayatın her kesiminde müzik vardır. Düğünlerde, kına ve esbap gecelerinde, bayramlarda, dağ yatılarında, sıra gecelerinde. Cenazesi olan evlerde ağıt ve mersiyeler okunur. Cenazenin defninden sonra ölü evinde kadınları ağlatmak için özel ağıtçılar gelir, evin sakinlerine ağıtlar okuyarak ağlatır ve taziye evini iyice yasa boğarlar. Makamla okunan ağıtlar da müziğin bir parçasıdır.

Urfa'da, her esnaf gurubunun kendine özgü bir hoyrat okuyuş ve söyleyiş biçimi vardır. Bahçeci, taşçı, keçeci, kalaycı hoyratı gibi...

Çocuğundan ihtiyarına kadar hemen her yaştan Urfalı, geceleri yapılan musiki toplantılarına katılarak orada şarkı, türkü,

gazel ve hoyrat okumasını öğrenmesi, müziğin Urfa insanıyla nasıl bütünleştiğinin bir göstergesidir.

Urfa'da musiki hayatı; günübirlilik, gelip geçici bir iş değil, geçmiş ve geleneği olan, ustalık isteyen bir iştir. Bu işin temelinde "makam geleneği" vardır. Musiki, topluluklar tarafından icra edilirken makam geleneğine özellikle uyulur. Eğlence meclislerinde; şarkı, türkü, hoyrat ve gazel okunurken, mevlitlerde ve tasavvuf meclislerinde ilâhi, tenzile, naat ve münacat okunur.

Çeşitli meclislerde musikiyi icra eden gruplara "takım" denir. Her takım, kendi ustasının veya kurucusunun adı ile anılır. Mukim Tahir'in, Kel Hamza'nın, Bekçi Bakır'ın, Tenekeci Mahmut'un, Kazancı Bedihin takımları gibi. Günümüzde bu takımlar, sıra gecesini ekipleri şeklinde hayli çeşitlenmiş ve çoğalmıştır. Mevlit okuyanların da takımları vardır. Hacı Nuri Hafız'ın, Halil Hafız'ın takımları gibi...

Bu takımlar katıldıkları fasıl toplantılarında belirli bir makamla, genellikle rast veya divan'la başlayıp daha sonra diğer makamları sürdürürler. Makam sırasına göre; türküler, uzun hava ve gazelleri okuyup meclisi coştururlar. Meclisin şevk ve neşesi arttıkça bir kaç makama daha geçilerek icra edilen müzik giderek daha da zenginleşir.

Türkü; genellikle sahibi belli olmayan, halkın ortak malı, söz ve müziğinde yörenin folklorik özelliklerini taşıyan, kaynağından çıkıktan sonra halkın benimseyerek yıllarca söylediği nesilden nesile geçerek zaman içinde bir takım değişikliklere de uğrayan ezgilere denilmektedir.

Harput Şehrengizi'ni yazan şair dostum Metin Önal Mengüşoğlu, türkülerimiz için şunları söylüyor: "Bir halkın halet-i ruhiyesini okumak, en gerçekçi fotoğrafını çekmek isterseniz türkülerine bakın, onları dinleyin. Halkların zaman

ötesi olgu ve değerleri de türkülerde yatmaktadır. Oradan geleceğe taşınacaklardır. Halkın sabrının ve muhayyilesinin dibe vurduğu zamanları öğrenmek isteyenler, lütfen türkülerle müracaat ediniz. Halk için bıçağın kemiğe dayandığı zamanların çetelesini kim tutuyor sanırsınız; yine türküler! Türküler, halk muhayyilesinin ihmal edilmez güncesidirler. Hafızaların, kadim defterinden her şey silinse türküler silinmez."

Şair dostum Ali Akbaş, Türküler başlıklı şiirinde türkülerimizi şöyle tanımlıyor:

*Bin yılda yoğurduk her mısraını
Yüzüğe kaş ettik Ağrı dağını
Dünyaya değişmem bir aksağını
Gönlüme göredir bizim türküler*

Önceleri insan yaratması olarak meydana gelen türküler, bir süre sonra topluma ve halka mal olurlar. Zaman içinde ağızdan ağza dolaşarak bestekârı unutulur. Böylece o türkü halkın malı olarak yaşama gücünü devam ettirir.

Türkü yakan insanların hepsi, halk şiirini ve müziğini bilen insanlardır. Urfalı, ifade etmek istediği bütün duygularını, coşkusunu, sevincini, kederini, tasasını ve yasını türkülerle dökerek yaşatmıştır.

Çoğu zaman aşkın en doruk noktasında sevgiliye yakılan bir uzun hava ile bütün suçunu, günahını ortaya dökerek kabul edilir:

*Küsme dilber barışalım
Her kabahat bendedir
Her kabahat bende ise
Elâ gözler sendedir*

Urfa türkülerini oluşturan halk şiiri, çok zengin özellikler taşımaktadır. Zengin kafiye örgüsü, türküye uygun söyleyiş kolaylığı sağlayan redif, duygu bütünlüğü ve anlatım zenginliğinden kaynaklanan söz güzelliği, ezgilerdeki sanat değeri, işleniş biçimi gibi özellikler, Urfa türkülerinin beğenilip sevilmesinde öne çıkan unsurlardır.

Urfa türkülerinin ezgi yapıları, monoton olmayıp çok inişli, çıkışlı ve zengin motiflerden oluşmaktadır. Ayrıca usul ve ritim yapısı da zengindir. Urfa Türküleri, çeşitli yer ve zamanlarda söylenerek halkın günlük hayatına girmiştir. Türküler ve uzun havalar; çeşitli arkadaş toplantılarında düğün, kına gecesi gibi törenlerde, tarlada, bağda, bahçede çalışırken, çeşme başlarında ve yaya yapılan yolculuklarda söylenir. Ancak bir makam sırasına göre yapılan icra; daha çok sıra gecelerinde, dağ yatılarında ve esvap gecelerinde olur.

Urfa'da, çocukluğumuzda, gelini, ayağı ile yürüterek veya atla müzik gurubu eşliğinde getirirlerdi. Bu gelini götürme esnasında, her sokak başında bir fasıl yapılarıydı. Ünlü hoyrat okuyucuları birer hoyrat okuyarak gelin alayını neşelendirirdi. Daha sonra gelin alayı, ince saz ekibi eşliğinde türküler okuyarak, halay çekerek oğlan evine doğru ilerlerdi. Avlulu evlerde yapılan düğünlerde oynanan dörtlü değnek oyununun bir bölümünde, oyun durdurulur, en güzel hoyrat okuyan oyuncunun başına kırmızı, beyaz oyun mendili konarak, zurna eşliğinde hoyrat okunurdu. Evin damında erkek oyunlarını seyreden örtülü hanımlar da zılgıt çalarak karşılık verirlerdi. İşte o cinaslı mani ve hoyratlardan örnekler:

*Dünyasına
Güvenme dünyasına
Dünya benim diyenin
Dün gittik dün yasına*

Yara sızlar
Ok değmiş yara sızlar
Yaralının halinden
Ne bilsin yarasızlar

Yarı yolda
Kim gördü yarı yolda
Yar gitti menzil aldı
Ben kaldım yarı yolda

Ter sinemi
Çürüttü ter sinemi
Felek boynun devrilsin
Her işin tersine mi?

Yar içerden
Kes bağrım yar içerden
Gözüm kapıda kaldı
Çıkmadı yar içerden

Derde kerem
Rabbimdir derde kerem
Tarlam gam çiftim hicran
Sürdükçe dert ekerem

URFA'DA SIRA GECELERİ GELENEĞİ

*Bülbülü susturan şakrak sesi var
Tadına doyulmaz çiğköftesi var
Dünyaca bilinir efsanesi var
Cana yakın cennet kadar bu Urfa
Halide Nusret Zorlutuna*

Sıra geceleri; uzun kış gecelerine özgü bir gelenektir. Daha çok hafta sonuna rastlayan gece sıra gecesidir. Eskiden cuma günleri tatil olduğundan cuma gecesini sıra yapılırdı. Resmi tatilin pazar günü olarak kabulünden sonra da cumartesiye pazara bağlayan gece, sıra gezilmeye başlanmıştır. Bu gelenek, sadece Urfa'ya has değildir. Anadolu'da birçok şehirde sıra geceleri yapılmaktadır. Bunlardan en belirgin olanları, halen Afyon ve Kütahya'da devam eden ve adına "gezek" denilen gece ile Kırşehir'de "yaren sohbeti" denen gecelerdir.

Sıra Gecesi geleneği, bir ahi-esnaf geleneği olup 13. yüzyıldan günümüze kadar devam ede gelmiştir. Ahilik; kardeşlik, arkadaşlık, dostluk manasına gelen Anadolu'ya has, bir esnaf teşkilatıdır. Yiğitlik, cömertlik, mertlik, düşkünlere yardım, zulüm görenleri koruma gibi insanî gayeler uğruna kurulmuş bir esnaf birliğidir. Ahi teşkilatının piri, Kırşehir'de yaşamış Ahi Evran olup bu teşkilat kendini, bir tarikat şeklinde gösterir.

Sıra gecelerinin yapısına baktığımızda onun eğitici, sosyal ve kültürel boyutlarının olduğunu görmekteyiz. Bu gecenin asıl önemi de bu boyutların işlevlerinde yatmaktadır. Bu geceye devam eden insanlar, toplum içinde nasıl oturulup kalkılaca-

ğını, büyüğüne ve küçüğe karşı nasıl davranılacağını, söz ve konuşma usul ve adabını yaşayarak öğrenir. Bu geceler bir nevi "gece mektebi" hüviyeti arz ederler. Bu gecelerde deyim yerindeyse 'hayatın acemileri' eğitilerek toplumsal hayata hazırlanırlar.

Bu gecelere devam eden insanlar, daha çok aynı yaş grubundan, çoğu kez meslek ve meşrepleri de biri birine uyan 'kafa dengi' insanlardır. En çok on kişilik gruplar halinde teşekkül ederler. Sıra geceleri özellikle kış aylarında yapılır. Sıra gecelerine sıra dışı hiçbir misafir getirilemez, getirilmesi halinde sıra başkanından izin alınır. İzinsiz misafir getirene ise çeşitli cezalar verilir. Bu gecelerin vazgeçilmez yiyeceği kuşkusuz çiğköftedir.

Sıra gecesine katılan arkadaşlar daha başka etkinliklerde de beraber olurlar. Mesela, beraber hamama gitmek, birlikte bağ yatılarına, dağ yatılarına ve bahçelerde eğlenmeye gitmek, birlikte olur. Kötü ve iyi günde gurup arkadaşları bir ve beraber olurlar. Son zamanlarda evlerden çok, odalarda icra edilen sıra gecelerine ondan fazla insan katılmaktadır. Odaların işlevi, sıra gecesine yapılan evlerden daha farklıdır. Odanın müdavimleri odayı her gece açık tutarlar. Odanın içi dayalı, döşeli her türlü ihtiyacı karşılayacak şekilde tanzim edilmiştir. Odanın masrafı ve tasarruf hakkı odayı, tutan kişilerin tümüne aittir. Yeni Urfa evleri, eski Urfa evlerinin her bakımdan yerini tutamadığından, sıra geceleri çoğu kez müstakil olarak tutulan odalarda icra edilmektedir.

Sıra geceleri, geçmişten günümüze intikal eden, çağdaş teknolojinin etkisiyle, şehir hayatında çok şeyinin değişmiş olmasına rağmen bu geleneğinin biraz da değişerek hâlâ yaşıyor olması, son zamanlarda çoğalarak artması, şayanı dikkattir. Eskiden şehir esnafının daha çok rağbet ettiği bu gecelere bugün hemen her kesimden meslek erbabının bir araya gelerek oluşturduğu gruplar, burada söz sanatlarının yanında

musiki de icra ederler. Sıra gecelerinde ortaya çıkan grup dayanışması o kadar yüksektir ki bu gruplardan şehrin kültürel ve siyasal nabzını elinde tutanlara da rastlamak mümkündür. Hatta bu gecelerde teşekkül eden sosyal dayanışma sonunda meydana çıkan gruplar belirli adlarla da anılmışlar ve bir şehrin vasiliğini, önderliğini de üstlenmişlerdir.

Geçmişte Fransız işgaline karşı şehrin savunmasını yapanlar böyle gecelerde bir araya gelerek direniş grupları meydana getirmiş, bir savunma iradesi göstererek halka önder olmuş, halkı kıyama davet ederek şehri işgalden kurtarmışlardır. Urfa savunmasını hazırlayan 'On ikiler' böyle bir guruptu. Çok yakın zamanlarda sıra gecelerinde ortaya çıkan bu dayanışma iradesi, sonunda şehrin sosyal, kültürel ve siyasal nabzını elinde tutan iki önemli grubun oluşmasına neden olmuştur. Bunlardan birisi 'Umut' grubu, diğeri ise 'Harran' grubudur. Bu gruplar yıllarca şehrin yukarda sözünü ettiğimiz sosyal, kültürel ve siyasal nabzını kontrol etmişlerdir.

Umut grubunun müdavimleri hatırladığım kadarıyla şu zatları: Yaşar İzgördü, Akif Döngör, İsmail Demirkol, Hamdi Türkmen, Kadri Barut, Nuri Okutan... Bugün için hatırlayamadığım başka isimler de vardı.

Harran grubundaki Urfalılar ise şu kişilerden oluşuyordu: İbrahim Halil Çelik, Mehmet Oymak, Halil Soran, Mehmet Atilla Maraş, Adil Saraç, Mehmet Emin Ergin, Abdülkadir Subaşı, Mahmut Karakaş, Mehmet Keskin ve Mehmet Okay.

Bu arkadaş grupları, bir şehrin sosyal ve siyasal kaderini etkileyecek kadar bir irade ve dayanışma örneği sergilemişlerdir. Sıra gecelerinin asıl önemi de burada yatmaktadır. Bu gecelerde şehrin sosyal, kültürel sorunları görüşülürken, diğeryandan esnafın ekonomik meseleleri de tartışılır ve konu hakkında istişare edilirdi. Bu tür toplantılarda bir 'cemaat ruhu' meydana gelmekte, cemaat haline gelmek ise rahmete vesile olmaktadır.

URFA VE ŞİR

*Bir gece Urfa'da Halil-Rahmanda
Suda bir ay doğdu garip zamanda
İçimde hicranlı bir bülbül sesi
Altımda seccade bir gül bahçesi
Üstümde yıldızlar önümde havuz
Pırıl pırıl bir aşk gecesi temmuz
Orada sularla baş başa kaldım
Asırlar boyunca hülyaya daldım*

Ahmet Kutsi TECER

Urfa'da Şiir; tarih, din, milli mücadele, sosyal hayat ve bütün bir folklor üzerine kurulmuştur. Bizzat Şehrin tarihi ve mimari dokusu, çevresi ile birlikte kültürel yapısı, birçok uygarlıkların yaşadığı bir yer olarak Şiirin konusudur.

Urfa'da Şiir serüveninin geçmişı, oldukça zengin kaynaklara dayanır. Mezopotamya'nın geleneksel olarak sürekli biri birini etkileyen uygarlıklarının, kendine has tarihsel birikimlerinin çağımıza kadar uzanan kolları, sonunda 7. yüzyılda İslam düşünce ve kültürüyle tanışıp sentezlenir ve oradan hareketle gelip günümüzdeki esas karakterine kavuşur. Yani Urfa'da antik çağlara dayalı olarak gelişen düşünce ve kültür birikimi, İslam'ın hoşgörüsüne sığınarak 10. yüzyılda doruk noktaya çıkar.

Urfa'nın çağlar boyu yaşayan zengin ve coşkulu bir Şiiri vardır. Bu Şiir, taş yapılı Şehrin mimari dokusuyla iç içe yaşayan

musiki ile birlikte düşünülduğünde, kendini daha bir ele verir. Nitekim zengin bir şiir kültürünün varlığını, mevcut yazılı kaynaklardan da elde etmek mümkündür.

M.S. 168 yılında Urfa'da doğan antik çağın en ünlü şair, filozof ve müzisyeni Süryani Bardaisan ve oğlu ünlü müzisyen Harmonius, Urfa'da Abgarların daimi çevresinde ve himayetlerinde sanatlarını icra etmişlerdir. (Osroene krallarına Abgar denilirdi.) Dini törenlerde okunan ilahileri tarihte ilk kez müzik eşliğinde tapınaklara sokan ve uygulayanlar, Şair Bardaisan ve oğlu Harmonius'tur. Bardaisan M.S. 222'de Urfa'da ölmüştür. Birçok eserinin günümüze intikal ettiği bilinmektedir. Urfa Antik Çağ Şiiri'nin muhtevası; Pagan olup genelde Hıristiyani ve Zerdüşti formlar taşır.

Antik çağda Osroene Krallığı Urfa'da 256 yıl hüküm sürmüştür. (M.Ö.132- M.S.224) IV. Abgar ve şehir halkı, putperestliği bırakıp Hıristiyan olunca, rivayete göre Hz. İsa bir kilisenin açılışı için bu kral zamanında Urfa'ya gelir. İncil ilk defa bu şehirde Süryaniceye çevrilir ve Havariler tarafından gayet hazin bir sesle okunur. Rehavi makamının kaynağı da bu olaya dayandırılır.

Antik çağda Urfa, Hıristiyanlığın önemli bir merkezi iken VII. Abgar'dan sonra halk tekrar putperestliğe döner. Urfa'da halk antik dönemde putperest veya Hıristiyan iken, Harran da bir başka din yaşamaktaydı. Sabilik, aya ve yıldızlara tapanların dini. Dünyaca ünlü Sin Mabedi Harran'dadır. Elimizde henüz yazılı belgeler olmamakla birlikte Antik çağda Harran'da da bir şiir serüveni yaşandığı kaçınılmazdır. Zira son derece parlak olan Harran Gökleri'nin altında şiir söylememek ve yazmamak bizce muhaldir.

M.S. 7. asırda ortaya çıkan İslam dini. 10. asra kadar geniş bir coğrafyaya yayılır. 17. asra kadar, yani bin yıllık dönem içinde bu coğrafyada pek çok kültür; bilim ve sanat adamının

belirgin özelliklerinden birisi, mutlaka şiir sanatıyla iştigal etmiş olmalarıdır. Bu nedenle, bu dönemlerde Harran'da yetişen bilginlerin hemen hepsi, aynı zamanda birer şair idiler. Sabit bin Kura, Muhammed el Bettani gibi.

M.S. 639'da, Hz. Ömer'in komutanlarından İyad bin Ganem komutasındaki bir ordu, Halep ve Urfa'yı Bizanslılardan alarak bu toprakları İslam coğrafyasına kazandırır. Bölge ve çevre halkı İslamiyet'i kabul eder. O tarihten bugüne Urfa Müslüman bir şehir olma özelliğini korur. Urfa'nın İslamlaşması ile birlikte şehrin kültürel biçimlenmesi de değişir. Özellikle Abbasiler döneminde kültür ve bilim zenginliğine kavuşur. Bilim ve sanat bu dönemde altın çağını yaşar. Araplar, şehrin Edessa olan adını Ruha olarak değiştirirler. Urfa şiiri; tarihi şehrin kendine özgü yaşama biçiminden, zengin geleneksel ve kültürel kaynaklardan yararlanarak ortaya çıkmıştır.

Urfa şiirinin oluşumunu; Şehrin tarihi geçmişi, geleneksel ve kültürel hayat, Halk musikisi ile Osmanlı divan musikisi, folklor, dini hayat, Enbiya ve evliya kıssaları gibi faktörlere dayandırmak mümkündür. Urfa'da şiir serüvenini, iki dönem halinde incelemek mümkündür:

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri. Osmanlı dönemi Urfa şairlerine baktığımızda genellikle Urfa sınırlarını aşamadıklarını, buna rağmen çağlarının edebiyat ve düşüncelerinden etkilenerek şiir yazdıkları görülmektedir. Bu manada oldukça güçlü ve sağlam temellere dayanan, kendisine has sesleri ile Şair Nabi ayarında birkaç şair çıkmış ise de bütün zamanların sanat ve kültür şehri olan İstanbul'a seslerini duyuramadıkları için mahalli kalmışlardır.

Urfa; Osmanlı edebiyatının geleneklerini son zamanlara kadar yaşatabilen ve bu konuda birçok temsilci yetiştirmiş olan, klasik şiirimizin şekil ve muhteva özelliklerini yaşatabilen tarihi bir beldedir.

Urfa şiirinde hüküm süren divan geleneği; Nabi dönemi ve Nabi'den sonra olmak üzere devam etmiş, 19. yüzyılda Urfa'da Sakibiye Medresesi'nde toplanan şairler, bu etkileri sürdürmüşlerdir.

17. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar gelen dönemde yetişmiş onlarca şair adından söz etmek mümkündür. Bunların sayıları 200 civarındadır. Ancak burada, Nabi'den sonraki dönem için, beş şairin şiirinden birer örnek vermekle yetineceğiz.

Yusuf Nabi: (1642-1712)

Osmanlı Devleti döneminde, Klasik Divan ve Halk Edebiyatı'na özellikle şiire hizmet etmiş pek çok değerli şair vardır. Bunların başında 17. yüzyılın zirve şairi Yusuf Nabi gelmektedir. Şair Nabi; altı padişah görmüş, çok gezmiş ve umur görmüş bir şairdir. Sayısız devlet adamı ile oturup kalkmıştır. Hayatı boyunca yaşadığı tecrübelerden ibret almış ve deneyimlerini oğlu Ebul Hayır Mehmet Çelebi için Halep'te yazdığı ünlü Hayriye'sini mesnevi tarzında yazmıştır. Hayriye-i Nabi, bir nasihatname'dir.

1642'de Urfa'da aydın ve seçkin bir ailenin oğlu olarak doğan Nabi'nin asıl adı Yusuf'tur. Nâbî, bir gazelinin sonunda Urfalı olduğunu şöyle ifade ediyor:

*Hâkimiz mevlididir Hazreti İbrahim'in
Nâbiyâ râst makamında Ruhâviyiz biz*

Klâsik Divan Şiirinin, Fuzuli'den sonra gelen en büyük üstadıdır. Bütün eserleri günümüze tamamen ulaşmıştır. Nabi Hayriye'sinde, 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin sosyal olaylarını da gözler önüne sermektedir. Çözülme dönemi diye adlandırılan bu dönemin en önemli olaylarını şiirleriyle tespit etmiştir. Şair Nabi, 25 yaşlarındayken İstanbul'a gelir ve burada şöhret

olur. Bu durum, Nabi'den beri hep böyle devam ede gelmiştir. Nice kabiliyetler, bu şehirde kalarak zaman içinde unutulup giderken, kendini İstanbul gibi bir kültür ve sanat merkezine atanlar şöhret olup kabiliyet ve maharetlerini sergileme imkânı bulmuşlardır. Şair Yusuf Nabi, 1712'de 75 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı Karacahmet'tedir.

'Şiir var ki sihir, şiir var ki hikmettir.' Nabi, Hikemi şiirin ustalarındandır. Aynı zamanda İslamî şiir çizgisinin Fuzulî'den sonra ki en önemli kilometre taşıdır. Nabi, vatanı olan Urfa için Hayriye'nin baş taraflarında şöyle demektedir:

*Vatanım Şehr-i dilarayı Ruha
Vakti tahrir makarrim Şehbâ
Ne Ruha nüsha-i gülzarı cihan
Maskat-ı re 'si Halil-ür Rahman
Ne Ruha gıpta-gehi hıttai Şam
Mazhar-i mucize-i Berd-ü Selâm*

Bugün ki dille:

Vatanım gönül açıcı Urfa Şehridir, Yazı yazma yerim ise Halep şehridir, O ne Urfa'dır ki, Cennet bahçesi gibidir. Çünkü Hz. İbrahim'in doğum yeridir, O ne Urfa'dır ki, Şam şehri ona gıpta eder. Çünkü "Berden Selam" mucizesine mazhar olmuştur.

'Ey ateş, İbrahim'in üzerine serin ve selamet ol.'
Kuran-ı Kerim, Enbiya suresi, 21/68-70

Nabi'yi besleyen kaynaklardan biri de hiç şüphe yok ki Fuzulî'dir. Fuzulî divanındaki gazeller o günden bu güne hâlâ Urfa'da halk arasında ezber bilinir. Daha düne kadar Urfa'da, ümmi olup ta Fuzulî'den ve Yunus Emre'den şiirler okuyan insanlar vardı.

Arapça, Farsça ve Türkçeyi son derece iyi bilen, konuşan ve yazan şair Nabi, Divan edebiyatımızın diğer üstat şairleri olan Fuzuli, Baki, Nefi ve Şeyh Galip gibi bir üslup ve ekol sahibidir.

Eskiler şair Nabi için "Ekmeli Şuarayı Rum", Rum şairlerinin en mükemmeli deyimini kullanmışlardır. Nabi'nin Türkçe Divanı'nda bulunmamakla beraber onun olduğu belirtilerek bazı eserlere alınan şu beyitlerde Urfa'nın manevi havasına hayranlığını, Hicaz ve Kudüs'ten sonra İslam'ın en saygın bel-desi olduğunu dile getirmektedir.

*Bilad-ı hayr-i halkillah olan şehri ruhadır bu
Zûlal-i mu'ciz-i cari makam-enbiyadır bu
Hicaz u Kuds 'ten gayrı makamlardan ülâdır bu
Letafette zarafette müzeyyen dil-kûşadır bu
Bu Mevlid-i Halilullah bu ceddi enbiyadır bu
Halil'e ateşi "Berden Selam" eden Ruhadır bu*

Yusuf Nabi'nin, 1678 de Hicaz'a giderken yazdığı ikinci bir 'Bu' redifli gazeli halk arasında oldukça yaygın bir şöhret bulmuş, bestelenmiş ve sevilerek okunmuştur. Bu şiir aynı zamanda bir naat-ı şeriftir. Yazılış hikâyesi kısaca şöyledir: Hac kafillesi İstanbul'dan çıkıp Hicaz'a doğru gitmektedir. Medine'yi Münevvere'ye doğru yaklaşırlarken kafiledeki paşalardan biri ayaklarını uzatıp yatmıştır. Durumu gören Nabi, bu hali kutsi mekânlara karşı bir edepsizlik, bir saygısızlık olarak kabul etmiş ve bu şiiri söylemiştir:

*Sakın terki edepten kûy-u mahbub-u hudâdır bu
Nazargâh-ı ilâhidir makam-ı Mustafa'dır bu
Felekte mâh-ı nev bâb-ı selam'ın sine- çakıdır
Anın kandili cevza matla-ı nûr-u ziyadır bu*

*Habib-i kibriyânın hâbgâhıdır fazilette
Tefevvuk kerde-yi ârş-ı cenab-ı kibriyâdır bu
Bu hâkin pertevinden oldu deycur-ı âdem zail
Amâdan açıldı mevcudât dü çeşmi tûtiyadır bu
Murâtı edeb şartıyla gir Nâbi bu dergâha
Metâfi kutsiyâdır busegâh-ı enbiyâdır bu*

Yusuf Nabi; içinde doğduğu, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını yaşadığı Urfa ile ilişkisini İstanbul ve Halep'te bulunduğu yıllarda da sürdürmüş, Urfa'da o tarihlerde yapılan Kasır, Köşk, cami, çeşme gibi sanat eserlerine birer tarih düşürerek kutlamıştır. Çorlulu Ali Paşa Sadrazam olunca (1706) daha önce devlet tarafından Nabi'ye ikram edilen Malikâne ve medar-ı maişeti elinden alınmıştır. Şair buna çok üzülmüş, ancak tevekkül içinde bir süre beklemeyi yeğlemiştir.

Ünlü 'görmüşüz' redifli gazelini bu olaydan sonra yazmıştır:

*Bağ-ı dehrin hem hazanın hem baharın görmüşüz
Biz neşâtın da gamın da rüzgârın görmüşüz
Çok da mağrur olma kim meyhane-i ikbalde
Biz hezaren mest-i mağrurun humarın görmüşüz
Tabı ah-ı inkisara payidar olma yine
Kışver-i câhın nice sengin hisarın görmüşüz
Bir hurûşiyle eder bin hane-i ikbali pest
Ehl-i derdin seyl-i eşk-i inkisarın görmüşüz
Bir hadeng-i can-güdaz-ı ahtır sermayesi
Biz bu meydanın nice çapük-süvarin görmüşüz
Bir gün eyler dest-beste pay gâh-ı cay gâh
Bi-aded mağrur-ı sadr-ı itibarın görmüşüz
Kâse-i deruzeye tebdil olur cam-ı murad
Biz bu bezmin Nabiya çok bade-harın görmüşüz*

Sakıp Efendi: (1800-1873)

Birecik'te doğmuştur. Babasının adı Hacı Mustafa Efendidir. Birecik'te medrese tahsilini yapmıştır. Daha sonra Urfa'yı çok beğendiğinden buraya yerleşir ve şer'iyye mahkemesinde görev alır. Evlendikten sonra memuriyetten ayrılır, ziraat ve ticaretle uğraşarak zengin olur. Urfa'da köşk, mektep, mes-cit, cami ve tekke gibi hayır eserleri inşa ettirir. Meşhur Sakıbiye medresesini ve tekkelerini kendisi yaptırmıştır. Bu medrese ve tekkeler de birçok âlim ve şair yetiştirmiştir. Bugünkü Halepli Bahçe Sakıp Efendi'nin eseridir. Burada kasırlar, havuzlar yaptırmıştır. 1960'lara kadar içinde her türlü meyve ağacının bulunduğu ve içinden tatlı suların aktığı Halepli Bahçe'nin bugün sadece adı kalmıştır.

Bir gazeli:

Dil-i mahzunum her dem dert ile avare kalsın mı?

Habibim çare yok mu haşre dek bu yâre kalsın mı?

Yeter ikbalini firûz edip insaf kıl ey çerh

Hemişe talim bu aksi bahtım kara kalsın mı?

Hezâran zahm vurdun bari lütfet merhem-i vaslın

Ne dersin böyle bağrım hicr ile sad pâre kalsın mı?

Ne var zahm-ı derûn-ı Sakıb'de nik-i nâm etsin

Mürüvvet yok mu zalim haşre dek bu yâre kalsın mı?

Şevket: (1861-1918)

Urfa'da doğmuştur. Babası Neccarzade Eyüp Ağa'dır. Urfa medreselerinde tahsil görmüştür. Şair şevket hayatında hiç evlenmemiş, vaktini sohbetlerde geçirmiş ve kendini divan şiirine vermiştir.

Çağdaşları arasında en rahat yazan bir şair olan Şevket, çağdaşları gibi Nabi'nin tesirinde kalmadan şiirler yazmış ve gazelleriyle ün yapmıştır.

Dindar bir şair olup dünya malına pek itibar etmemiştir. Oldukça fakr-ü zaruret içinde yaşamıştır. Kardeşi Hikmet de ünlü bir şairdir. Prof. Dr. Abdulkadir Karahan tarafından Şair Şevket'in 169 parça şiiri "Urfalı Mehmet Şevket ve Şiirleri" adıyla kitaplaştırılmıştır. Karahan, Şevket için şunları söylemektedir:

“O, Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği için kelimeleri ve tamlamaları yerinde kullanmakta, sözlük bakımından şiirleri zengin bir dile sahip olduğunu göstermektedir.”

Bir gazeli:

*Olsa bir canım sana her dem feda etmez miyim
Canıma minnet bilip kesb-i sefa etmez miyim
Sen varıp ağyar ile kesb-i safa etmekte
Ruz-i mahşerde sanırsın iddia etmez miyim?
Hecrin ile subha dek derd ile kan ağlar gönül
Kismet olsa vuslatın derde deva etmez miyim?
Bağ-ı âlemde nihâl-i kametin kem olmasın
Ömr-i ikbalin için her dem dua etmez miyim?
Vuslatın vaad eylemiş ol mâh-ru a'dalara
Şevketa ben akibet terk-i Ruha etmez miyim?*

İbrahim Refet (1875 - 1938)

Siverek'te doğmuş ve orada Fevziye medresesinde eğitim görmüştür. Nüfus memurluğu, tahrirat kâtipliği, noterlik gibi görevlerde bulunmuştur. Hacimli iki defter tutan şiirleri Prof. Dr. Abdulkadir Karahan'ın özel arşivindedir. Aruzla yazdığı şiirlerinde gazelden şarkıya kadar her türü denemiştir. Anadolu'da tarz-ı kadim üzere şiir yazarların başında gelir. İfadelerindeki rahatlık ve samimiyet, belli bir üslup sahibi olması, onu çağdaşları arasında ön plana çıkarır. Çok değişik

konularda şiirler yazmıştır. Farsça gazel yazabilecek kadar bir dil gücüne sahip olması onun ayrı bir özelliğidir.

Bir gazeli:

*Gül ateş bülbül ateş sümbül ateş nahl-i zar ateş
O sahn-ı dil-rübada Gülşen ü bağ-ı bahar ateş
Bu şeb bir meclis-i ateş-fezayı ruha düştüm ki
Mey ateş mutrib ateş saki-i şirin-güvar ateş
Ne ateşsin ki endamın ser-a-ser ateş-i efrad
Leb ateş gâbgâb ateş çeşm-i mest-i fitnekâr ateş
Hatadır kametin teşbih edinmek serv-ü şimşadan
Çemende serviler baladır amma kadd-i yar ateş
Serapa gör ne ateşler içinde kaldım ey Ref'et
Gazel ateş emel ateş hayal ü intizar ateş*

Kıratoğlu Emin (1884 -1902)

Urfa'da doğdu. Mutasavvıf bir şair olup kadiri tarikatının Melami koluna mensuptur. Urfa şairleri içinde önemli bir yeri olan Kıratoğlu Emin'in Divanı geleneksel edebiyatımızın Urfa'daki etkisini göstermesi bakımından önemli bir eserdir. Divan, Urfa'daki Osmanlı'nın kültürel, sosyal ve siyasal izlerini göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Bir gazeli:

*Biz güruh-i aşıkamız kavm-i mesrurlardanız
Cam-ı aşkı nuş eden bî-huş mahmurlardanız
Bu fena dünyayı tamir eylemekten geçmişiz
Bir bölük mest-i elest ashab-ı mamurlardanız
Kûy-i yâri daima devr eyleriz pervane-veş
Sanma nar-i hicr ile nâ-kâm mahcurlardanız*

*Hırka-puşuz hane ber-duş-i cihanız dehr de
Âlem-i manada şol sultan-ı meşhurlardanız
Halk zahirde Emina gördüler üryan bizi
Lütf-i hakla batınen eşhas-ı mesturlardanız*

Abdi: (1857-1941)

Urfa'da doğmuştur. Babası Hacı Abdizade Emin Efendidir. Şair Abdi'nin bilinen 196 parça şiirinden sadece bugün 40 adedi kitaplaşmıştır. Fuzuli, Nabi, Ruhi, Vehbi gibi klâsik divan şairlerini gözden geçirmiş, Urfa'da Tabakhane medresesinde okumuştur. İlk görev yeri tahrirat kâtipliğidir. 1911 yılında emekliye ayrılmıştır.

Şiirlerinde karamsar bir hava görülür. Genç yaşta ölen oğlunun acısı ve kısa zaman sonra da felç geçirmesi onu karamsarlığa itmıştır. Arayış psikolojisiyle keder dolu, hüznün dolu şiirler yazmıştır. Birçok şiiri de nazire'dir. Ona Nazire Şairi demek daha doğru olur. Şiirlerinin konusu aşk ve hikmettir. Dili berrak ve anlaşılır yapıdadır.

Bestelenmiş bir gazeli:

*Hüsnün senin ey dilber nadide kamer mi?
Huri misin ey afet-i can yoksa beşer mi?*

*Gördükçe seni tazelenir sanki hayatım
Sensiz bana bu can-ı cihan zerre değer mi?*

*Nergis mi acep didelerin gül mü yanağın
Peymane-i kudret mi lebin şir ü şeker mi?*

*Gör nalelerim halıma rahm eyle civanım
Gözyaşı mı didemden akan hun-i ciğer mi?*

*Gülzar-ı cemalinde senin şuh-ı dilara
Abdi mi öten mürg-i neva saz-ı seher mi?*

Cumhuriyet döneminde sanat ve edebiyat ortamı, bazen bir gurubun bazen de bireyin etrafında şekillenmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında doğan şairler, divan edebiyatı geleneğine bağlı kalmış, bazen aruz, bazen de hece ile şiir yazmışlardır. Urfa'da serbest tarz şiir 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygınlık kazanmış, bu dönemde birçok usta şair yetişmiştir.

Urfa'da sanat ve edebiyat faaliyetlerinin en canlı olduğu dönem, 1932-1950 Halkevi'nin faaliyette olduğu dönemdir. Birçok insan, sanatı ve edebiyatı Halkevlerinin faaliyetlerinde tanımış ve orada yetişmiştir.

Bununla beraber, Urfa'da sanat ve edebiyat ortamının oluşmasında Urfa'ya Türkçe öğretmeni olarak tayin edilen şair ve yazar Halide Nusret Zorlutuna'nın oldukça büyük emeği vardır. İdealist ve dindar bir bayan öğretmenin çevresinde oluşan edebiyat ortamı, denilebilir ki Urfa'ya bir sanatçı kuşak kazandırmış, tek başına adeta bir şiir okulu işlevi görmüştür.

Bu kuşak içinde yer alan şair ve yazarlar şunlardır: A.Naci İpek, Ükkaş Ülgen, Mustafa Dışlı, Halil Gülüm, Rüknettin Akbaş. Bunlara bir kuşak sonra ki şairlerden Şükrü Algın ve A.Hulusi Öcal'ı da ilave edebiliriz.

Bu şairler, taşrada hep mahalli ve yerel düzeyde kalmışlardır. Buna karşılık Urfa'dan çıkıktan sonra İstanbul ve Ankara gibi sanat muhitlerine ulaşan, ulusal ve evrensel düzeyde eser vermiş birçok Urfalı şair ve yazar görmekteyiz. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

Tekin Sönmez(1936), Yılmaz Karakoyunlu(1936), Aydın Hatipoğlu,(1940), M. Akif İnan(1940), Zübeyir Yetik(1941), Ragıp Karcı(1945), İhsan Sezal(1947), M. Atilla Maraş(1949).

Türkiye coğrafyasında İstanbul'dan sonra üstüne en çok şiir yazılan ve adına türkü yakılan şehir, kuşkusuz Urfa'dır.

Ahmet Kutsi Tecer'den Ahmet Arife, Halide Nusret Zorlutuna'dan Gülten Akın'a, Sezai Karakoç'a, Behçet Kemal Çağlar'dan Halim Yağcıoğlu'na kadar Urfa üstüne şiir yazmamış tanınmış şair yok gibidir.

Bu konuda son kuşaktan şair Ali Akbaş ve Cahit Koytak'ı sayabiliriz.

ÇOK TANINMIŞ BİR URFA ŞİİRİ

*Gam-ı aşkınla ahvalim perişan oldu gittikçe
Cefa vü cevr-i hicrinle ciğer kan oldu gittikçe*

Birecikli Kani Baba

1966 yılının Haziran ayında Urfa Lisesi'nden mezun olduktan sonra o yıl istediğim fakülteye giremediğimden bir yıl öğrenimime ara verdim. 1967 yılının Ocak ayından Mayıs ayının sonuna kadar Urfa'nın Viranşehir ilçesine bağlı Kırılık köyünde beş ay vekil öğretmenlik yapım. Bu süre zarfında üniversite giriş imtihanlarına çok sıkı hazırlandım ve istediğim fakülteyi kazandım. Kasım 1967'de Erzurum Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zirai Ekonomi ve İşletme Bölümü'ne kaydımı yaptırdım. Öğrencilerin, 'birinci yurt' dedikleri Devlet Öğrenci Yurdu'nda kalmaya başladım.

1967 yılının Aralık ayı. Erzurum'da kış bütün şiddetiyle devam ediyor. Buralara kar bir yağdı mı sekiz ay yerden kalkmaz. Doğup büyüdüğüm memleketim olan Urfa'dan ilk defa böylesine uzak kalıyorum. Anamdan, babamdan, arkadaşlarımdan ve sevdiklerimden ilk defa ayrılıyorum. Gurbetteyim ve bu hal bana oldukça dokunuyor.

Bu gece uzun bir gece... Tarifi zor duygular içinde, acayip düşünceler sarmalıdayım. Gece saat bir sular... Herkes derin uykularda ve ben hâlâ yatağımda bir sağa, bir sola kıvrılmaktayım. Gözüme uyku bir türlü girmiyor. Oldukça efkârlı ve kederliyim.

Urfa'yı hayal ediyorum. O çocukluk ve ilk gençlik yıllarımı. Kalenin eteğine konumlanmış Yakubiye mahallesindeki evi-

mizi, evimizin yokuş ve daracık yollarını, o yollardan her gün Balıklı Göl'ün kenarından okula gidip gelişimi, Annemin sabah ezanıyla beraber uyanıp elli kilo unu hamur yapıp yoğurmuşunu, sonra tandırlıkta tezek dumanları arasında akşama kadar, belki bize bir ay yetecek kadar yufka ekmek yapışını...

Sabahleyin Saba ve Hüseyini makamlarında okunan ezanlarla beraber, insanların yorgun bir geceden ağır ağır uyanışını, babamın namazdan sonra işe gidişini ve yine tam bu saatlerde köyden şehre saman ve mayan kökü taşıyan deve kervanlarının, çingirak seslerinin eşliğinde şehre girişini düşünüyorum. Gözümü uyku tutmuyor. İçimde mısralar kıpırıyor. Belli ki yeni bir şiirin doğumu olacak. Bu sancılar boşuna değil.

Aniden yataktan fırladım. Her zaman olduğu gibi yastığımın altında hazır, beklemeye duran kurşun kalemimi ve beyaz kâğıt tomarını alarak öğrenci yurdunun şehri gören çalışma salonuna indim. Genellikle bu saatlerde boş olan masalardan birine ama pencere kenarında olanına oturdum.

Kar elif elif yağıyor... Her yer beyaz bir örtüye bürünmüş. Bu beyaz kar örtüsü, bana evrensel boyutlarda bir kefeni çağırıyor.

Kar ince ince yağıyor. Gecenin yarısından sonra bu soylu ve derin sessizlik... Öyle ki kar taneleri; bereketli, cömert gökten belli bir ahenkle ve belli zaman aralıklarıyla yere doğru pek hafif iniyor... Hafif ve nahif bir şekilde yere inerken adeta yeryüzünü okşuyor... Pencere kenarında karın yağışına öylesine dalmışım. Kar örtüsünün üstünde gezinen düşüncem, birden bire kayarak gelip, bir Urfa gecesine konuk oluyor. Kalemim yazmaya başlıyor. ANEY...

Çocukken ben bu saatlerde ağladığımda, sancılandığımda, annemin şirin uykusundan uyanıp bana süt verişini, nane kaynatışını düşünüyorum.

Günlerin de ömrü vardır. Sömestr tatilini iple çekiğim günler. İçimde korkunç bir sıla özlemi, bir Urfa hasreti boy atıp büyüyor. Dakikalar geçip gidiyor. Bir mısra, bir mısra daha.

Kar hâlâ yağıyor. Az sonra sabah olacak, gün doğacak. Sis ve karanlık yavaş yavaş dağılacak, etraf ışımaya başlayacak.

Ve işte sabah! Yepyeni bir gün başlayacak birazdan...

Ve sabah olmuştur. İnsanlar yorgun bir geceden uyanmıştır. Bir telaş kaplamıştır evleri, sokakları, caddeleri. Güneş doğmuş ve yavaş yavaş yükselmektedir. Horozlar ötmeyi bırakmıştır. Çarşı kahveleri açılmıştır.

Merhaba ey güneş, ey sabah, ey insan merhaba!

Dükkânların kepenkleri bir bir kalkmaktadır. Fırınlardan sıcak çarşı ekmekleri çıkmaktadır. Sütçü çırağı üç dilden "Süüüt", "haliiip", "nan-u şiiir" diye bağırılmaktadır. Sipahi pazarında çarşı şeyhi, sabah açılışı ile ilgili duasını yapmıştır. Çarşı ahalişi de iş başı yapmıştır. Urfa çarşılarında, bedestende, hanlarda bir hareket, bir canlanma.

Evimiz, çoğu Urfa evleri gibi kesme taşlardan yapıldı. Biraz yıkık, dökük ve eski bir ev. Yolu oldukça yokuş. Tarihi Urfa Kalesi'nin eteğindeki Yakubiye mahallesinin nice dar sokaklarından sonra, bir çıkmaz sokağın en son hanesi. Arka cephesi kale hendeği, önü balıklı göl. Evin damından, Anzilha ve Halil-ür Rahman gölleri, bütün ihtişamıyla görünmektedir.

Gölde şimdi balıklar uyanmış, zikre başlamıştır. Belki de bir sırlı düş görmüş olacaklar ki sağa, sola kavisler çizerek, saltınarak, yüzerek gezinmektedirler. Bahçedeki kuşlar, sabah zikrini tamamlamış, bir o daldan bir bu dala atlayıp oynamaktadır. Bütün cem-i cümle mahlûkat bu saatlerde uyanmıştır. Her biri kendi rızkının peşine düşmüştür. Ol kitapta, rızıklar sabah namazından sonra dağıtılır denilmiştir çünkü...

Okuyup da ne olacaksın ey oğul? Mühendis olacağım. Bunun için gurbetteyim, Erzurum'lardayım, bin bir hayaller içinde ve umutla.

Ve okudum, okudum. Dört yılın sonunda mühendis oldum. İşte bundan sonradır ki içimde büyüttüğüm o masum hayaller birer birer yok olup gittiler. Büyük bir hayal-i sükûta uğradım. Kederlendim. İşsiz kaldım. Nice Bakanlıklara yapığım iş müracaatlarım geri çevrildi, kimileri cevapsız kaldı.

1971 yılında fakülteyi bitirdikten sonra mezun olduğum Urfa Lisesi'nde altı ay ücretli öğretmenlik yaptım. 26 Nisan 1972 de Antalya Aksu Öğretmen Okulu'na tarım öğretmeni olarak atandım ve resmen işe başladım. Yani kendime bir iş buldum ve hayatın akışına bıraktım kendimi.

Aney şiiri, ilk olarak 1968 yılında Urfa'da 18 sayı yayınlanan "Nabi" adlı aylık sanat ve kültür dergisinin 12. sayısının orta sayfalarında yayınlandı. İkinci olarak; 1969'da Naci İpek'in yayınladığı 'Şiirlerde Urfa' adlı antolojide yayınlandı.

Erzurum'da öğrenciyken ve daha sonra, üniversitedeki "Yüksek Tahsil Talebe Cemiyetleri'nin gecelerinde okundu ve sevildi.

1971 de Urfa Lisesi'nde vekil öğretmenlik yaparken Ocak ayında bir gece tertiplendi. İbrahim Tatlıses bu geceye mahalli bir sanatçı olarak katılmışı ve henüz ayağına o meşhur kundurayı giymemişti. Bu geceye, Urfa'nın renkli siması merhum Mustafa Dişli de davetliydi. Sayın Dişli, Naci İpek'in sahibi olduğu Özlem yayınları arasında çıkan ilk ve tek kitabı olan "Dumanlı Dağlar" adlı şiir kitabını bana imzalayarak takdim etti. Sonra şöyle konuşmaya başladı:

"Bana soruyorlar bu Aney şiiri kimin?" "Ben de, bu şiirin asıl sahibi bir mühendis hemşerimizdir. Üniversite öğrenci iken annesine yazdığı şiir tarzında bir mektuptur diyorum" dedi

bana. "Benimkisi bir hiciv, bir taşlama nihayet" dedi. Sayın Dişli'nin bana imzaladığı kitabı açtım, baktım. Kitapta üç parça kısa Aney şiiri var. Devrin Urfalı siyasetçilerini hicvediyordu. Üçünün de adı "Kız Aney" şeklinde idi. Yazılış tarihi 24 Temmuz 1971. Sanki İstanbul'a gitmiş ve oradan anasına yazıyor. Olabilir. Herkesin bir annesi var çünkü.

Aney, 1977'de ilk defa TRT televizyonunda yayınlandı. O zamanlar TRT tek tabanca ve ekran siyah-beyaz idi. Günde dört saat yayın yapardı. Televizyonda 'İlden ile' programı yayınlanıyordu. O yıllarda ben, Adana'da Ceyhan-Aslantaş Projesinde, proje mühendisi olarak görev yapıyordum. Aralık ayında, bu programın Urfa ili bölümünde Aney şiiri yayınlandı.

1977 Mart ayında Ankara'ya gitmişim, TRT'ye uğradım. Urfa'nın kurtuluş günü olan 11 Nisan için bir program yapacaklardı. Bana da programda bu şiiri okumamı istediler. O zamanlar toplum karşısına çıkmaktan çok utanırdım, hatta korkardım. Derhal ret ettim. Müzik eğlence şube müdürü hemşerimiz Siverekli Orhan Timuroğlu ve yardımcısı dostum Âdem Gürses'ti. Ricalarını nazik bir şekilde geri çevirdim ve Adana'ya döndüm. Benden sonra, Elazığlı Tiyatro sanatçısı Rüştü Asyalı'ya Aney şiirini okutmuşlar, ancak şiveyi beğenmemişler. Daha sonra o tarihlerde TRT de kameraman olarak çalışan hemşerimiz Salih İlhan'a okutuyorlar ve şiir kabul görüp denetimden geçiyor.

Son zamanlarda da Elazığlı türkücü Bülent Sertaş, Aney şiirini adımı vermeden okuyor, sanki kendisi yazmış gibi. İkazım üzerine menajeri ile beraber Ankara'ya geldi. Sene 1999, aylardan Mayıs. Ben Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanıyım. Elimi öptü, affet usta dedi. Bir daha bu şiiri okurken adını anons edeceğim demesine rağmen, çocuk yine bildiği gibi okudu. Dinleyicileri, anneleri ağlattı. Ve arkasından da 'Ağlama anam ağlama' türküsünü söyledi, durdu. Sanırım halen okumaya devam ediyor olmalı.

Bu şiiri, ünlü şiir yorumcuları da televizyonlarda defalarca okudular. Başta İbrahim Sadri olmak üzere, Bedirhan Gökçe, Serdar Tuncer, Şebnem Kısaparmak ve diğerleri.

İşte o şiir:

ANEY

1.

*Bu akşam aklıma yine sen geldin
Dersi bıraktım, çalışmadım
Saat bire geliyordu Aney
Yatamadım, uyku gözüme girmedi
Sen bu saatlerde eskiden
Benim beşiğimi sallardın
Uykunu harap ederdin benim için
Ağladığım zaman
Sancılandığım zaman
Kalkardın süt verirdin
Nane kaynatırdın.*

Aney

*Canım Aney, kurban Aney
Hayalin şimdi önümde bin anık gibi durur
Sen şimdi leğenin başına oturmuş
Hamur yoğuruyorsun
Yarın ekmek yapacaksın akşama kadar
Gözlerin tezek dumanından yaşaracak
Alnında ter bulgur bulgur kabaracak
Sıcak bazlamalar yapacaksın
Ben orda yokum ağlayacaksın...*

*Ağlama Aney ağlama
Gündür bu, nasılsa geçer
İnsan insana tez kavuşur.*

2.

Ben sizi hiç unutmadım
Hiç unutmayacağım
Ben okuyorum Aney okuyorum
Mühendis olacağım
Sana yeni yeni ayzeler alacağım
Bacıma çarşaf yerine manto
Babama şalvar yerine pantolon
Dedim ya okuyorum Mühendis olacağım.

3.

Mektubunda diyorsun ki
Bu gece çiğ köfte yaptık
Lokmalar boğazımdan geçmedi
Her sofraya oturuşumuzda
Senin yokluğun belli oluyor...
Biliyorum Aney biliyorum
Senin kalbin ipek gibidir
İncedir, yufkadır
Benim yokluğuma dayanamazsın
Özledim diyorsun benim için
Ben de özledim seni ley!
Babamı da, bacımı da, kardaşlarımı da
Karayazılı memleketimi de
Hepinizi özledim.
Özledim ama gel gör ki kader bu
Elvermiyor ne yapacaksın...

4.

Rızvaniye'de selâ şimdi
Sisleri, perde perde dağıtan bir ses
Sonsuzda Allah'a uzanan bir yankı

Bir ezan sesiyle uyanır insanlar yorgun gecedен
Uyanır herkes.

Köyden şehre saman taşıyan
Deve kervanları gelir bu saatlerde
Çıngırak sesleri
Geceyle gündüzü birleştirir
Sabah olur
Babam erkenden işe gider.

5.

Aney

Evimiz yine o yokuşta mı?
Dar sokaklar, taş duvarlar arkasında mı?
Eskisi gibi yıkık dökük mü yine?

Ah Aney ah

İnan unuttum evimizin şeklini
O ev denen köstebek yuvalarını
Kerpiç damları
Kuyu suyunu
Sıra gecelerini
Bağ yatılarını
Yağmur dualarınının anılarını yitirdim...

Hele sen buraya bir gel de gör
Sonsuza uzayan gök delenleri
Sıra sıra taksileri
Geceleri renk renk ışıkları
Denizde vapurları, balıkçıları
Kızları, erkekleri İnsan selini.
Ama benim hiç birinde gözüm yok
Ne kızlarında ne taksilerinde
Ne de gökdelenlerinde
Benim aklım sizde ve memleketimde

Ben okuyorum Aney okuyacağım
Göreceksin bak mühendis olacağım.

6.

Bizim orda 'Ezo gelin' türkü türkü uzanır
Düğünlerde davullar vurulur, zılgıtlar çalınır
Lorke, delilo oynanır.

Böylesine gitar denen çalgıyla
Sabahlara kadar 'ye, ye, ye diye
Bağırılmazlar Değil mi Aney

Aney

Hani yaz geldi mi
Evimizin o küçücük penceresine
Bir çift 'yusuflu tutan kuşu' konar ya
Hani asmamız üzüm bağlar, sumaklar sakızlanır
İnsanlar çalışır harıl harıl kış için
Güneş yandırır o kavruk yüzlerini
Hani senin elinde sıtıl suya gidersin
İşte o zaman geleceğim
Bekle beni. Ah Aney ah
Daha neler neler var sana yazamadığım
Mektubumu burada bitirirken
Beni büyüten ellerinden
Binlerce kere öperim
Canım Aney, kurban Aney.

Erzurum, Aralık, 1967

URFA BÜYÜK DOĞUCULARI

*Al eline bir değnek / Tırman dağlara şöyle
Şehir farksız olsun tek / Mukavvadan bir köyle*

Necip Fazıl

Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu düşünce ekolu, Anadolu'da en çok üç kültür şehrinde boy gösterdi: Kayseri, Maraş ve Urfa'da.

Urfa Büyük Doğularını üç kuşak olarak sıralamak mümkündür ve bu üç kuşağın önde gelen simalarından söz etmek gerekir. Birinci kuşakta, Necip Fazıl'ın Büyük Doğu Mecmuasıyla tanışıp ta kendi fikir dünyalarında yönü değişen iki isim var; Emin Beyazgül ve Ali Haydar Öztürk.

Emin Beyazgül; 1926 doğumlu, eli kalem tutan, okuyan Urfa aydınlarından. Urfa Zirai Donatım Kurumu'nda bir süre beraber çalıştık. Beyazgül, 1950'lerde Büyük Doğuyu görmüş, abone olmuş ve kendi tabiriyle 'İslâm'ı, bu dergiden öğrendim.' diyenlerden. Öyle ki, cennetini üstadına bağışlayacak kadar da cömert.

Kendisi anlatıyor; "Öldükten sonra, farz-ı muhal ben cennete gitsem, üstadım da cehennemde olsa, Allah'a yalvarır, 'Yarabbi ben cennetimi üstadıma bağışlıyorum. Beni buradan al, yerime onu cennetine koy' derdim". "Niye Emin Ağabey, böyle diyorsun" dediğimizde çünkü diyor, "Ben İslâm'ı, dini, diyaneti bu zatın sayesinde öğrendim".

Emin Beyazgöl, Urfa'da yeni yapılmış bir apartmandan daire satın almak ister. Apartmanın ismi henüz konmamıştır. Emin Bey, apartman sahibiyle pazarlık ederken, daireyi bir şartla alacağını söyler, o şartı da şudur: Apartmanın adının 'Büyük Doğu Apartmanı' olarak konması. Bu şartı, ev sahibi tarafından kabul görür. Emin Beyazgöl Urfa'da halen, bu Büyük Doğu apartmanındaki dairesinde ikamet etmektedir. Bu gün için seksen üç yaşındadır. Mimar Uğur Beyazgöl ve Avukat Zeynel Beyazgöl'ün babasıdır.

İkinci kişi, Ali Haydar Öztürk'tür. Ali Haydar Bey, 1931 doğumlu. İstanbul'da 'Türk Ruhü' adlı bir kültür ve fikir dergisi çıkarmıştır. Necip Fazıl'ın çok yakın çevresinde bulunmuş, birinci halkadan talebesi ve arkadaşı olmuş bir zattır. Uzun seneler İstanbul'da üstada ve Büyük Doğu'ya hizmet etmiş eli kalem tutan bir Urfalıdır. Ali Haydar ağabeyi, ben Aydın'da görev yaparken tanıdım. Sonra dost olduk. Halen ailece görüştüğümüz bir Büyük Doğucuydu. Necip Fazıl'la çok yakınlıkları olmuş, onunla birçok hatırası olan bir zattır. Bana Üstat'la ilgili pek çok hatırasından söz etmiştir. Mesela bunlardan biri şöyledir; üstadın malum, at merakı var. Hatta "Ata Senfoni" adlı bir de kitap yazmıştır.

Ali Haydar Bey, Üstatla birlikte İstanbul'dan Ankara'ya hipodromda at yarışlarını izlemek için geldiklerini, orada at yarışlarını izlemek yerine müşterek bahis, altılı ganyan oynadığını ve bütün parasını tükettiğini, İstanbul'a dönüş için paralarının kalmadığını, ancak kendisinin saat cebine gizlediği bir miktar para ile trene binip, İstanbul'a döndüklerini anlatmıştı. Ali Haydar Bey, bugün için Aydın'da yaşıyor, kütüphanesine çekilmiş, okuyor ve yazıyor. 'Dünden Bugüne Babıâli' adlı basılmış bir de hatıra kitabı var.

Urfa'da ikinci kuşak Büyük Doğucu olarak Fehmi Gayberi, M. Akif İnan, Yusuf Demirkol ve Zübeyir Yetik'i görüyoruz.

Ben 1965'te lise son sınıfta iken Fehmi Gayberi ile bir arkadaşım vasıtasıyla tanıştım. Fehmi Gayberi, 1944 doğumlu, oto elektrikçisi, ilkokul mezunu bir arkadaşımız. Ancak çok okuyan ve şiir yazan bir aydın. Ben hayatımda ilk defa şair olarak Necip Fazıl adını, şair dostum Mahmut Akcan'dan duymuş, ancak Büyük Doğu dergisini Fehmi Bey'de görmüştüm.

Dergi, haftalık çıkıyordu. Ben lisede öğrenciydim. Her hafta Fehmi ağabeye uğrar, Büyük Doğu'nun yeni çıkan sayısını heyecanla alır, okurdum. Fehmi Gayberi, Büyük Doğu dergisini okuma alışkanlığını babası Vahit amcaya borçludur. Zira sonradan öğrendik ki, 1948'den 1965'e kadar çıkan büyük Doğu mecmuaları, her ay, Vahit Bey amcanın aşağı çarşısı, aktar pazarındaki itriyat dükkânına gelmişti. İkinci kuşaktan Mehmet Akif İnan 1940 doğumlu, Zübeyir Yetik. 1941 doğumlu. Her ikisi de yazı hayatına Urfa'da mahalli gazetelerde yazarak başladılar, Urfa'dan ayrılıp kültür merkezlerine gidince, birer profesyonel yazar oldular. Rahmetli Mehmet Akif İnan Ankara'da, Zübeyir Yetik ise İstanbul'da ikamet etti. Halen İstanbul'dadır.

Üstat Ankara'ya her gelişinde Akif İnan'ın evinde kalırdı. Akif İnan, Üstat'ın en yakın öğrencisi ve dava arkadaşıydı. Akif ağabeyle tanışmamız 1960'li yıllara rastlar. Ancak onu ismini daha önce Ankara'da Türk Ocağı Merkez Müdürü iken biliyordum. 1966 da Urfa'da Türk Ocağı'nın şubesi, Mehmet Akif İnan'ın yetki vermesiyle açılır. Başkan, Zübeyir Yetik'tir. Akif İnan, 1969 da Ankara'da yazar Nuri Pakdil ve arkadaşlarıyla birlikte 'Edebiyat' dergisini çıkardılar. Bu tarihten itibaren Necip Fazıl'ın Büyük Doğu dergisine yazı göndermediler. Ürünlerini kendi dergilerinde yayınladılar.

Akif İnan, benim aynı zamanda askerlik arkadaşımıdır. Onunla 1975'te Bornova'da Topçu Okulu'nda kısa dönem askerlik yaptık. Sonraki yıllarda, gerek yurt içinde, gerekse yurt dı-

şında çok beraberliğimiz oldu. Askerlik görevinden sonra Ankara'ya dönünce, Nuri Pakdil ve Edebiyat dergisinden ayrılarak, 1976 Aralık ayından itibaren Rasim Özdenören, Erdem Beyazıt, Alaettin Özdenören ve Cahit Zarifoğlu ile birlikte Maveria Dergisi'ni çıkardılar.

Büyük Doğu'dan sonra Diriliş, Edebiyat ve Maveria, cumhuriyet dönemi edebiyatımızda önemli sayılan dergiler arasında yer almışlardır. Maveria Dergisi 1980 yılında kapanmıştır. Zübeyir Yetik aslen Sivereklidir. Ama çocukluğu ve ilk gençlik yılları Urfa'da geçmiştir.

Cemiyetçi, teşkilatçı, zeki ve çalışkan bir insandır. Urfa'da birçok dernekler kurmuş ve yönetmiştir. İstanbul'da bir gazetenin genel yayın müdürlüğünü yapmış, yayınevi kurmuş, kalemi güçlü bir Büyük Doğucudur.

Bir gün Urfa'dan kalkıp İstanbul'a gittim. Zübeyir ağabeye uğradım Zübeyir Yetik'le beraber Üstat'ı ziyaret etmeye karar verdik. Sene 1978, aylardan Mayıs. Üstat Büyük Doğu'yu yeniden çıkarıyordu. Selâm verdik oturduk. Derginin her şeyiyle bizzat kendisi ilgileniyordu. Biraz sonra masada duran Bahar sigarası paketini aldı, Zübeyir'e ikram etti. Zübeyir, sigaranın karton kutusundaki ipince bahar sigarasından bir tane aldı. Üstat, bizimle birlikte ziyaretine gelen Abdülmuttalip Dere'ye sigara ikram etmeden bana döndü ve paketi uzattı. Ben o zamanlar sigara içiyordum ama hicabımdan "kullanmıyorum efendim" dedim.

Paketten kendisi için bir sigara alıp yaktıktan sonra tekrar paketi bana uzattı. "Yak dedim sana!" O anda Zübeyir Yetik'le göz göze geldik. Bana göz ucuyla al dedi ve ben de karton paketten bir bahar sigarası alarak tellendirmeye başladım. Büyüklerin her ikramı kabul edilmeliymiş meğer bilememişim. Ben nezaketen sigara kullanmadığımı söylemişim. Oysa üstat bu, ondan bir şey saklanır mı? Yazar ve şair olacaksın

da sigara, çay içmeyeceksin. Zaten sigara içenin hali, yüzünün, elinin renginden belli olur. Bu konuda üstadı kandıramamışım.

Urfa Büyük Doğucularının üçüncü kuşaktan takipçileri ve kendilerini bu ekole nispet eden arkadaşlarım; Mehmet Oymak, İbrahim Halil Çelik, Halil Soran, Yusuf Demirkol ve Adil Saraç'tır.

Adil Saraç; Erzurum Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü mezunu olup, bitirme tezini Necip Fazıl'ın hikâyeleri üzerine yapmıştı. Saraç'ın tez hocası, Yeni Türk Edebiyatı hocası Profesör Dr. Orhan Okay idi. Adil Saraç'ın yaptığı tez, o güne kadar Necip Fazıl hikâyeleri üzerine yapılan ilk tezdır. Bu tezin çok başarılı bir çalışma olması, bir öğrencinin fakülte bitirme tezinden çok, ciddi bir inceleme metni olarak görüldüğünden Adil Saraç'a fakültede Yeni Türk Edebiyatı Bölümü'nde asistan kalması teklif edilmişti. Ancak her ne hal ise Adil Saraç, Urfa'ya dönmeyi tercih etti.

İ.Halil Çelik, yüksek tahsilini İstanbul'da yaptığından, uzun süre üstat Necip Fazıl ve şair ve düşünce adamı Üstat Sezai Karakoç'un çevresinde bulunmuştu. Necip Fazıl'ın 1983 Mayıs'ında vefatından bir yıl sonra, 1984 Mart ayında Urfa'ya Belediye Başkanı seçildi. Seçimlerde sık kullandığı sloganlardan biri, Üstatlara atfen şöyleydi; "Sevgili Urfalılar, ben Büyük Doğu Üniversitesi'nin Diriliş Fakültesi'nden mezun oldum ve aranızda döndüm". Bir başka sloganı ise iki dizelik bir şiirdi. O dizeler şöyleydi:

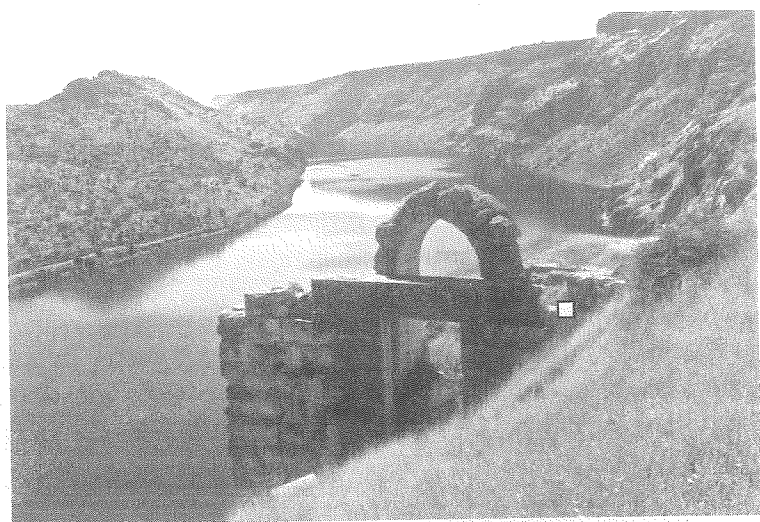
*Korkar mı hiç ateş-i Nemruttan İbrahim olan
Hodri meydan, hodri meydan, hodri meydan*

İbrahim Halil Çelik, benim liseden arkadaşım. 1984'te onun seçim kampanyasını yürütmüştük. Benimle birlikte on kişilik bir 'Harran Gurubu'. Bu gurubun içinde Mehmet Oymak, Halil

Soran, Adil Saraç, Mehmet Kayacan, Münip Görgün, Mehmet Okay, Mehmet Keskin ve Abdülkadir Subaşı vardı.

Bu yazıyı, Urfa'da yaşamış Necip Fazıl'la ilgili bir fıkra ile bitiriyorum. Efendim, Urfalılar boğazlarına pek düşkün insanlardır. Yemeği, içmeyi ve yedirmeyi severler. Urfa mutfağı da oldukça zengindir. Bunun da birçok sebebi var. En önemli sebeplerden birisi, Urfa'nın değişik kültürlerin kavşak noktasında konumlanmış olmasıdır. Bu gün Urfa yemekleri konusunda ciddi bir araştırma yapan ve "Urfa Mutfağı" adıyla yayınladığı kitabında dostum Halil Soran, beş yüzün üstünde Urfa yemeğinin tarifini veriyor.

Üstat 1967 yılında konferans için Urfa'ya gelir. Etrafında sevenleri, üstada soruyorlar "Üstat canın ne istiyor? Sana akşam ne yemekler yapalım?" Üstat; "Yahu ben buraya konferans vermeye geldim. Urfalılar ise, hemen işi boğaz meselesine getiriyorlar. Siz ne kadar midesine düşkün bir milletsiniz? Önce ben sizin beyinlerinizi doyurayım. Sonra siz de benim midemi doyurursunuz" diyor.

EFSA NEHİR FIRAT

*Dest busu arzusıyla ölürsem dostlar
Kûze eylen toprağım sunun anınla yâre su*

Fuzuli

Allah'ın, Kuran-ı Kerim'de 'her şeyi sudan yarattım' dediği hayatın ve canlılığın olmazsa olmazı olan su; antik devirlerden günümüze kadar bütün medeniyetlere hayat verdi. Türkiye'de doğup, Irak'ta Dicle ile birleştikten sonra Hint Okyanusu'na dökülen 2800 km. uzunluğundaki Fırat, Asya kıtasının en uzun akarsuyudur.

Fırat adı; Süryanicede Bu-ra-nu, Asur dilinde Purattu, İbranicede Perath, Arapçada El-Furât şeklindedir. Urfa yöresinde Ferat diye söylenir. Fars'lar Ufratu, batılılar ise Euphrate (yufreyt) demektedir.

Fırat kelimesi, içen kişiye ferahlık veren tatlı su anlamındadır. Bir başka anlamı da bolluk ve bereketdir.

Kuran-ı Kerim'de, üç ayrı surede Fırat adı geçmektedir. Furkan 25/53, Fâtır 35/12 ve El Mürselat 77/27

Tevrat'a göre Âdem ile Havva'nın içinde yaşadığı cennet, Dicle ve Fırat arasındaki bölgede kurulmuştur. Ahd-i Aik'te Fırat, Arz-ı mev'ud'un doğu sınırı olarak gösterilmektedir. İslâm Uleması arasında da Arz-ı mukaddes'in doğu sınırının Fırat nehri olduğu kabul edilmiştir. Fırat Nehri Karasu ve Murat adlı iki kolun birleşmesiyle meydana gelir. Karasu ko-

lu, Erzurum Ovası'nın kuzeyindeki Dumlu Dağı'ndan çıkar. 2000 yılında bir grup arkadaşımın Erzurum'u ziyaretimizde bu dağa çıkıp Fırat'ın bu kolunun kaynağını yerinde görmüştüm. Karasu, Erzurum'dan Aşkale'ye oradan Erzincan Ovası'na, Kemah ve İliç ilçelerinin yüzlerce metre yüksekindeki dik duvarı andıran kayalıkların arasından akarak, Divriği'de Çalı Suyu ile birleşir. Buradan Eğin önlerine gelir. Bundan sonra Arapkir Suyu'nu alarak akışına devam eder. Keban kasabasının 10 km. kuzeyinde Murat ile birleşerek Fırat Nehri'ni oluşturur.

Fırat'ın, ilk zamanlardan günümüze kadar süren en büyük özelliği, tarım alanlarının sulanmasında oynadığı roldür. Bu yüzden kıyılarında yaşayan halklar, tarih içinde Birecik, Urfa, Samsat, Zeugma, Runkale, Karkamış, Kommagene, Kerbelâ, Hille ve Basra gibi tarihte medeniyet izleri bırakmış şehir devletleri kurmuşlardır.

Nehrin sularını kontrol altında tutmak ve taşkın zamanlarındaki suyu biriktirmek, suların çekildiği dönemlerde kullanmak amacıyla bentlerin inşası, yakın dönemlerde de devam etmiştir. Günümüzde ise Fırat'ın sularından hem sulama, hem çevreyi taşkından koruma ve hem de elektrik enerjisi elde etmek amacıyla bir dizi barajlar yapılmıştır. Bunlar; Keban, Karakaya, Atatürk, Birecik ve Karkamış barajlarıdır. Türkiye'nin en büyük yatırımı sayılan ve on üç projeden oluşan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin, yedi projesi Fırat Havzası'nı ilgilendirmektedir.

Ortaçağ ipek ticaretinde Fırat'ın önemli bir rolü vardı. 10. yüzyılda, uzak doğuya giden gemiler için Fırat ve Dicle'nin birleştiği yerde Basra şehri kurulmuştu. O zamanlar için, 16. yüzyılda Birecik'te gemi yapan bir tersane vardı. Birecik'ten kalkan gemiler Basra körfezine, oradan da Hint Okyanusu'na açılırdı.

Divan edebiyatında birçok ülke ve şehrin yanında çeşitli dağ, göl ve ırmaklar da değişik özellikleriyle şiirlere konu olmuştur. Bunlar arasında Fırat, Dicle ve Nil'in önemi oldukça büyüktür. Urfa milletvekili, şair Yahya Kemal, 'İtrî' adlı şiirinde, Fırat'tan şöyle söz eder:

*Musikisinde bir taraftan din
Bir taraftan bütün bir hayat akmış
Her taraftan Boğaz o şehriyin
Mavi Tuna'yla, gür Fırat akmış*

Burada şair, İtrî'nin musikisini, Fırat'ın vakur akışına ve etrafına hayat dağıtmasına benzetir. Bugün Fırat Nehri'nin üstüne kurulan, Urfa'nın Bozova ilçesi sınırların içinde kalan Atatürk barajı ve baraj gölünden verimli Harran Ovası'na yer alı su tünelliyle gelen sulama suyu sayesinde yakın bir gelecekte Urfa, tarımda bolluk ve bereketin merkezi olacaktır.

Fırat, yüzünde her zaman bir hüznün olan suyun adıdır. Bu suda şu veya bu nedenden ötürü, çok can telef olmuştur. Fırat, nice civanları, gelinleri alıp götüren kanlı Fırat'tır. Fırat, kan dökücü Hülagu Han zamanında, Bağdat kütüphanelerinden yağmalanan binlerce kitabın atıldığı, ol sebepten ötürü günlerce mürekkep akan bir suyun adıdır.

Fırat, Kerbelâ'da vuruşanların, kanlarının akıtıldığı bir sudur. Bu gün için Suriye tarafında kalmış Hısn-ı Caber'de yatan Süleyman Şahın, atıyla beraber boğulduğu suyun adı Fırat'tır. Bu sebeplerden ötürü, Fırat için nice ağıtlar yakılmış, nice türküler ve şiirler söylenmiştir. Bu yüzden Fırat, efsane bir nehirdir. Söylencesi bol bir sudur. Olayları, vukuatları olan bir sudur. Sancılıdır, taşkındır ama bugün için hırçınlığı kalmamıştır. Çünkü kontrol altına alınmıştır. Harran gibi verimli bir toprağa kavuşan Fırat, yılların hasretini bitirmiş, yıllar sonra bir izdivaç, gerçek olmuştur.

Bu gün, Harran ve Fırat, bolluğun ve bereketin simgesidir. Benim sülalemin mensubu olduğu Kavilli aşiretinin Fırat'ın her iki yakasında mensupları vardır. Rahmetli annem, daha çocuk denilebilecek bir yaşta Fırat'ın öbür yakasından bu yakasına, Urfa'ya gelin gelmiştir. Annem, ömrü boyunca hep bir gurbeti, hep bir ayrılığı ve melali yaşadı. Gözü hep yaşlıydı. Ben onu ağıtlar yakıp gizli, gizli ağladığını çok görmüşümdür. Annem, benim çok tanınmış Aney şiirimizin baş örneği, narin, nazenin bir ince kadındı. Urfa'ya gelin gelince; annesi, kardeşleri ve bütün çocukluk hatırası suyun öbür yüzünde, Fırat'ın öbür yakasında kalmıştı.

Çocukluğumda, dayım Abdullah'ın vefatına kadar her yıl güz mevsiminde, annem bizi alır köyüne götürürdü. Ben şehir çocuğu olduğumdan köyü çok severdim. Okulların açılmasıyla birlikte şehre dönerdik. Köyde günlerim, ya harman yerinde ya bahçelerde ya da üzüm bağlarında geçerdi. Harman yerlerinde dövene biner, bahçelerde incir ve nar toplar, bağ tiyeklerinden salkım salkım üzüm koparırdık. Bağ bozumlarında bulunur, üzüm şirasından nasıl pekmez yapıldığını seyreder, üzümün, incirin kurutuluşunu gözler, bastığın, kesmenin yapılışını izlerdik.

Şehre dönüşümüzde dayım bize bir sandık dolusu bu yemişlerden verirdi. Kervanımız sabah ezanıyla birlikte yola koyulurdu. Ben, at üstünde yarı uykulu, yarı uyanık olduğum halde sabah güneşinin doğuşu ile beraber Fırat kıyısına ulaşırdık. Fırat'ı salla geçer, beri yakaya gelince kıyıda müşterisini bekleyen kamyonlara yüklerimizle doluşur, şehrin yolunu tutardık.

Ben, en çok şoför mahalline oturmayı severdim. Ama çoğu zaman üstü açık kamyonun karoserinde kalabalık bir eşya yığını ve insanlarla birlikte birkaç saat yol alarak Urfa'ya varırdık. Efsane nehir Fırat üzerine yazılmış, onlarca şiir ve

onlarca yakılmış türkü vardır. Bunlardan örnek olması bakımından bir şiir ve bir türküyü buraya alıyorum.

Türkü:

*Fırat kenarının ince dumanı
Dağlara yayılır seher zamanı
Ben yârimden kestim artık gûmanı
Bülbül ne ağlarsın yuvan mı yoktur
Bülbül yoksa benim gibi
Sızlar yaran mı çaktır
Bülbül şu dağlardan aşalım
Di gel gel ağlaşalım karşı karşıya*

Şiir:

*Yayladan, Bingöl'den sükün eylemiş,
Yine bahar gelmiş Fırat çağlıyor
Kim bilir ne olmuş, neler söylemiş.
Birecik önünde Fırat ağlıyor
Sular döne döne burda kıvranır,
İleriye gider, geri davranır,
Ey Fırat, kim görse seni, inanır
İçini bir gizli keder dağlıyor.
Bilmeyim olur mu ben o kederi,
Sızlıyor kalbimin en gizli yeri.
Köprüden geçmiyor artık ileri,
Ey kayık yolunu kimler bağlıyor?*

Ahmet Kutsi TECER

BEREKETLİ HARRAN OVASI

Gelirse Harran, gelmezse viran...

Bir Urfa deyimini

Urfa'nın güneydoğusuna düşen Urfa-Akçakale yolunun 34.km. den sonra doğuya doğru sapınca 10 km. sonra Harran ören yerine varılır. Kendi adıyla anılan büyük bir ovanın merkezinde kurulmuş olan bu antik şehrin en eski adı Harran olarak bilinir. Bazı kaynaklarda, Harran adının kesişen yollar anlamına geldiği yazılıdır. Gerçekten de bu antik şehir, Güney Mezopotamya'dan gelen iki önemli ticaret yolunun kesiştiği bir noktada bulunmaktadır.

Günümüze kadar hiçbir değişikliğe uğramadan gelen Harran adı, M.Ö. 2000 başlarına ait Mari ve Kültepe çivi yazılı belgelerde "Har-ra-na" şeklinde geçmektedir. Bu belgelerde Hıristiyanlığa kadar önemini korumuş olan, Ay Tanrısı "Sin" tapınağında önemli bir antlaşmanın imzalandığı yazılıdır.

M.Ö.2000. yılın ikinci yarısına ait Hitit çivi yazılı belgelerde, M.Ö.1000 yılına ait Hitit hiyeroglif kitabeleri ve Asur kaynakları, Harran'dan Sin tapınağı ve Sin Kültü nedeniyle buranın öneminden söz etmektedir. Bazı kaynaklarda Hz. İbrahim'in amcansın adının da Harran olduğu kaydedilmektedir.

Çevresi bugün de surlarla çevrili olan şehrin ortasında, Harran'ın tarih öncesi çağlardaki tarihini açıklığa kavuşturacak bir höyük bulunmaktadır. Hz. İbrahim'in evinin, höyüğün

kuzey eteklerindeki kalıntılar arasında bulunduğu bilim çevrelerince iddia edilmektedir.

M.S. 639 yılında Arap egemenliğine geçen Harran, 744 -750 yılları arasında Emevi Halifelerinden II. Mervan tarafından başkent yapılmıştır. Fatımi, Selçuklu, Eyyubi ve Osmanlı gibi İslam devletlerinin yerleşmelerine tanık olan Harran, 1260 yılında Moğol istilasıyla tahrip olmuş ve bir daha eski günlerine dönememiştir.

Selahaddin-i Eyyubi; 1183 yılı kış aylarını, ağır bir hastalığa yakalandığı 1185 ve 1186 yılları kış mevsimini Harran'da geçirmiştir. Ayrıca Haranı, el-Cezire ile Musul bölgelerinin zaptında üs olarak kullanmıştır.

13. yüzyıla ait seyahatnamelerde Harran'da 4 medrese, 1 hastane, 1 düşkünler yurdu ve 8 hamamın olduğu yazılıdır.

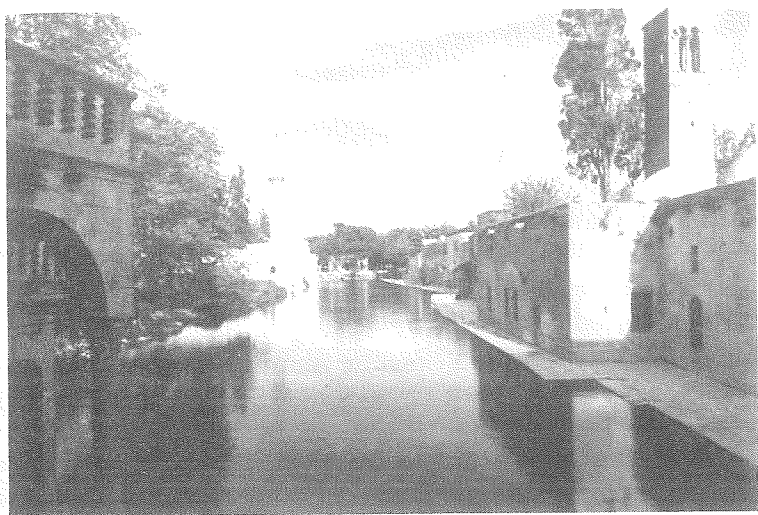
Harran, asıl ününü okullarında yetişirmiş olduğu bilginlerinden almaktadır. Devrin en ünlü matematikçilerinden Sabit Bin Kura, astronomi bilgini Battani, cebir ilminin kurucusu Cabir Bin Hayyan ve ünlü İslam âlimi İbn-i Teymiyye, Harran okulunun yetiştirdiği büyük bilginlerdir.

Harran felsefe okulundan yetişen İslam bilginleri, Müslümanların akli ilimle uğraşmalarının yolunu açmaları yanında, Yunan felsefesini bir Yunanlıdan daha iyi anlayarak yepyeni yorumlarla batılılara sunmuşlardır. Bu gün için bir taş yığını halinde duran Harran medrese harabeleri, tarihi bir kalıntıdan daha çok, geçmişten günümüze taşıdığı kültür ve uygarlık açısından ele alınmalıdır.

Harran gibi uçsuz bucaksız ve son derece verimli bir ovanın, yanı başına kurulmuş tarihi kimliği olan bu şehrin, insan beslemesinin en önemli unsuru olan tarımsal potansiyeli de beraberinde getirmiş olması, Harran adının bu günden çok gelecekte de bütün bir yeryüzü coğrafyasında duyulmasına

sebepler olacaktır. Yılların iki kara sevdalısı olan Fırat ve Harran, 20. yüzyılın sonunda, nihayet birbirilerine kavuştu. Fırat'ın sularının Harran Ovası'na akması, yöre insanında bir düğün ve bayram havası yarattı. Geçmişte yaşamış oldukları fakirlik, eziklik, kahr ve çile dönemleri artık geride kaldı. Şimdi bu güzel insanlar, gelecek ufuklara doğru güvenle ve umutla bakmaktadırlar.

Bu su, bu toprak ve bu bereketin, ülkemizin zenginliğine zenginlik katacağından hiç kimsenin şüphesi olmasın.

SEMAVİ DİNLERİN ATASI HZ. İBRAHİM

İbrahim

İçimdeki putları devir

Elindeki baltayla

Kırılan putların yerine

Yenilerini koyan kim ?

Asaf Halet Çelebi

İbranice Abram olan İbrahim adı, sonra 'milletin babası' anlamında Abraham'a dönüşmüştür. Kuran-ı-Kerim'de, İbrahim adı, 69 yerde geçmektedir. Şeceresi, Nuh peygamberden itibaren şöyledir: Nuh, Sâm, Arpakşad, Şelah, Eber, Pelog, Rau, Suruc, Nahor, Terah (Azer), Abraham (İbrahim) şeklindedir.

Hz. İbrahim, Keldaniler'in Ur şehrinde doğdu. Keldani Ur'unun, bu gün için Urfa olduğu kabul ediliyor. Bu Ur'un Kuzey Suriye'de Harran'a çok yakın olduğu söyleniyor ki burası Urfa'dır. Kuzey Mezopotamya, yani bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Harran'ı da içine almaktadır. Hz. İbrahim, M.Ö. 20. yüzyılda yaşamış, mağarada doğmuş ve öldüğünde mağaraya gömülmüştür. İbrahim adı Süryanicedir. "Eb rahim", merhametli baba anlamına gelmektedir.

Hz. İbrahim'in, günümüzden takriben dört bin yıl önce yaşadığı dönemde, halk Ay tanrısı 'Sin'e tapıyordu ve putperestti. Babası Azer de putperestti ve put yapıcısıydı. İbrahim, bir akşam vaki mağaradan çıkıp gökyüzünde gördüğü şeylerin ne

olduğunu ve bunların yaratıcısının kim olduğunu sorduğunda, babası ona, "gökyüzünde gördüğü ay ve yıldızların birer tanrı olduğunu söylemiştir. Buna inanmayan İbrahim, bir gece puthaneye girerek bütün putları kırar ve baltayı en büyük putun omzuna asar. Yakalanır ve putları kimin kırdığı sorulunca, "şu omzunda baltası olan put kırmıştır" cevabını verir. Nemrud'un adamları, "nasıl olur o cansız bir taş, hiç böyle bir eylemde bulunabilir mi?" deyince Hz İbrahim, taşı gedigiine koyar: "O halde böyle güçsüz ve kudretsiz taş parçalarına niçin tapasınız?" der ve tutuklanarak ateşte yakılma cezasına çarptırılır.

Hız İbrahim, Urfa'da Kral Nemrut'la mücadelesi sonunda, ateşe atılma cezası ile cezalandırılır. Nemrud, şimdiki Urfa kalesinin, üzerinde yer aldığı 'Damlacık Dağı'na kurduğı mancınık ile İbrahim'i aşağıdaki kor ateşin içene fırlatarak atar. Ancak ateş, bir mucize eseri olarak İbrahim'i yakmaz. Bu olay, Kuran-ı Kerim'de "Ey ateş, İbrahim'e serin ve selamet ol" diye geçmektedir. (Enbiya, 21/68-70)

Hız İbrahim, kendisine inananlarla beraber göçe zorlanır ve amcasının yaşadığı Haran'a hicret eder. Burada Amcası Haran'ın kızı Sare ile bu gün sınırlarımızın ötesinde Suriye hudutlarında kalan "Ayn-el Arus" denilen yerde evlenir. Kısa bir süre sonra hanımı Sare, cariyesi Hacer ve yeğeni Lut ile beraber Kenan iline (Filistin), oradan da Mekke'ye gider. Çocuğı olmadığından Sare'nin müsaadesiyle cariyesi Hacer'le evlenir ve bundan Hz. İsmail doğar. Bundan on beş yıl sonrada hanımı Sare'den Hz. İshak dünyaya gelir.

Hız İbrahim, 175 yaşında iken vefa eder. Kudüs'e yakın, bu gün Beyt-el Halil denilen yerleşim yerindeki Makpele mağarasına, hanımı Sare'nin yanına defnedilir.

Hız İbrahim; Nuh Tufanı'nın dan on nesil sonra, Keldaniler'in ülkesi Ur'da yaşayan, gerçek tanrı bilgisine ulaşmış, dil ola-

rak İbranceyi konuşan, putperestliği reddeden, kendisine 'on sahife'lik kitap verilmiş hanif ve salih bir kişidir. İslam'a göre Ul-ül Azm bir peygamberdir. Hz. İbrahim; oğlunu kurban etmekle sınanmıştır. O, bu sınavdan başarıyla çıkmıştır.

Ateş'le imtihanında da, ateş onu yakmamış, kurban olayındaki bıçak, oğlu İsmail'i kesmemiştir. Bu iki mucize olayı fiilen yaşamıştır.

Filistin'den (Kenan ili) birçok kereler Mekke'ye gitmiştir. Üçüncü gidişinde oğlu İsmail'le beraber Beyt-ül Harem'i (Kâbe) inşa etmiş, Allah tarafından burayı 'hac' ilan etmekle görevlendirilmiştir. (Bakara, 2/127)

Kâbe, Allah'a adanan ilk mabettir. (Âli İmran 3/96) Kâbe, bu gün, Müslümanların namaz kılarken yöneldikleri yerdir. Hz. İbrahim, bu bölgeyi harem ilân etmiş, burada kan dökülmesini yasaklamıştır.

İbrahim, İslam'ı ilk tebliğ eden peygamberdir. O; zekâsı, teslimiyeti, kararlılığı ve azmi ile tanınmıştır. Çok mükrim ve misafirperver bir insandır. "Halil İbrahim Sofrası" onundur. Bu sofraya bolluk ve bereketin simgesidir.

Hazreti İbrahim, yeryüzündeki üç semavi dinin ilk atasıdır. Doğduğu mağara, bu gün Urfa'da Dergâh denilen Mevlid-i Halil camii'nin içinde yer almaktadır. Mağaranın içinde, o zamandan bu yana yerden çıkan kaynak su, zezem gibi hala içen insanlara şifa vermeğe devam etmektedir.

Urfalı büyük divan şairi Yusuf Nabi, İbrahim'i ve Urfa'yı bir şiirinde şöyle tanımlamaktadır:

*Bu Mevlid-i Halillullâh nazargâh-i Hüdâ'dır bu
Halil'e ateş-i berden selam eden Ruhâ'dır bu*

URFA ÖNLERİNDE ATLAR

*İnsandır sanıyordum mukaddes yüke hamal
Hamallık ki sonunda ne rütbe var ne de mal*

Necip Fazıl Kısakürek

At, milattan üç bin beş yüzyıl önce evcilleştirilmiş, insan hayatında çok önemli bir yeri olan hayvandır. Bu tarihlerden önce, anavatanı olan Güney Ukrayna bozkırlarında eti için avlanırdı. Medeniyetlerin kıtadan kıtaya yayılmasında binek ve çeki hayvanı olarak çok önemli bir rol oynadı. Savaşta ve barışta özellikle binek hayvanı olarak büyük roller üstlendi. Efsanelerden folklor, edebiyattan güzel sanatlara kadar her alanda kendi varlığını hissettirmiş, adına senfoniler yazılmış böyle bir hayvana ikinci bir defa daha rastlamak mümkün değildir.

Destanlarda, hikâyelerde olay kahramanlarının en önemli yardımcısı, bindikleri atlardır. Köroğlu'nun Kıratı, Batalgazi'nin Aşkırı, Şah İsmail'in Kamer Tayı efsaneye göre ab-ı hayat içerek ölümsüzleşmiş destan kahramanı atlardır.

Adı; Türk dilinde at, Fars dilinde esb ve Arap dilinde feres diye bilinir. Atın üç yaşına kadar olan yavrusuna tay denir ki esas koşuyu başlatan, şiirlere konu olan bu atlardır. Üç yaşından büyük olan damızlık ata aygır, dişi olanına da kısrak denir.

Atlar beş yaşına gelince artık binek ve yarış atı olmaktan çıkar, yüke koşulur. Yüke koşulan atların erkek olanına beygir, dişi olanına da gölük denir. Ne yüke ve ne de binmeye

yaramayan atlara ise yilkı atı denilmektedir. Atların yürüyüş biçimlerinin dahi ayrı ayrı adları vardır: Adi yürüyüş, rahvan yürüyüş, tırıs yürüyüş ve dörtnal koşmak. Öyle ki at binicisine göre kışner ve binicisine göre koşar. Binici, yani atın süvarisi. Gerektiğinde binici, atı şaha kaldırır. Öyle diyor şair Ahmed Arif:

*Bıyıkları yeni terlemiş daha
Benim küçük dayım Nazif
Yakışıklı
Hafif
İyi süvari
Vurun kardaş demiş
Namus günüdür
Ve şaha kaldırmış atını*

Atlar özelliklerine göre de iki guruba ayrılır. Ağırkan at ırkları, Sıcakkan at ırkları. Ağırkan atlar; ağır mizaçlı, ağır gövdeli ancak iyi huylu hayvanlardır. Bunlara Batı atları da denilmektedir. Sıcakkan at ırkları; genellikle küçük gövdeli, çevik mizaçlı ve çok hareketli binek atlarıdır. Bunlara Doğu atları da denir. Arap, Türkmen, Safkan İngiliz ve Amerikan atları bu guruba girer. Bunların dışında küçük boylu al ve beyaz midilli gibi süs atları vardır. Türkiye'de Karacabey, Mahmudiye, Çukurova ve Sultan Suyu haralarında yetiştirilen atlar ve özellikle Urfa'da yetiştirilen yarış atları sıcakkanlı atlardır. 2000 yılı sayımlarına göre Türkiye'deki at varlığı 650.000 civarındadır. Bu rakam 1950 yıllarında bir milyon yüz otuz bin civarındaydı. Demek ki atlar ülkemizde giderek azalıyor. Önceki yıllarda atlar çeki hayvanı olarak şehirlerimizde faytona koşulurdu. Motorlu taşıtların hızla çoğalmasıyla faytonlar, müzeye kaldırılarak tarih oldular.

Üzerlerinde taşıdıkları renk tonları itibarıyla da atlar; yağız at, al at, kır at, doru at, beyaz at gibi adlarla tesmiye edilir-

ler. Doğaldır ki sahiplerinin kendilerine taktıkları özel adları müstesna ola.

Atlarla ilgili çok güzel atasözlerimiz var. Onlardan birkaçını buraya alıyorum:

Alma alı, sat yağızı, besle kırı, bin doruya.

Atım, at olana kadar, sahibi melâmet olur.

At, avrat, silah rastgele emanet edilmez.

At binenin, yol gidenin, kılıç, kuşananındır.

At, binicisine göre kişner.

At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.

Asil at, koşuda belli olur.

Atlar nallanırken, itler ayağını kaldırır.

Urfa önlerinde atlar diye bu yazıya başlık koyarken, üzerinde savaş kıyafetiyle zırhına bürünmüş nice savaşçı süvarilerin yan yana durduğu, bir hücum emriyle tozu dumana katarak düşmanın üzerine nasıl yalın kılıç akın ettiklerini, koşan yüzlerce, binlerce atın toynak seslerinin, Allah Allah seslerine karışığını bir özlem olarak resmetmek istedim.

Urfa önlerine atlar, ilk defa 1920'lerde Urfa savunması için köylerden, ovalardan koparak gelmedi. Belki bu atların, aşiret atlılarının Urfa'ya üçüncü ve son toplu olarak gelişleriydi.

İslam'dan önceki dönemleri pek merak etmediğimden bilemiyorum. Ancak ilk olarak 7. Asırda Halife Hz. Ömer zamanında (M.S 639), İyad bin Ganem komutasındaki Müslüman Arap akıncıları, şimşek kanatlı atlarına binerek, tozu dumana katarak, çöllerden vahalara inerek, oradan Suriye tarikiyle uçsuz, bucaksız, verimli Harran Ovası'nın önlerine geldiler. Yani Er-Ruha'ya geldiler. Atların böğrüne, dağlanarak yazılmış şu sözler vardı: *'İş bu atlar, İslâm cihadına adanmıştır'* Bundan önce de belki Büyük İskender'in atlı orduları gelmişti. Büyük İskender ve ordusu Makedonya'dan çıkarak, boğazları

geçerek Anadolu'ya gelmiş ve oradan Urfa'ya inmişlerdi. Urfa'yı bağılık, bahçelik bir konumda gördüklerinde; buranın kendi ovalarına, bağlarına, bahçelerine benzediğini hayretle izlemişlerdi. Kadimden beri akan ve bütün semavi dinlerce kutsal sayılan iki nehir arasında konumlanmış bu şehre, suyu bol manasına gelen Edessa demişlerdi.

Burası yukarı Mezopotamya! Tarih boyunca atların nal seslerine alışık bir mekân nice harpler görmüş, nice işgaller yaşamış bir belde. Urfa önlerine soylu atların ikinci büyük gelişleri; ta Avrupa içlerinden kalkarak, şehir şehir derlenip toparlanarak, bir kutsal inanç adına topal eşeği ile insanları cihada çağıran papaz Piyer Lermi'tin önderliğinde, Hıristiyanlık adına düzenlenen haçlı seferleri sırasında gelen tapınak şövalyesi atlılar... Ancak onlar, karşılarında bir kale duvarı gibi dimdik duran, Büyük komutan Selahaddin'i buldular. Selahattin; kâh Kudüs önlerinde, kâh Urfa önlerindeydi. Ne Aslan yürekli Rişar ne de şövalyeleri, Selahaddin'in atlıları önünde dayanamadılar. Ve geldikleri yere geri döndüler. Arkalarında binlerce ölü ve yaralı bırakarak.

Büyük komutan Selahaddin'den söz edelim. Mezopotamya'da kan gövdeyi götürürken halk ona şöyle seslendi: *'Eyne ente ya Selahaddin?* Neredesin ey Selahaddin? Yetiş imdadımıza! O büyük bir kurtarıcı olarak geldi, İslam beldelerini ve kutsal Kudüs şehrini Haçlılardan temizledi. Hastalanınca, o dönemde hekimleriyle ünlü Harran'a geldi ve burada Hayat-el Harrani hazretleri ile tanıştı. Harran'da altı ay sıtma hastalığı tedavisi gördü ve iyileşti. O, 1138 de Tikritte doğdu ve 1193'te 55 yaşında iken Şam'da vefat etti. Kabri, Şam Emevi Camisi'nin hemen yanı başındadır.

2000 yılının Mayıs ayında, onunla ilgili araştırma yapan yazar dostum Mehmet Sılay'la beraber kabrini ziyaret etmiştik.

Urfalılar, Sultan Selahaddin'i çok iyi tanımalıydılar. Çünkü onların ve o bölgedeki insanların soylu atasıdır. Selahattin; hem Kürt'tür, hem Arap'tır ve hem Türk'tür. O, soylu Arap atlarının üstünde hayatını geçirmiş asil bir hakikat savaşçısıdır. Hak, hukuk ve adalet savaşçısı. Urfa önünde atlar ve onların inançlı binicileri, tunçtan birer heykel gibi başları dimdik, akşam güneş ufukta batarken, atlarını Germuş Suyu'nda, Direkli Suyu'nda ve Culap Suyu'nda suladılar. Ve Süleyman Şah! Gözü pek, savaşkan süvarilerden kurulu ordu-suyla Urfa önlerindedi. Yine atlar ve yine atlılar. Bu kez Müslüman Türkmen aşiretlerinin atlıları geliyordu. Şair ne diyordu?

Atlılar atlılar at

Ve bir rüzgâr gibi geçiyor hayat

Süleyman Şah, baharda azgınlaşan Fırat'ı atıyla geçmeye çalışıyordu. Sudan geçerken at değiştirilmez, bu bilinen bir meseldir. Ancak olacak olan olur, akacak kan damarda durmaz, ecel gelince ah, vah fayda vermez. Ve Türkmen Beyi Süleyman Şah, suda atıyla beraber boğulur.

Bu gün mezarı Urfa - Suruç istikametinde, Suriye topraklarındadır. Caber kalesi diye bilinen o yerdedir. Yatar, yapay hudutlar ötesinde. Akkoyunlu, Karakoyunlu sultanları, beyle-ri dahi gelip Urfa önlerinde atlarıyla beraber bir vakit eğlendiler. Gelimli, gidimli dünya! Hangi şaha, sultana kaldı ki onlara da kala.

Atın, kültür ve medeniyet tarihimizde büyük bir yeri vardır. İslâmîliğin Arabistan'dan başlayan yayılması, Necid bölgesinde ıslah edilen atlarla, giderek bir yandan İspanya'ya, bir yandan Hindistan'a kadar vardı. Anadolu'ya kadar gelen fetihler, Anadolu'dan ta Avrupa içlerine kadar yapılan fetihler, kutsal kitabımızda da övülen hep bu atlarla yapıldı. Adına yemin edildi:

*And olsun o harıl harıl koşan atlara, o tırnaklarıyla çakarak
ateş çıkaranlara, sabahleyin baskın yapanlara, tozu dumana
katanlara, bununla bir topluluğun ta ortasına girenlere ki
muhakkak insanlar Rablerine karşı çok nankördür. Adiyat: 1-
6*

Önderimiz, efendimiz Hz. Muhammed'in de atları vardı ve sayısı on dokuzdu. İslâm'ın atlı akıncılarına Seriyye denilirdi. Seriyyeler, İslâm tarihi boyunca atlarıyla beraber, çağlayan bir su gibi bütün coğrafyalara aktılar. Kudüs'ün ilk fatihi Hz. Ömer zamanında, sağrılarında "Allah'ın yoluna vakfedilmiştir" damgası basılan ve Cidde'deki haralarda üretilen kırk bin civarındaki at, Seriyyelerle beraber tarih içinde dünyanın dört bir yanına aktılar, hep aktılar.

*Arap atı gibi salları başını / Ne dedim de yıktın hilâl kaşını
Arap atı binmek ile yorulmaz / Beşli mavzer ile bir genç
vurulmaz*

Yukarıdaki mısralarla başlayan, uşşak makamındaki bir Urfa türküsünde, Arap atının özelliklerini görmek mümkün oluyor. Bütün bir İslâm tarihi boyunca Arap atının önemi ve fetihlerdeki büyük rolü unutulmamıştır. Selçuklu sultanlarının haralarında on bin at beslendiğini tarih yazmaktadır. Osmanlı ordusunun temelini teşkil eden tımarlı sipahiler, akıncılar ve kapıkulu süvarileri at üstüne kurulmuş birer askeri birlikten başkası değildi.

1891 de II. Abdülhamit tarafından, doğudaki aşiretlerden hafif süvari alayları olarak bilinen atlı Hamidiye Alayları teşkil edilmişti. Bu alayların kalıntıları olan aşiretlerin atlı birlikleri, Urfa Kurtuluş Savaşı'nda önemli roller üstlendiler. Urfa önlerinde, binicileriyle beraber sonsuzluğa koşan atlar işte bu atlardı.

1927 yılında yayınlanan Urfa Salnamesi'nde Arap atlarının üç cinse ayrıldığını öğreniyoruz. Hamdani, Seklavi ve Küheyla.

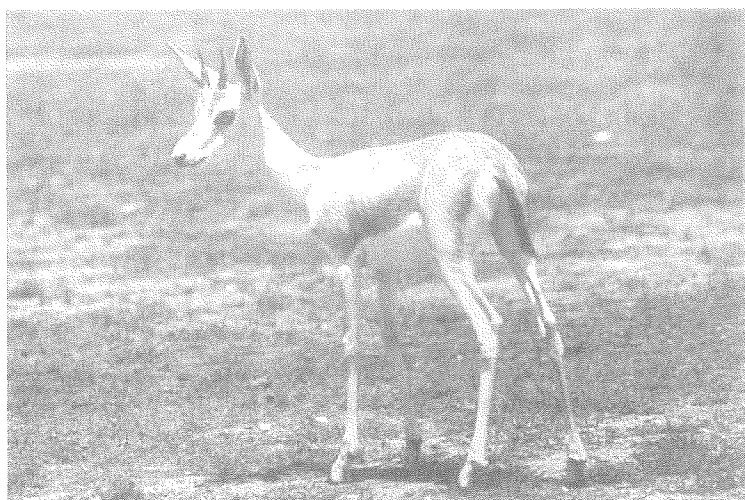
Urfa'da at koşularının tarihi, 1924'lere kadar uzanmaktadır. Nedeni de, giderek azalan koşu atlarının neslini çoğaltmaktı. Özellikle Viranşehir ve Harran taraflarında yetiştirilen koşu tayları bu gün bile önemini korumaktadır. Urfalılar, atı ve biniciliği seven insanlardır. Urfa'da at koşuları, ilkbahar ve sonbaharda bütün mevsim boyunca her hafta sonu 'koşu meydanı' denilen yerde yapılırdı. O zamanlar hipodrom yoktu. Urfa'da hipodrom, son yılların eseridir.

1955-60 yılları arasında yapılan at koşularını bu gün gibi hatırlıyorum. Koşu olacak günü iple çekerek müthiş heyecan ve haz duyardık. O dönemlerin en meşhur binicisi Ali Bargut idi. Bütün halk; esnaf, memur, çoluk, çocuk genç, ihtiyar pazar günü, bir bayram yerine gider gibi koşu meydanına giderlerdi. Koşu meydanı denilen yer, Harran Ovası'nın bittiği, şehir ile birleştiği yerdı. Bu yere bu gün modern mahalleler inşa edildi. O yüzden yeni nesil burayı pek bilmez.

Koşu meydanındaki toprak, koyu kırmızı bir topraktır. Bu toprağa Urfa ağzında felhan derler. Kışın yağmur yağdığında toprak koyu bir balçık halini alır, yazın da susuzluktan şerha şerha çatlardı. Bu toprak, ancak ilkbahar ve sonbaharda üstünde atların çok rahat koşabileceği bir hal alırdı. At koşuları da zaten ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde yapılırdı. İlkbaharda ekinler, toprak seviyesinden bir karış yukarıya doğru yükselince, koşu mevsiminin geldiğini anlardık. Koşu meydanına bu ekin tarlalarının içinden geçerek, mis gibi çimen kokusunu içimize çekerek, yürürken bazen yere kadar eğilip ekili tarladan culban toplayarak giderdik. Ne güzel günlerdi o günler.

O zamanlar Cavsak Suyu, coşkulu akarak gelir Bamya suyuna karışırdı. Karakoyun Deresi, ilkbaharda oldukça coşkun akardı. Halk bu derenin kenarında, haftanın belirli günlerinde piknik yapardı. Şimdi bu sular yok artık. Karakoyun Deresi de akıyor. O eski atlar ve o eski güzel süvariler, at binicileri

de yok. Urfa önlerinde Şimdi, yığırla araba ve sürücüsü var. Egzoz dumanı, kuru gürültü ve ses kirliliği her yanı kapladı. Şehir, iyice kirlendi. O süvarilerin sadece hatıraları kaldı. Onlar, o güzel insanlar, o asil Seklavi'lere, Hemdani'lere ve Küheyla'lara binerek kendi öz ülkelerine, bir daha dönmemek üzere gittiler.

URFA DAĞLARINDA GEZEN CEYLANLAR

*Kara gözlü ceylan gezer dağında
Ilgıt ılgıt esen yeller konuşur
Al göğüslü bülbül öter bağında
Mor sümbüller sarı güller konuşur
Necip Mirkelâmoğlu*

Ceylan, Kuzey Afrika, Arabistan ve Batı Asya bozkır ve çöllerinde yaşayan, narin bedenli, ince bacaklı, iri ve çekici siyah gözlü, antilop türünden bir hayvandır. Fars dilinde ahu, Arap dilinde gazal diye bilinen ceylan, Türkçede Hazal, Ceren veya Ceyran diye de tesmiye edilir. Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için edebiyatımızda çoğu zaman sevgiliye benzetilir. Özellikle divan edebiyatında şairlere ilham veren bu yaratığın gözleri, sevgilinin süzgülü, insanın içine işleyen gözlerine teşbih edilir.

Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim, aynı zamanda döneminin önemli bir şairidir. Bu şair sultan, bedenen güçlü, çevik ve atik olduğu kadar duygu yönünden de oldukça içli ve nazenin bir aşk ehlidir. Bir şiirinde şöyle diyor bir ahu gözlü için:

*Şirler pençe-i kahrımdan olurken lerzan
Beni bir gözleri ahuya zebun eyledi felek*

Bugünkü dille: Aslanlar, ezici gücümden dolayı pençemde tir tir titrerken, felek beni bir ceylan gözlü güzelin karşısında zayıf ve çaresiz bıraktı.

Bu anlamda bir başka şairin, Ahmet Paşa'nın bir beytinde ahu gözlü şöyledir:

*Hey hey ne sihir var senin ahu gözlerinde kim
Bir şir gelse bir bakışından zebun gider*

Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın erkeğinin karın derisi altındaki bezeden güzel kokulu bir madde çıkarılır. Buna misk denir. Divan şiirinde sevgilinin saçının kokusu söz konusu olduğunda, ceylan ve onun çıkardığı güzel koku misk gündeme gelir.

Eski büyük medeniyetlerin kavşak noktasında konumlanan Urfa'nın, dağlarında, ovalarında, Suruç ilçesinden Viranşehir'e, Cizre'ye, Abdülaziz dağlarına kadar uzanan ve adeta bir çölü andıran geniş kıraç düzlüklerde bundan elli yıl önce-sine kadar yüzlerce ceylan sürüler halinde yaşardı. Bu düzlüğün bir ucundaki Ceylanpınar ilçesi, eski adı: Ras-el ayn, yeni adını bu güzel gözlü ve çok hızlı koşan hayvandan almaktadır. Bu ilçede tarihi 1950'li yıllara dayanan, toprak büyüklüğü bakımından Türkiye'nin en büyük, dünyanın ise sayılı deneme çiftliklerinden biri kurulmuştur. Bu devlet çiftliğinde bugüne kadar 1000 civarında ceylan yetiştirildi. Tükenmekte olan ceylan neslinin bekası için bu çiftlikte bilimsel çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Bu çiftlikte, ceylana meraklı olan insanlara, ceylan yetiştiricilerine ceylan satışı yapılmaktadır.

Ceylan neslinin giderek azalması, ilk defa 1969'larda ilgililerin dikkatini çekmişti. O tarihte Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği'nde stajyer mühendis olarak çalışıyordum. İkinci vaktleri pınar başına, sürüler halinde inen ceylanlar, benim de dikkatimi çekmişti. Ürkerek etraflarını kolaçan ediyor, emin olunca da suya iniyorlardı. Atlarıyla veya arazi ciplerine binerek usulsüz ceylan avı yapan insafsız avcılardan, çiftliğin arazisinde avlanma yasağını da çiğneyerek av yaptıklarına

şahit olmuşum. Arazideki onlarca ceylan yavrusunu toplayıp kazanç için satan çevredeki bilinçsiz insanların yüzünden ceylan nesli giderek azalüyordu. Değişen iklim ve çevre şartları da bu narin hayvanların hayatını olumsuz olarak etkiliyordu. 1977 yılında, Milli Parklar Genel Müdürlüğü'nün gayretleriyle 26.000 dekar arazinin etrafı, ceylanlar için çitle çevrildi. Çevredeki yetiştiricilerin elinde bulunan ceylanlar satın alınarak bu alana bırakıldı. Ceylanlarla ilgili her türlü avlanma yasağı getirildi. Orada tabii şartlarda yaşayan ceylanların sayısı bugün binlere ulaşmaktadır.

Ceylanla ilgili bir Urfa türküsünde, "Urfa'nın etrafı dumanlı dağlar" diye geçiyor. Dağ nedir? Urfa, konumu itibariyle çukur bir çanak biçiminde olduğundan etrafındaki bütün yükselteler Urfalı'nın gözünde dağ sayılmıştır. Her tepeyi dağ gibi algılamış, öyle vasıflandırmıştır. Oysa bunlar gerçek manada birer dağ değildir. Bu yükselteler, Urfalıların piknik yapmak için gittikleri birer mesire alanlarıdır. Zaten hiçbir Urfalı 'ben kıra gidiyorum, mesireye gidiyorum' demez. Bunun yerine, "Dağa gidiyorum" der.

"Dağa gitmek", "Dağ yatısına kalmak" deyimleri, Urfa'nın dört etrafını çevreleyen, zamanla su ve rüzgâr erozyonu ile toprağı gitmiş, çıplak kalmış kayalık tepelere dinlenmek veya serinlemek için gitmek, oralarda kalmak anlamını taşır. Bu manada; "Nohutçuk dağı", "Kalkan dağı", "Dedenin serinci", "Babo'nun dağı", "Melik'in eyvanı", "Kanlı mağara" birer mesire yeridir. Yükselteleri 100-150 metreyi geçmeyen bu saydığım dağların tümü, Urfa'nın güney ve batı cihetini teşkil eden yerlerdir. Urfa'nın doğu cihetini, sebze ve meyve bahçeleri, kuzey cihetini ise üzüm bağları, narlıklar, zeytin ve fıstık bahçeleri kaplamıştır.

Dağ üstüne çok şey söylenmiştir. Dağın, bir kavram olarak veya bir imge olarak bizim türkülerimizde, folklorumuzda ve edebiyatımızda oldukça önemli bir yeri vardır. Dağla ilgili

önemli atasözlerimiz de vardır: Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. Dağ ne kadar yüksek olsa da yol onun üstünden aşar. Dağ başında duman eksik olmaz. Dağda gezen, ayıya da rastlar kurda da. Dağdan geldi, bağdakini kovalıyor. Gibi...

Urfa türkülerinde dağ, başlı başına önemli bir imge ve kavram olarak yer alır.

*Urfa'nın etrafı dumanlı dağlar
Yüreğim yanıyor aney, gözlerim ağlar
Benim zalim derdim cihanı dağlar*

Ceylanlar, yavrularıyla beraber sürüler halinde hem Urfa'nın yakın etrafındaki dağlarda gezdiler, hem de gerçek birer dağ olan Tektek dağlarında uzun süre yaşadılar.

*Urfa dağlarında gezer bir ceylan
Yavrusunu kayıp etmiş ağılıyor yaman
Yavrunun derdine bulunmaz derman*

Bu ünlü Urfa türküsünün ara nakaratında, dağda özgürce ve korkusuzca gezen ceylanlara bilge şair şöyle seslenir ve sonunun nasıl geleceğini içi sızlayarak onlara şöyle der:

*Gezme ceylan bu dağlarda seni avlarlar
Anaydan, babaydan, yardan ayrı koyarlar*

Ceylanı avlayacak olan zalim avcıdır. Avcı, bütün zamanlarda halk tarafından iyi karşılanmamış birisidir. Halk, avcılara iyi gözle bakmamıştır. Çünkü o acımasızdır ve insafsızdır. Bu yüzden bir yerde zalim diye bilinmiştir. Ancak avcı, ava gider, avlanır. Onun işi avlanmaktır. Bundan da büyük zevk alır. Ona hizmet etmekten zevk alan bir başkası daha vardır. O da tazı veya av köpeğidir. Namık Kemal, bir şiirinde şöyle diyor:

Muini zalimin dünyada erbâb-ı denaettir

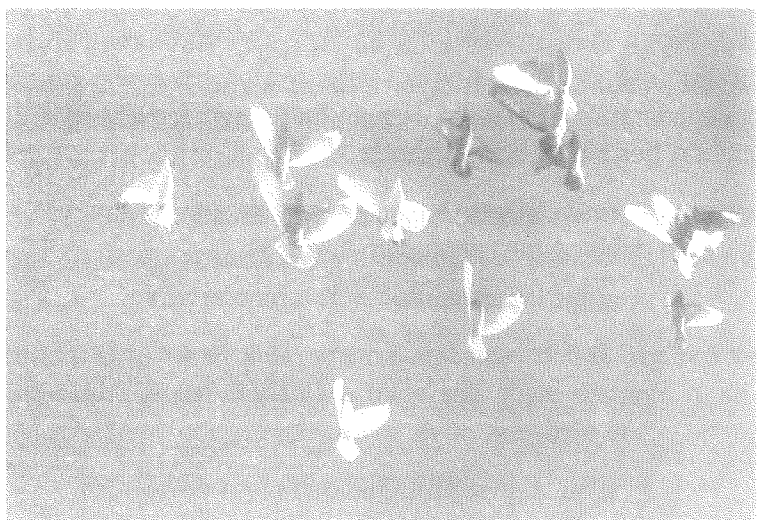
Köpektir zevk alan sayyâd-ı bi insafa hizmetten

Avcı av olarak ne bulursa onu avlamaya çalışır. Ama avın öznesi ceylan olunca iş değişir. Bu narin ve nazenin hayvanın avlanmasına gönlü razı olmayan şair, canının bütün azalarıyla birden harekete geçerek avazı çıktığı kadar yüksek sesle bağırır:

*Aman avcı, zalim avcı
Vurma bu ceylana acı*

Av, avcı, dağ ve ceylan... Bazen vurulan bir ananın yüreğidir, bazen vurulan yavru bir ceylan. Kim vurulursa vurulsun öbürünün hali yamandır. Ana vurulursa yavru, yavru vurulursa ananın hali perişandır. Her iki halde de ayrılık vardır. Ayrılıksa, her bir şeyden yamandır.

Urfa dağlarında güven içinde gezen hiç bir ceylan yok bu gün. Ve dağların başı artık dumanlı değil.

URFA SEMALARINDA KUŞLAR

*Gül ruhlarını gonca-i zibaya değişmem
Endam-ı dilaranızı tubaya değişmem*

Yaşar Nezihe Hanım

Arapçada tayr, Farsça'da mürg diye adlandırılan kuşlar, toplu yaşamayı seven hayvanlardır. Kuş türleri oldukça çoktur. Günümüzde, sekiz bin kadar kuş türünün yaşamakta olduğu söyleniyor. Ancak ben, Urfa'da evlerinin avlularında veya damlarında, zevk için beslenen ve uçurulan güvercinlerden söz edeceğim. Yoksa ne muhabbet kuşları, ne tavus kuşları, ne çalıkuşu, ne de dudu kuşu beni çok ilgilendirmiyor. Bizim kuşlar, küme kuşları.

Eski Türklerin dini inancı olan Şamanizm'de, insan ruhunun, gerektiğinde kuş şekline girebileceğine inanılırdı. İslâm'ı kabul eden Türklerde de bu inanç devam ede geldi. Öyle ki, tasavvuf anlayışında 'Kuş donuna girmek' diye bir deyim vardır. Dervişlerin mana âleminde bilgi edinmek için 'kuş donuna' girdiklerini; kuş olarak kimlik değiştirdiklerini öğreniyoruz.

Örneğin Hacı Bektaş-ı Veli'nin, 'Velâyetname' adlı eserindeki menkıbelerden birinde Hacı Bektaş-ı Veli için şöyle denilmektedir:

*'Hacı Bektaş, şahin şekline girip Bedaşan'a gitti.
Uça, uça her yanı dolaştı, gördü, gözett...*

Kaf Dağı'nın arkasında yaşayan Anka, bir başka adıyla Simurg veya Zümrüd-ü Anka'nın efsanelerde anlatıldığına göre bir tüyünü ele geçiren kişi en büyük sırra, yani ölümsüzlüğe mazhar olurmuş.

Hz. Süleyman'a Saba Melikesi Belkis'ten haber getiren kuşun adı Hüdüh'dür. Anadolu'da bu kuşa İbibik kuşu derler.

Hani şair Bekir Sıtkı Erdoğan diyordu ya;

*Elâ gözlüm efkârlanma gül gayrı
İbibikler öter ötmez ordayım
Mektubunda diyorsun ki gel gayrı
Sütler kaymak tutar tutmaz ordayım*

Kuran-ı Kerim'in Fil suresinde adı geçen, tanrı tanımaz Ebrehe ordusunun başına taş atan ebabil kuşları...

Ötüşü ile insanları sermest eden, güle ezelden âşık olan bülbül... Büyük şair Nefî'nin, aynı zamanda bestelenmiş olan ünlü gazelinde geçen tuti...

*Tuti-yi mucize guyem ne desem laf değil
Çerh ile söyleşemem ayinesi saf değil*

Burada, tuti, mucizelerden söz eden, konuşan kuş, yani papağan...

Attila İlhan'ın bir şiirinde;

'Nerde tavus kuşları, nerde Müjgan'ın gençliği' dediği, çok renkli tüyleri ile göz kamaştıran tavus kuşu...

Eski tarihi devirlerde bazı ermişlerin ve bazı peygamberlerin kuşdilini konuştukları zikredilir.

Kuşdilini bilen ve konuşan, kuşların da padişahı olduğu söylenen Hz. Süleyman'ın bu özelliği Kuran-ı Kerim'de şöyle geçiyor:

'Süleyman da Davud'a varis oldu. Ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuşdili öğretildi. Ve bize her şeyden bolca verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur' Nemi: 16

Efsaneye göre Hz. Süleyman kuşlar için bir tekke yaptırdı: Tekke-i mürgan. Kuşlar tekkesi. Rivayete göre kuşlar iş bu tekkede yılda bir kez toplanıp gelecek yılki işlerini de görüş-tükten sonra kendilerini var eden yaratıcıyı kendi lisanları ile zikrederlermiş ve Hz. Süleyman'a dua ederek bitirirlermiş toplantılarını...

Kuşlar; ötüşü, uçuşu, tuzaklara düşmesi, avlanması, bağlık ve bahçelik yerleri mekân edinmesi, kafeslere kapatılması, ürkekliği, soğuklarda aç ve barınaksız kalması, yakalanması, yaralanması, kanadının kırılması gibi değişik yönleriyle şiirlerin ve türkülerin konusu olmuştur.

Bu ve benzeri konularda olağan veya olağan dışı unsurlarla bezeli, masallarda, ninnilerde ve birçok edebi yazı türlerinde, doğa tasvirlerinde süs ve benzetme unsuru olarak kuşlar; kendilerini var ederek, hayal gücünün ve düşüncenin uçan kanatları olmuşlardır.

Sembolist şiirin büyük ustası Ahmet Haşim "Bir Günün Sonunda Arzu" adlı akşamı tasvir eden o ünlü şiirinde, bakın kuşlar için ne diyor:

*Altın kulelerinden yine kuşlar
Tekrarını ömrün eder ilân
Kuşlar mıdır onlar ki her akşam,
Alemlerimizden sefer eyler*

Soylu duruşları, güzel sesleri ve renkli tüyleri ile seyrettiği-nizde insanı adeta büyüleyen kuşlar, Urfa semalarında salı-narak uçtukları, süzülerek inişe geçtikleri anlarda bile insanı etkileyen bir yanları vardır. Urfa evlerinin avlularında, dam-

larında gezerken, yem yerken, su içerken ki hallerini, tavırlarını, duruşlarını, ötüşlerini seyre dalmak, insana doyumsuz hazlar tattırır. Onları dakikalarca, sessizce seyretmek, insanı hem heyecanlandırıyor, hem düşündürüyor.

Heyecanlanan yüreğimizin çırpıntılarını duyarken adeta bir kuş olup semalara uçmak arzusu uyanıyor içinizde. Uçmak ve sevdiğiniz insanların pencerelerinin pervazlarına konmak istiyorsunuz.

Urfa'da havaların güzel olduğu hemen her mevsimde kuşlar, küme halinde uçarılır sabah ve özellikle ikindiden sonra. Bu saatlerde iki yüz, üç yüz evde birden birkaç bin güvercinin gökyüzüne havalandığını, Urfa göklerinde kümeler halinde rengârenk kuşların uçtuğunu, bir anda Urfa semalarını kapladığını bir düşününüz.

Eğer dikkatli bir gözlemciyseniz, gökyüzündeki bu kuşların kümeler halinde birbirlerinin içlerine girdiklerini, sanki her kümenin kendi aralarında birlik sağlamak için anlaşmışlarını, bu yüzden de birbirinin içine girerken, kümeden ayrılmayıp kaybolmadıklarını ve hiçbir zayıat vermeden kendi mekânlarına doğru süzöldüklerini görürsünüz.

Bu güzelim anları yudumlamak ve bu manzaraların seyrine dalmak istiyorsanız Urfa'ya gidiniz ve bir ikindiüstü bir kuşbazın evine misafir olunuz.

Kuşçu, sizi avludaki cümle kapısında karşılayacak ve hemen vakit kaybetmeden evin damına çıkaracaktır. Kuşçu kuş evinin kapısını aralayarak kuşları serbest bırakacak, bir süre bu kuşların ötüşlerini dinleyecek, yemlenişlerini, su içişlerini, çoğu erkek kuş olduğundan küme içinde bir veya iki dişi kuşa karşı nasıl kur yapıklarını göreceksiniz.

Sonra vakit tamam olunca, kuşçunun bir el işaretiyle elindeki, ucunda bir bez olan uzunca sırığını sağa, sola sallamasıyla

bir anda kanat çırparak yükselişe geçen kuşların, toplu halde gözden uzaklaştıkça gökte bir top gül halesi oluşturduklarına tanık olacaksınız.

Aynı anda radyodan, sesi bir eski taş plağa kaydedilmiş olan Urfalı Cemil Cankat'ın şu türküsü size ve bu manzaraya eşlik edecektir.

*Garip bir kuştı gönlüm lo
Elimden uçtu gönlüm
Saçının tellerine lo
Takıldı düştü gönlüm...*

Bugün Urfa semalarında adeta raks ederek uçan kuşların sayısı yirmi binin üzerindedir.

Kuşçuluk, Urfa'da daha çok geleneksel el sanatlarını icra eden ustalar ve esnaf arasında yaygındır. Onların özel me- rakları arasında yer alan bu zevkli uğraşa karşı ilgi son yıllar- da giderek artmıştır.

Akşama doğru dükkânın kepenklerini indiren esnaf, soluğu doğruca evinde alır ve hemen dama çıkararak kuşları, kapatıl- dığı kuş evinden çıkartarak onları önce yemler, suyunu verir, onların bu manzarasını seyre dalarken, günün bütün yorgun- luğunu ve gerilimini de içinden dışarı atar.

Urfa'da kuşçuların çoğu zaman bir araya geldiği "Kuşçu Kah- vesini" denilen mekânlar vardır. Bunların çoğu eski esnaf çarşı- larında yer almaktadır. Bunlardan en tanınmış olanı "Çardaklı Kahve"dir. Bu mekânlarda, önyüzü kafes teli ile kaplı ahşap- tan mamul kuş evleri olur. İçi, kuşların tünemesine yaraya- cak şekilde düzenlenmiştir.

Bu kahvehaneye girdiğinizde; kuş seslerinden örülü, sanki çok sesli çağdaş bir orkestra sizi karşılar.

Küçük kare masacıkların etrafına dizilmiş 'kürsü' tabir edilen, yere çok yakın taburelere oturan kuş meraklısı insanların, yaptıkları sohbeti dinlerken, içilen taze dem kaçak çayların da keyfine doyamazsınız

Gel gelelim şimdi 'kuşlar nasıl uçurulur' meselesine.

Kuşların uçurulması için damların bu işe uygun olması gerekir. Damda kuşların uçtuktan sonra tekrar konmaları için pistlerin olması gerekir. Kuşları damdan havaya kaldırmak için, kuşçunun, ucunda bir bez bağlı olan uzun ve düzgün ahşaptan bir sırtığı vardır. Kuşları damdan havalandırmak bu sırtığın elde sallanması ile olur.

Kuşlar günde iki defa uçurulur. Bir sabah, bir de ikindiüstü. Çoğu zaman evin etrafında, uzak mesafeli daireler çizerek damın yüzeyinden itibaren 40-50 metre yükseklikte uçarlar. Bazen diğer kümelerle buluşan kuşlar, 100-200 metre daha yüksekten sürü halinde uçarlar ki esasen bunun seyrine doyum olmaz.

İşte o zaman Urfa semalarını görmek gerekir. Havadaki kümeler, gösteri yapan uçaklar gibi birbirlerinin içine geçiş yaparlar. Kayıp vermeden evine dönen kuşlar, o evin sadık kuşlarıdır. Bu uçuşlar sırasında her kuşçu başka kümeden bir veya birkaç kuşu kümeye katıp getiren kuşların arasında yabancı kuşu indirip yakalayabilir.

Kuşçu, tutup yakaladığı kuşu bir daha eski sahibine vermez. Yakalanan kuşun, fırsat bulup tekrar geri gitmemesi için, kanatlarını iple bağlayıp birkaç gün hapsedebilir veya dışı bir kuşla yan yana koyar. Maksat; garip kuşun, yeni yerine ve yeni sahibine alışmasıdır.

Urfa göklerinde sema yaparak, kendi lisan-ı halleriyle zikre dalan bu soylu, halis kuşların kıssasını burada noktalarken,

yazıyı rahmetli şair Arif Nihat Asya'nın çok ünlü bir şiirinden,
naat'ından bir bölümle bitirelim.

Yine pervazlara konu güvercinler

Hu hu'lara karışsın âminler

Mübarek akşamdır

Gelsin Fatiha'lar, Yasinler...

Tevafuka bakın ki ben bu yazıyı bitirdiğimde, akşam mübarek Miraç Kandili başlıyordu.

URFA GÖKLERİNDE KALAN SESLER

*Urfalıyam bahtım yok
Tüfengim var rahtım yok
Urfa türküsü*

1950'li yıllarda Urfa çarşılarında ve mahallelerinde yankılanan sesler bu gün artık yok. O ses sahipleri çoktan öbür tarafa gittiler. Onlardan geride kalan sesler, Urfa semalarında ebediyen kalacaklar. Bütün bu sesler sabah ezanıyla başlar, akşam ezanı ile beraber kesilirdi. O yıllar benim çocukluk dönemime rastladığından bu sesler hafızamdan hiç silinmedi.

İşte şimdi taze bir hatıra olsun diye bu seslerden aklımda kalanları iki başlık altında sunuyorum.

Mahalleden gelen sesler:

Urfa'nın dar sokaklarından geçen satıcıların sesleri...

Sattıkları şeylerin tamamı kâr olsa ne yazar? Fakirliğin hangi boyutlarda olduğunu bu seslerden çıkarmak mümkündür.

1. *Gaz yağı, gaz yağını!* Petrol gazı satıcısı... O tarihlerde Urfa'da elektrik yok. Evleri aydınlatan iki, üç ve dört no.lu petrol lambası için.

2. *Küp felhanı, küp felhanı, küüül ho, küüül ho!* Eşeginin üstündeki sırgasının iki cebindeki kırmızı toprağı satan satıcı. (Su küpünün içini ve dışını bu toprakla sıvamak için)

3. Kül zıbım! Bahçesi için tabii gübre alıcısı. Meşe odunundan yapılan kömür külü ve zibil alan alıcının sesi

4. *Kepekçiii! kepeğiz var mı?* İnek besisi için evlerden kepek toplayan alıcı. Bunların en meşhuru genç yaşta vefat eden türkücü 'Kepekçi Abde'dir.

5. *Şirin ayrına gelin, tezze ayrına gelin, ho ho verneeee deeev!* Sabah erkenden evin damına çıkılarak köyden gelmiş taze mis gibi yayık ayrınanı satmak için koro halinde genç kızların söylediği.

6. *Kareçi, kareçi su eleği var mı?* Çocukların sokaktan geçen Çingeneleri kızdırmak için söylediği sözler.

7. *Def'ül - kada vel belâ, Allah için bir sadaka!* Kapı kapı dolaşan yaşlı dilencinin söylediği sözler.

8. *Attı, attı, attı!* Ramazanda, damlarda iftar topunun atmasını bekleyen çocukların sesi

9. *Dam loğladan, kar attıran!* Kışın kar ve yağmur yağanda eski toprak damlı evlerin karını kürelemek ve damını loğlatmak isteyenler, sokaktan geçen loğcu ve karcıları çağırırlardı.

10. *Başız sağ olsun. Baki kalan Allah...* Taziye evinde söylenen.

11. *Buyurun akşamliyak. Ev yakınlığına buyurun. Dı bi gönül alçaklığı et lo!* Akşam iş dönüşü eve giderken yol ayrımında, arkadaşını eve yemeğe davet için söylenen.

12. *Güci biye mi yeti? Paydaşım degilsen, get paydaşımı getir!* Karşı rakibe gücü yetmeyen kavgaya etmek istememesi.

Çarşı ve pazardan gelen sesler:

1. *Süüüt! Haliip! Nan u şiiir! Süüüt! Sabahleyin sütçü çırağının üç dilde süt satışı.*
2. *Savuk su savuuuh! Ava hunik! May'tül berid! Yazın çarşıda üç dilde soğuk su.*
3. *Böbrek doktorruu! Şurubb-u şifa, buuz! Mayan şerbeti satıcısı.*
4. *Gazocağının başı Aroppa! Muhayyer marka! Yılan Mahe lakaplı eşya tellalının sesi.*
5. *Sakkın! Sakkıın! Değmesin yağlı boya der gibi kendini kolla anlamında. Özellikle eşek hamallarının attar pazarındaki kalabalıktan geçerken söyledikleri söz.*
6. Sabah ezanından önce okunan mersiyeler. Yeri, göğü ve kalpleri titreten bu mersiyeler, şimdi artık yok. Dünya hayatının geçiciliğini bu mersiyelerden daha iyi kim ifade edebilir?
7. Sabah ezanıyla beraber develerin kervan halinde şehre girerken, değişik bir musiki gibi sessizliği bozan çingirak sesleri.
8. Kalenin eteğine ikindiden sonra oturmuş, eli kulağında, yiğit bir gencin o davudi sesiyle söylediği hoyrat. Bu hoyratlar, bu sesler, gündüzün bütün Urfa'yı inletirdi. Öyle ki o sesler tâ Kara Köprü'den bile işitilirdi.
9. Sokaktan, çarşıdan geçerken küçük çocukların yırlamaları gayet doğaldır. Yırlamak, türkü söylemek anlamına gelir.
10. Gece, Halepli bahçesinden gelen fasıl heyetinin güzel, ahenkli sesleri... Halepli bahçesinde her türlü meyve ağacı vardı o zamanlar. Gerçek bir bahçeydi yani. Şimdi ağaçsız ve susuz bir halde perişan.
11. *Bu gün var, yarın yok. Aman ne datlı, aman ne datlı! Tulumba tatlıcısının sesi.*

12. *Kehkeee, şekerliii, küncülüüü!* Simitçi, hem mahallede, hem çarşıda sesleniyor.

13. *Demli çay, çaylar demlendi! Çay içen çay!* Elinde çay terazisi çaycı çırağı

14. *Çat, çat, çat* (fincan sesi) *Acı kahveee! Kahveciii!* Dükkân dükkân dolaşan acı kahve (mırra) satan kahvecilerin sesi. Beyaz önlüğü ile bir elinde, kaynayan ufak kahve güğümü, diğer elinde fincanları. Zaman zaman fincanları tokuşturarak ses yapar.

15. *Keten köynegi fıstık!* Taze fıstık satıcısı.

16. *Ayranlarımız sınıf sınıftır begim. Savuk ayraaan!* Bütün ömrünü yaz, kış çarşıda ayran satarak geçiren ve bununla geçinen bir numaralı ayranacı: 'Ayrançı Şike'. Koyu bir Fenerbahçe taraftarıdır. Kışın çarşı pazar kar altında iken bile, Ayrançı Şike 'savuk ayran!' diye bağırır.

17. *Kirrr Casuusss!* Çocuklar deliye takılıyor.

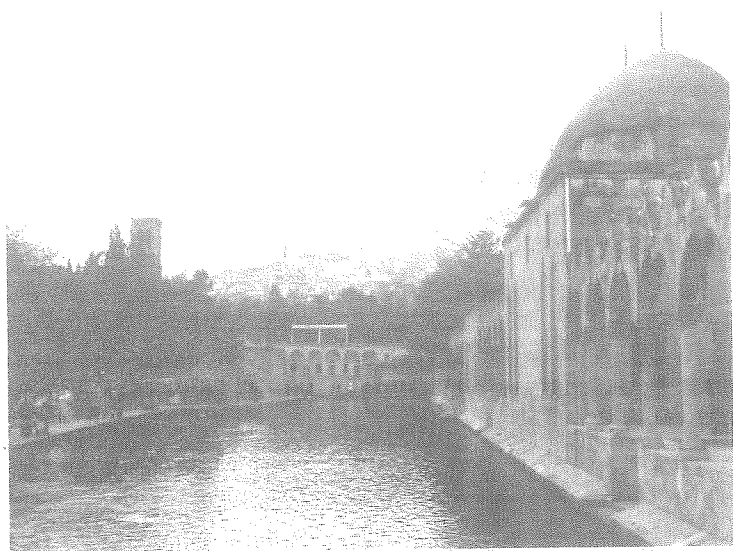
18. *Kağııt, cigara kâğdı!* *Çakmaklara taş verelim, benzin verelim!* Gazlı çakmak henüz piyasada yok. Muhtar çakmağı denilen benzinli ve tokmaklı çakmaklar yürürlükte.

19. *Baş için, diş için, nezle, grip için opon hebı verelim!* Aspirin yerine

20. *Eski alıyaaam, pakır alıyaaam!* Çarpanacı cin Bakko'nun sesi.

21. Ve meşhur Köroğlu kahvesinde, kumlu hayat kahvesinde, Şarlo'nun kahvesinde, Yasin'in kahvesinde kolla çalışan sahibinin sesi, köpek marka gramofonlarda taş plâklar. Taş plaklardan gök kubbeye dalga, dalga yükselen Kel Hamza, Mukim Tahir, Bekçi Bakko ve Cemil Cankat'ın o ölümsüz sesleri...

Hey gidi günler, hey!

SUYUN VE SELAMIN BOL OLDUĞU ŞEHİR

*Bilâd-ı hayr-ı halkillâh olan şehr-i Ruha'dır bu
Zülâl-i mü'ciz-i cari makam-ül enbiyadır bu*

Nabi

Urfa, 1960'lı yıllara kadar suyu bol olan bir şehirdi. Milattan 350 yıl önce Urfa'ya gelen Selefkoslar, Urfa'nın çevresinde akan suları görmüşler, kendi memleketleri olan Makedonya'daki Edessa'ya benzeterek, Urfa'ya, suyu bol anlamına gelen Edessa adını vermişlerdir.

Bu güzel şehrin mahalle meydanlarında, eskiden suyu devamlı akan kasteller ve çeşmeler vardı. Şehir merkezinde o tarihlerde on dört su çeşmesi ve iki adet sebil bulunmaktaydı. Hemen hemen eski Urfa evlerinin tamamında birer su kuyusu vardı. Evinde suyu olmayan insanlar mahalle meydanında bulunan ve suyu gece gündüz devamlı akan Kerhiz suyundan içer, kovalarla evine taşırdı.

Kerhiz Suyu şehrin dışından Külaflı Tepesi'nin yanındaki su depolarından şebekelerle şehre gelirdi. Bu suyun asıl kaynağı; şehrin kuzeybatısındaki ve şehir merkezine 2 km. mesafede olan, Âşık köyü civarındaki bir tepenin eteğinden çıkmaktadır. Şehir ahalisinin neredeyse yarısı bu güzel kaynak suyundan istifade ederdi.

Şehrin çevresi; su kaynakları, bağ ve bahçelerle kaplıydı. Direkli, Dev teşti, Cavsak sularıyla, Diphisar ve Edene köyle-

rinden çıkan Culap Suyu... Şehir merkezine beş-altı kilometre uzaklıkta Germuş köyünün yanındaki dağın eteğinden çıkan Germuş suyu, Karaköprü beldesindeki Karaköprü Suyu, bugün Urfa stadyumunun arka cephesinde kalan Bamyra Suyu, Direkliden Halepli Bahçesi'ne gelen kaynak suyu ve hemen yanı başındaki Nuğure, hatırladığım kaynak subaşlarıydı. Bu saydığım subaşları, aynı zamanda şehir ahalisinin mesire yerleri idi. İlkbahar ve sonbahar mevsimlerinin çarşamba ve cumartesi günleri hanımlar, pazar günleri de erkekler bu mesire yerlerine pikniğe giderlerdi.

Urfa Kalesi'nin eteğindeki Halil-ür-rahman Gölü'nün suları önce Mecmu-el Bahir'den Hasan Paşa Cami'nin avlusuna gelir, avluyu bir baştan bir başa geçerdi. Cami cemaati, o zamanlar temiz olan bu suyla abdest alırdı. Cami avlusunun sonuna doğru ve hemen çıkış kapısının yanı başında iki adet çimecek vardı. Sabah namazına bu camiye gelen insanlardan kimileri bu suda boy abdesti aldıktan sonra sabah namazı için camiye girerdi. Caminin az ilerisinde Sultan hamamı vardır. Bu hamam da Balıklı Göl'ün suyundan istifade ederdi.

Anzılha Gölü'nün suları ise önce Dergâh Cami'nin avlusundan geçerek Hasan Paşa Cami'nin avlusundan geçen suyla birleşir, sonra Akarbaşı semtinden geçerek Gümrük Hanı'na gelir. Akarbaşı semtine boşuna Akarbaşı dememişler, Halil-ür-rahman ve Anzılha göllerinden gelen ve Hasan Paşa Cami'nin avlusunda birleşen sular, birlikte Akarbaşı'ndan aktıkları için bu adı almıştır.

Gümrük Hanı, 1562 yılında inşa edilmiş eski bir handır. Bu hanın hemen yanında, eski arasa hamamı vardır. Gümrük hanının avlusundan geçen sular, balıklarla birlikte Pazar Cami'nin avlusundan geçerek suyun üstüne kurulmuş 'dertli dolap'ı çalıştırır, oradan da eskici pazarına geçer ve eskici pazarındaki su değirmenini çalıştırdıktan sonra akışına devam eder.

Suyun bundan sonraki durağının adı Kelleci ayıdır. Kelleci ayının hemen yanı başında Veli Bey hamamı vardır. Kelleci ayında dericiler, derilerini toplu olarak ve üstüne ağırlıklar koymak suretiyle günlerce suyun içinde tutarak derilerin yumuşamasını sağırlardı.

Sudur bu hiç durmak bilmez akmaya devam eder. Suyun bundan sonraki durağı Hızanoğlu Cami'nin avlusudur. Durağı dedim suyun uğrak yeri demem gerekirdi. Hızanoğlu Cami'nin avlusunda da iki adet imecek vardı. Caminin hemen karşısında Cıncıklı Hamamı yer alıyordu. Onun da suya ihtiyacı vardır. Su durmaz, akmaya devam eder. Suyun bundan sonraki uğrak yeri Kendirci mahallesindeki bir başka su değirmenidir.

Su, artık kendi serüveninin sonuna doğru gelmiştir. Urfa'nın sebze ve meyve bahçelerine akarak akışını tamamlar. Bahçe sulamasından arta kalan su, akışını Karakoyun deresine evirilerek bitirir. Karakoyun deresi, bu su için bir nevi tahliye kanalı görevi yapar.

Anzılha ve Halil--Rahmandan iki kol halinde gelen su, Hasan Paşa Camii avlusunda birleşerek akmaya devam ederken imeceklerden geçer demiştik. Buradan bir kolu ayırılır. Bu ayrılan su kolu, Hasan Paşa Cami'nin tuvaletlerinden geçerek taharet suyu olarak kullanılırdı.

Tuvaletlerin her birinde kk taş havuzlar vardı ve bu havuzların içinde minik balıklar yzerdi. O tarihlerde Avrupa'dan Urfa'ya gelen bir turist, Hasan Paşa Cami'nin tuvaletlerinde taharetlenirken gördüğü manzarayı memleketine dönünce bir gazeteye haber olarak verir. Haber şöyledir:

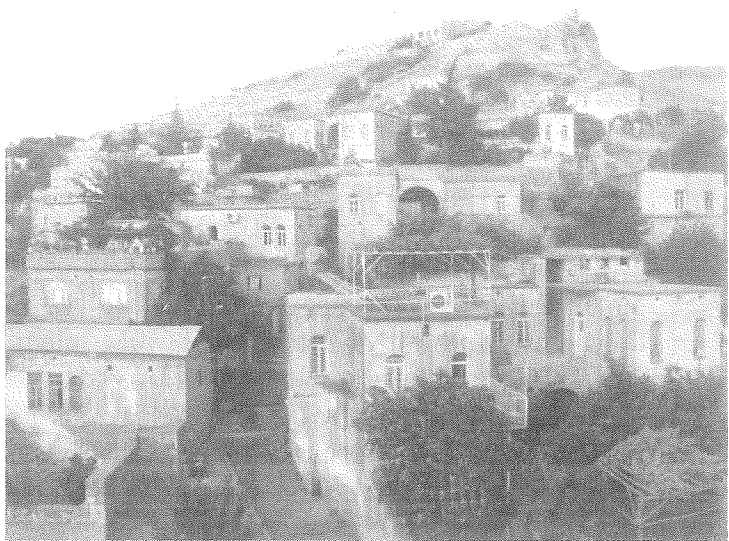
"Urfa'yı mutlaka gidin grn. Özellikle Balıklı gl çevresindeki akvaryumlu tuvaletlerine gitmeyi de ihmal etmeyin."

Gelelim selâm faslına. Şüphesiz ki eski Urfa, bir selâm yur-
dudur. Dar-ül selâm, cennet anlamına da gelir. Selâm, aşina-
lık gösterme, ayıplardan ve afetlerden korunma, sağlık,
esenlik manalarına da gelir. Selâm, Allah'ın doksan dokuz
güzel isminden biridir. Kuran-ı Kerim'in birçok yerinde geçer.

Selam, insanların birbirleriyle karşılaştıklarında kullandıkları
yakın dostluk ve saygıyı ifade eden söz, işaret veya hareket
olarak kullanılır. Urfa'da, cadde ve sokakta yürürken insa-
lar, biri birini tanısin veya tanımasın selam alma ve verme-
nin adabına uyarak selam verirlerdi. Bu konuda Yunus Emre
şöyle diyor:

*Biz dünyadan gider olduk
Kalanlara selam olsun
Bizim için hayır dua
Edenlere selam olsun*

Selam almak farz-ı kifaye, selam vermek sünnettir. Buna
göre; yürüyen oturana, atlı yayaya, küçük büyüğe selam ve-
rir. İki kişi karşılaşıncı selamı önce davranan verir. Selam
alanın sesini yükseltmemesi gerekir. Kuran okunurken, ders
okutulurken ve ezan okunurken selam verilmez. Uyuyan ve
yatan kişiye, oyun oynayana, şarkı söyleyene selam veril-
mez. Vesselam.

URFA'DA BAYRAM SEVİNCİ

*İyd erişsin baysi cedid olsun da gör
Seyr-i sadabadı sen bir kere iyd olsun da gör*

Nedim

Bayramı, dini ve milli açıdan özel önemi olan ve topluca kutlanan gün olarak tanımlayabiliriz. Bayram kelimesi, eski dilde İyd olarak geçer.

Urfa'da, benim çocukluğun geçtiği 1950'li yıllarda Kurban ve Ramazan Bayramı şöyle olurdu; bayram sabahı erkenden kalkılır, hane halkından camiye gidecek olanlar abdestini alır, bayramlık elbiselerini giyer, camiye sabah ve bayram namazı için giderdi. Erkek çocuklar babalarıyla birlikte camiye gider, safta babalarının yanında durarak bayram namazını kılardı.

Bayram namazı, gün doğumu ile başlar, hoca efendinin, bayramın anlam ve önemini anlatan hutbesi ile son bulurdu. Mevsim kışsa caminin içinde, mevsim ilkbahar veya yaz ise caminin avlusunda bayramlaşma yapılırdı. Cemaat, hoca efendi başta olmak üzere sıraya girer, gelen, bir öncekinin elini iki eliyle sıkarak bayramlaşmaya devam eder ve safın sonunda o da yerini alarak önüne gelen kişinin ellerini iki eliyle kavrayarak bayramlaşırdı.

Mahalle halkı, konu komşu biri biriyle bayramlaşır, küskünler barışırdı. Küçükler büyüklerin ellerinden, büyükler çocukların alınından öperdi. Büyükler, yaşlılar, anneler ve babalar çocukların bayramını evde kutlar, onları sevindirmek için

para veya çeşitli hediyeler verir, hayır dualar ederdi. Bayramlık hediyeler; çorap, mendil, bozuk para ve şeker olarak verilirdi.

Büyüklerin, çocuklar için yaptıkları hayır dualar şöyleydi:

Her gün bu günleri göresin. Allah seni anana, babana bağışlasın. El öpenlerin çok olsun. Senin de bayramın mübarek olsun. Çok yaşa, Allah sana hayırlı uzun ömürler versin. Allah seni korusun.

Evimizde ve çoğu evlerde sabah bayram yemeği verilirdi. Komşular ve camide namazdan çıkan tanıdıklar evlere buyur edilir, bayram yemeğini birlikte yemeğe davet edilirdi. Yer sofralarına konulmuş kalaylı bakır siniler içinde ikram edilen için ayrı sofraya açılırdı. Kadınlar ise erkeklerden ayrı olarak evin bir başka odasında bayram yemeklerini yerlerdi.

Bayramlar, büyüklerden çok biz çocuklar için bir anlam ifade ederdi. Büyüklerin elini öptükten sonra mutlaka onlardan bir hediye beklentisine girilirdi. Eğer çocuk, babasıyla beraber bir büyüğün elini öperek bayramlaşıyorsa baba çocuğuna şöyle seslenirdi:

- *Öp oğlum amcamın elini, al bayramlığını.*

Kabir ziyaretleri; bayram yemeğinden hemen sonra da olur, bayram namazından çıktıktan sonra da.

Urfa'daki en büyük kabristan, Bedi-üz-zaman kabristanıdır. Bundan başka Harran Kapı mezarlığı, Çit Kubbe mezarlığı da ziyaret edilen kabristanlardır. Bizim sülale, Çit Kubbe mezarlığında yatmaktadır. Bu ziyaretlerde ebediyete intikal etmiş yakınların mezarı başına gidilir. Yasin-i şerif ve Fatihalar okunarak, sevabı orada yatanların ruhlarına ithaf edilir. Bu gelenek Urfa'da bugün de devam etmektedir.

Kabir ziyaretlerinden maksat; ölümü hatırlamak, dünyanın geçici olduğunu kavramak ve insanoğlunun bir sonunun olduğunu düşünebilmektir. Bayram yerleri; çocukların en çok sevdiği yerlerdir. Şehrin belli başlı meydanlarına kurulurdu. Balıklı Göl'ün yanında, Bamyı Suyu'nda, Topçu Meydanı'nda, Arap Meydanı'nda kurulan bayram yerlerinde dönme dolaplara, ahşap atcağızlarla ve leylilere(salıncak) binmek çocukların en keyifli işlerindendi. Bir de at arabalarına binerek meselâ Abdurrahman Dede'ye, Eyüp peygambere kadar gidip gelmek oldukça zevkli geçirdi.

Bayram yerinde; çeşitli renkte akıt, palıza, ezme, tel helvası, küncülü helva gibi tatlı çeşitlerinden yemek ayrı bir zevki biz çocuklar için.

Şimdi ne bu renkli bayram yerleri ve ne de bu meydanlardan hiç biri kalmadı. Onların yerini artık modern Luna parklar, çocuk parkları aldı.

Hanımlar ve genç kızlar bu bayram yerlerine gelmezlerdi. Ancak onlar için de özel bayram evleri, leyli evleri vardı. Genç hanımlar ve ergen kızlar, geniş ve büyük avluları olan eski Urfa evlerine giderlerdi. Bayram evlerinin çalıştırıcıları da kadındı. Hanımlar bu evlerde bayram şenliğine katılır, leylilere-salıncaklara- binerlerdi. Leylilerin ipleri, kadın saçı gibi örülmüş kalın kendirden yapılırdı. Bu leylilerin boyu hayli uzun olurdu. Leylilere binenler, kendilerini uzayın boşluğunda uçuyor sanırlardı. Kadınlar ve genç kızlar akşam karanlığı çökmeden derhal evlerine geri dönerlerdi.

URFA KÖPRÜBAŞI

*Gün batar, kuşlar döner
Dönmez bu yollarda beklenen*

Şarkı

Eski Urfa'nın bir tek caddesi vardı, Divanyolu caddesi. Bu cadde üzerinde sıralanmış üç canlı iş mekânı veya alışveriş merkezlerini görmek mümkündür. Bunlar kuzeyden güneye doğru sırasıyla Köprübaşı, Sarayönü ve Aşağı çarşıdır. Dördüncü ve son mekân ise Urfa kalesinin eteğindeki Balıklı göl ve çevresidir. Buna bağlı olarak birkaç meydan ismi de sayabiliriz. Kara meydan, Yıldız meydanı, Haşimiye meydanı, Arap meydanı, Su meydanı.

Köprübaşı'ndaki köprü, Hacı Kamillerin Köprüsü'dür. Karakoyun deresinin üzerindeki üç köprüden en son inşa edilendir. Çocukluğumuzda bu Karakoyun deresi oldukça şen akardı. Hatta halk bahara doğru bu derenin eteğinde piknik yapardı. Dere, şehrin selden korunması için Karakoyunlular zamanında yapıldığından bu adla anılmaktadır.

Urfa'nın eski Belediye Başkanlığı binası (Uray oteli) ve belediye bahçesi, köprübaşı semi ile yan yanadır. Belediye bahçesinin hemen karşısında yazlık bir saz vardı. Bu Urfa'nın ilk ve tek sazı idi. Saz da ne diyeceksiniz? Pavyona Urfa'da saz, burada çalışan şarkıcı ve konsomatris kızlara da 'saz kızı' denirdi. Bunlar, Köprübaşı'ndaki Yeni Otel'de kalırlardı.

Sazda akşamları fasıl heyeti, saz meclisini kurar ve erkenden musiki meşkine başlardı. Bizim evden, bu sazdan gelen musi-

ki nağmeleri rahatlıkla dinlenirdi. Zaman zaman bu saza Türkiye'nin meşhur kadın ve erkek ses sanatkarları gelirdi. Biz bunu, sağa sola asılan sanatkarların posterlerinden ve afişlerinden anlardık.

1955 ile 1960 yılları arasında Urfa'da öyle çok taksi falan yoktu. Bunun yerine şehir içi insan taşımacılığı faytonlar vasıtasıyla yapılırdı. Faytonların ilk durağı belediye bahçesinin önü idi. Taksiciler de belediye bahçesinin önünde durak yapmışlardı. Bu durağın en meşhur şoförü o dönemin ünlü bestekâr ve okuyucusu Cemil Cankat idi.

Köprübaşı'nın güneyine doğru adliye binası vardı. Bu semte 'Mahkeme Önü' denirdi. Adliye binasının arka cephesinde, Urfa Ceza ve Tutukevi yer alıyordu. Eskiden tutukevine hapishane veya mahpushane denirdi. Adliye binasının kuzeyine doğru Urfa Halk Kütüphanesi binası yer alırdı. Bu kütüphaneye lise yıllarımda roman okumak için çok sık giderdim. Adliyenin güney cephesinde 'Cip Meydanı' vardı. Köylere gidecek cipler bu meydandan kalkardı. Meydandaki cipler beş on taneden daha fazla olmazdı.

Evimiz, Türkmen sinemasının kışlığının bir sokak arkasındaydı. Çocukluğumun geçtiği ev, Mamo Hasanların evi ile karşı karşıyaydı. Bu evler, Köprübaşı semtine çok yakındı. Bu kışlık sinema, aslında tiyatro ve konferans salonu olarak inşa edilmiş, yanındaki Uray oteli (eski Belediye binası) ile birlikte Cumhuriyet devrinin bütün sosyal ve kültürel etkinliklerinin ifası için planlanmıştır.

Türkmen sineması, Urfa'nın ilk kurulan sinemasıdır. Müsteciri ve işletmecisi, meşhur Ahmet Naci Türkmen idi. Sinemanın adı, Ahmet Naci'nin soyadı ile anılırdı. Bu kışlık sinema, bu günkü Şair Nabi Kültür Merkezi'nin ta kendisidir. Sinema binası, Urfa Belediyesi'nin mülkiyetindedir. Urfa Halkevi de tiyatro oyunlarını burada sahnelerdi. Şehrin tek kapalı salonu oldu-

ğundan öteden beri şehrin bütün kültürel etkinlikleri, şehre gelen çeşitli kumpanyaların etkinlikleri burada yapılırdı.

Bu gün gibi hatırlıyorum. 1963 yılında ortaokul son sınıftaydım. O yıllarda Türkiye'nin en tanınmış sihirbazı olan Zati Sungur, Urfa'ya gelmiş ve hünerlerini bu sahnede sergilemişti. Bu sinemanın bir de yazlığı vardı. Yazlık sinema, bir iş hanının üstündeydi. Yaz akşamlarında bu sinemada yer bulmak mesele olurdu. Urfalıların yaz gecelerindeki tek eğlence vasıtası bu yazlık sinemalardı.

Bizim evin toprak damından yazlık sinemada oynayan filimler çok rahatlıkla izlenirdi.

Film bitince de dama serilen yer yataklarına gömülürdük. Çünkü çölden şehre doğru esen serin rüzgâr, bizi yorganlarımıza sarılmaya mecbur ederdi. Urfa yazının gündüzleri oldukça sıcak, geceleri ise serin olurdu. Çöl iklimi de tamına böyledir.

Çocuktuk. Sinemanın kışlığı evimize çok yakındı. Bir sokak ötede idi. Film başladıktan sonra sinemanın kapısında bekleyen biz sinema meraklısı küçük seyirciler, kapıya yaklaşırdık Kapıcı, beş on dakika sonra bizleri de içeriye alırdı. Böylece bedava çok film izlemiştir çocukluğumda. Bunların birçoğu siyah beyaz Türk filmiydi. Yabancı film olarak en çok Tarzan filmlerini severdim. Birde o zamana göre önemli bir kurgu film olan 'Bay Tekin Seyyarelerde'.

Sene 1956. Bay Tekin elinde telsizi ile indirildiği yeryüzünden uzay gemisindeki arkadaşlarıyla konuşuyor. Tabi bize bu durum çok anlamsız ve imkânsız gibi gelirdi. O imkânsız şey bu günün dünyasında artık çok basit bir olay. Zira Herkeste bu gün cep telefonu var ve üstelik görüntülü.

Ormanların Kralı Tarzan, belindeki kaması ile sarmaşıklardan örülü büyük iplere sarılarak, ormanı bir baştan bir başa kat

ederdi. Eşi Ceyn, oğlu boy ve akıllı maymun çita ile serüven-
den serüvene koşarlardı. Bir tehlike anında Tarzan'ın ünlü
bağırmasıyla beraber, bütün filler Tarzan'ın yardımına koşar-
dı. Tarzan rolünü 1940'larda Jonny Weissmüller, daha sonra
Lex Parker oynamıştı. Ceyn rolünüyse ünlü kadın oyuncu,
Brenda Joyce oynuyordu. Çocukluğumuzda, yedinci sanat
harikası denilen sinemayı yakından tanımış, kulağımız, sanat
müziğine ve Urfa türkülerine aşina olmuştu.

Türkmen sinemasından başka İpek yolda iki sinema daha
vardı Atlas sineması ki yazlığı kışlığının üstündeydi. Diğer
İnci sineması, Bedi-ü-zaman mezarlığının giriş kapısına ya-
kındı. Bu gün onun yerinde benzinlik var. Her neyse, söz,
sözü açıyor. Daha uzağa gitmeyeceğim. Köprübaşı'ndan ve
çevresinden ayrılmayacağım.

Türkmen sinemasının kışlığının bitişiğinde Urfa'nın en eski
oteli olan 'Urfa Palas' vardı. Bu otel ve yanındaki konak Par-
maksız Ali Efendi'nin konağı idi. Konağın avlusu oldukça bü-
yüktü. Avlunun ortasında fıskiyeli, taş işçiliği olan büyük bir
mermer havuz yer alıyordu. Avlunun tabanının tamamı taş
döşeme, yeteri sayıda odaları olan, eyvanlı, çardaklı,
zerzembeli, iki katlı saray yavrusu bir konaktı. Otelin ve ko-
nağın ön cephesi dükkândı.

Parmaksız Ali Efendi ailesi yakın komşumuzdu. Kızları Necla
Hanım, dönülen bir nişan yüzünden aklını kaybetmişti. Aile
de bu sebepten dolayı giderek dağılıp yok olmaya başladı.
Sonrada otelleri, konakları satıldı ve yıkıldı.

"Şimdi ol saltanatın yeller eser yerinde."

Bu gün 'Abide' diye anılan kavşaktaki abidenin esas yeri, köp-
rübaşı mevkiindeydi.

Sonradan yol genişletme çalışmaları nedeniyle şehrin dışına,
şimdiki dört yol kavşağına nakledilmiştir.

Şehrin kuzey ucu, stadyumla birlikte son noktasına ulaşır. O zamanlar stadyumun ötesinde hiç bir ev ve yapı yoktu. Stadyumun tam karşısında Türkmen sinemasının sahibi Ahmet Naci'nin konağı vardı. Ötesi ise zeytinlikti, bağ ve fıstık bahçesiydi. Yol genişletme çalışmaları yüzünden iş bu Atatürk Caddesi üzerinde nice saray yavrusu evler, konaklar devlet gücü ile yıkılmıştır. Bunlardan bir tanesi de Kız Enstitüsü'nün bitişiğindeki İnce Halil'in konağı idi.

Sene 1959. O dönemin valisi, Kadri Eroğan idi. Kendisi Kırşehirliydi. Ayağında golf pantolon, sırtında pötikare spor ceket, başında beyaz renk kasketi, elinde baston ve gözünde koyu siyah iri gözlüğü ile halkın arasında dolaşır, yıkım ekibinin yanına gider, onlarla birlikte kazma kürek sallardı. Halkın psikolojisini çok iyi kavramıştı. Bu mütevazı tutumu ve halkın nabzına verdiği tatlı şerbet yüzünden Urfalılar onu çok sevmişti. Ona sevgilerinin bir nişanesi olarak 'Babo' diye lakap takmışlardı. Askerlerin 1960 darbesinde valilikten alındı.

1963'te Adalet Partisi kontenjanından bir dönem Urfa milletvekilliği yaptı. Ancak o paha biçilmez tarihi evlerin, ikinci katili de bu sayın vali idi. İlki, 'Büyük Yol'u açan Vali Fuat Bey'dir. Bu evlerin yıkım tarihi 1924 tür. Sürüye bir defa kurt girdi mi o sürü artık iflah olmaz demiş atalarımız.

Rüya şehir Urfa'nın beline ikinci darbe, 1957-1959 yılında Vali Kadri Eroğan zamanında vuruldu. Köprübaşı'ndan stada kadar sağlıklı sollu ne kadar ev ve konak varsa o hengâmede yerle bir oldu.

Daha sonraki yıllarda, Bu gün Urfa pasajının bulunduğu yer ve Belediye binasından sonra Parmaksız Ali Efendi'nin konağı, az ilerde Faruk Oruçların konağı, Valilik binası ve lojmanı ki aynı taş işçiliğinin, aynı zarafetin ve sivil mimarinin örnekleri olan konak ve evlerdi. Onlar da bir bir yıkıldı.

Valilik konağının bahçesinde portakal ve armut ağaçları vardı. Dalları avlu duvarından dışarıya sarkardı. Öylesine o güzel evler, bilinçsizlik yüzünden yıkılarak yok olup gittiler.

Sonraki yıllarda Kara Meydan'da ki evler, Kudret Saraçların evi, Ulu Cami'nin arkasında, eşsiz güzellikteki evler yıkılarak yollar açıldı. Köprübaşı'ndan Aşağı Çarşı'ya kadar yıkılan konak ve evin sayısı yüzün üstündedir. Biz dönelim Köprübaşı'ndaki Urfa'nın meşhur kebabçılara. Bunlardan bir tanesi ünlü kebabçı Nabi Ustadır. Hacı Bozan Efendi ve oğullarından sonra İstanbul'a giden ikinci önemli kebabçı ustamızdır. Bu gün için onun yeğeni Murat bu işi İstanbul'da sürdürmektedir.

Ankara'da meşhur olmuş bir başka ustamız, Urfalı Hacı Mehmet'tir. Bir dönem kendisi ile birlikte milletvekili olarak Mecliste Urfa'yı temsil ettik

Aşağı Çarşı'da, Mevlevihane'nin bitişiğinde fırınları vardı Hacı Bozan Efendi'nin. Bozan amca kasada dururdu.

Babamın dükkânı da Koyuncu Pazarı'na yakındı Kumlu Hayat kahvesinin bitişiğindeydi. Ben, mis gibi kokan sıcak çarşı ekmeğini Hacı Bozan amcanın fırınından gidip alırdım. Bu sıcak çarşı ekmeği ile taze koyun yoğurdunu bala karıştırıp yemek bize çok keyif verirdi.

Bozan Amca İstanbul'a ve Urfa dışına giden ilk fırın ve kebabçı dükkânı açan, bir öncü Urfalıydı. Dükkânları İstanbul Lâleli'deydi. Ta adalardan kalkıp buraya Urfa lahmacun yemeğe gelen müşterileri vardı Hacı Bozan Oğulları'nın.

Sonra Köprübaşı'ndaki başta Nabi Usta olmak üzere aşağı çarşıdan ve akar başındaki birçok kebabçı ustası, kalfası, çırağı Urfa dışına çıkıp büyük şehirlerde mekân tutmuşlar, Urfa mutfağını ve damak tadını yurdun dört bir yanına taşımışlardır. Urfa mutfağı, ayrı bir yazının konusudur, burada keselim. Ancak araştırmacı yazar dostum Halil Soran'ın tes-

pitine göre Urfa mutfağı, beş yüzün üstünde yemek çeşidine sahiptir.

Köprübaşı'na yakın ve bu günkü Harran otelinin arka cephesi, tamamen nar bahçesiydi. O yüzden bu semte narlık denirdi. Bir tarafı zeytinlik, bir yanı narlık olan Urfa'nın bir başka tarafı Halepli bahçedir. O tarihlerde Urfa'nın dört bir yanı bahçeler ve bağlarla kaplıydı. Dumanlı dağlarında ceylanlar, keklıklar gezerdi. Semalarında cins kuşlar uçar, ovalarında cins Arap atları koşardı. Suyu boldu, selâmı boldu. Bu yüzden eski Urfa, bir Dar-ül- Selâm yurdu idi. Çünkü evliyası, enbiyası, bol olan bu kutsal şehrin manevi bir iklimi, manevi bir havası vardı. Büyük şair Urfalı Yusuf Nabi Hazretleri'ne göre de Hicazı kutsiden ve Kudüs'ten sonra dünyanın kutsanmış dördüncü kadim şehridir.

AŞAĞI ÇARŞI'NIN SAKINLERİ

Nice bir hasret-i dildar ile giryan olayım

Yanayım ateş-i aşkın ile büryan olayım

Lütfi

Çarşı sözü; Farsça "çehar" dört ve Arapça "suk" sokak kelimelerinin birleşmesinden türemiştir. Türkçede çarşı; dört taraflı pazaryeri, sağında ve solunda dükkânlar bulunan sokak anlamındadır.

Urfa'da Aşağı Çarşı; Haşimiye meydanından başlayarak güney batıya doğru isotçu pazarı ve sobacı pazarından akarbaşına kadar, oradan doğuya doğru uzanarak demirci pazarı neccar pazarı, saraçlar, bıçakçı pazarı, kazancı pazarı, Köroğlu kahvesinin yanından kelleci çayına, oradan kuzeye doğru tabakhaneye, keçeci ve kürkçü pazarına ve kasap pazarına kadar uzanan çepeçevre bu mekânların tümüne 'Aşağı Çarşı' denilmektedir. Çarşı içinde kalan pazarlar; Pazar Cami'nin sağ başından itibaren attar pazarı, tenekeci pazarı, kendirci pazarı, kunduracı pazarı yer alır. Caminin sol başında ise; kokacı pazarı, eskici pazarı, keçeci pazarı ve kumlu hayat kahvesi. Bedesten'de kazaz ve bezzazlar, Gümrük hanı tarihiyle sipahi pazarı, oturakçı pazarı, kuyumcu pazarını ve çitçember satan manifaturacıları sayarak bitiririz. İstanbul, Edirne ve Bursa'yı saymaksak, pazarı bu kadar çok bir çarşığı, bir başka ilde bulmak mümkün değildir.

Çocukluğum, (1950-60 yılları) bu çarşının pazarları arasında geçti. Babam esnaftı. Bakırcı-kalaycı esnafıydı. Dükkânımız,

aşağı çarşıda keçeciler pazarında, Kumlu Hayat Kahvesinin bitişigindeydi. Kumlu Hayat Kahvesi, esnafın dükkânlarına gelen müşterilerin çay- kahve ihtiyacını karşıladığı gibi ikindiden sonra, müşterisi azalan ve alışverişten yorgun düşen esnafın dinlenme ve sohbet mekânıydı. Çoğu ikindi namazından sonra işi azalan esnaf, bu kahvenin avlusuna gelir, burada domino ve dama oynayarak akşam ezanına kadar vakit geçirirdi. Damayı her esnaf oynayamazdı, ama domino oyununu hemen hemen her usta bilirdi. Hatırladığım kadarıyla dama ustalarından Kürkçü Reşit Usta ile Keçeci İsa Usta'nın dama oyunları saatlerce sürerdi. Tabiidir ki masanın etrafında oyunu seyreden meraklı ustalar olurdu.

Ahiliğin fiilen yaşadığı o dönemlerde, çarşı esnafı, birbirini tanır, karşılıklı dayanışma içine girer, aynı ahlâkı ve terbiyeyi birlikte yaşarlardı. Herkesin bir birini yakından tanıması nedeniyle esnaf hile nedir bilmez, kimse kimseyi aldatmaz, mallara fahiş fiyat istenmezdi.

Her sabah çarşı; Ahi Şeyhi'nin önderliğinde dualarla açılır, duaya katılan çarşı esnafı, duanın künhüne vakıf insanlar olarak duayı can kulağı ile dinler, böylece işlerine başlamak üzere dükkânlarının kepenklerini Bismillah diyerek kaldırır, işbaşı yaparlardı. Aklımda kaldığı kadarıyla çarşı şeyhi şöyle dua ederdi:

"Bismillahirrahmanirrahim.

Hayırlar feth ola, şerler def ola. Hayırlı rızıklar ola. Sakın ha, müşteriye aldatmıyasız, ona güler yüz gösteresiz. Özürlü mal satmıyasız. Malıyız özürlü ise onu müşteriye söyleyesiz. Malıyizi meth etmiyesiz. Mala fahiş fiyat koymıyasız. Az kâr'a kanaat edesiz. Allah bol kazançlar vere. Vel hamdi lillahi Rabbil âlemin."

Sabahleyin dükkânlar erkenden açılır açılmaz, çarşının fırınları da çoktan faaliyete geçmiş, sıcak tırnaklı ekmekler mis

Tam o sırada, " *Dikkat, dikkat! Urfa Belediye Başkanlığından duyurulur*" diye başlayan, çarşının muhtelif yerlerine asılı belediye hoparlöründen günlük sebzelerin alış ve satış fiyatlarının ne olacağı ilân edilirdi.

Her manav ve sebze satan esnaf, sebze sepetinin üstüne malın alış ve satış fiyatını teneke bir levha üzerine tebeşirle yazmak zorundaydı. Böylece her malın alış fiyatı satış fiyatı açık seçik olarak bilindiğinden kimse kimseyi aldatmazdı.

Yaz günleri, saat on iki de başlayan bir saatlik öğle paydosu, belediye hoparlöründen ilân edilir edilmez esnaf dükkânlarını bir saatliğine kapatırdı. Kapatmayanlar için Belediye Çavuşları (zabita), çaldıkları düdüklemlerle çarşığı inim inim ineltir, esnafı son kez ikaz ederdi. O serbest saatte esnaf dinlenir, öğle yemeğini yer, camiye gider, namazını kılar, saat 13.00'te dükkânlar tekrar açılırdı. O hummalı, hareketli çalışma yeniden başlardı, çok güzel alış veriş olurdu. Çok hareketli ve bereketli saatler yaşanırdu bu çarşılarda.

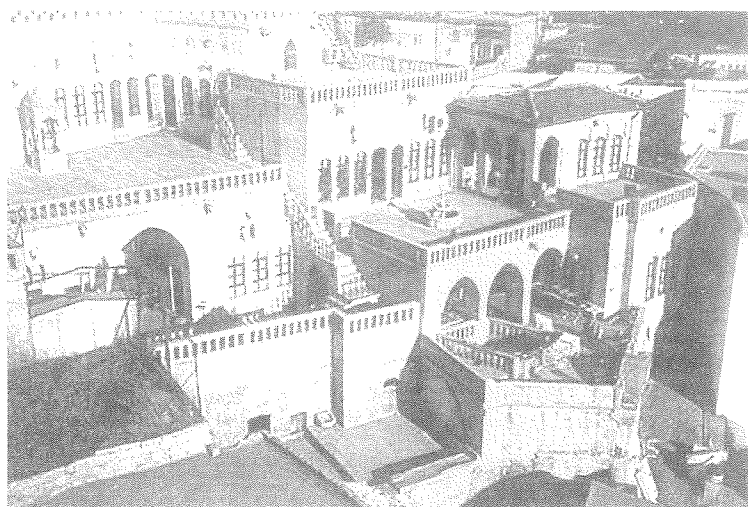
Bu çarşıların ekseri müşterisi, aşayir denilen köylülerdir. Gelirler; her türlü ihtiyaçlarını temin ederler, öğle yemeğini Aşağı Çarşı'nın aşhanelerinde yerlerdi. Yemekten sonra tabakalarındaki sarı kehribar gibi Adıyaman'ın dağ tütününden sigaralar sararak biri birlerine ikram eder, tokmaklı muhtar çakmağı ile de sigaralarını yakarlardı. Köylü veya esnaf olsun tabakalarında özenle sakladıkları kaçak tütünlerini, kolcuların yüzünden öyle rahat içemezlerdi. Kolcu dediğim gümrük muhafaza memurları. O dönemler kaçak tütün üretimi ve içilmesi yasaktı.

Akşam olunca giderayak köyüne dönemeyen köylüler, Aşağı çarşıdaki hanlarda kalırlardı. O zamanlar otel sayısı bir elin parmaklarını geçmezdi. Aşağı çarşıda isotçu pazarında; üçüncü sınıf Emniyet Otel, kunduracı pazarında İstanbul Otel vardı. Aşayir zaten otele gitmezdi. Çünkü otelde ko-

naklamak daha çok yabancılara mahsus sayılırdı. Şehirde akrabası olanlar, evlere konuk olur, gidemeyenler, binek hayvanlarının da barınabileceği çarşının hanlarında kalırlardı.

Çarşının belli başlı hanları şunlardı: Gümrük Hanı, Hacı Kâmil Hanı, Barutçu Hanı, Mençek Hanı, Çifte Han, Aslanlı Han, Boyahane Han'ını sayabiliriz. Hanlarda mutlaka birer nalbant olurdu. Handa kalanlar, gündüz çarşıdaki pazarlarda her türlü ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra gelmişken nalbantlara atlarını veya merkeplerini nallatmadan da köyelerine dönmezlerdi.

Akşam ezanı ile beraber çarşıya bir sessizlik ve bir hüzün çöker, gündüzün o hareketli saatlerinde cıvıl cıvıl kaynayan çarşığı bir ölüm sessizliği kaplardı. Ancak gecenin geç saatlerinde, çarşının dar sokaklarından geçen köpeklerin havlamalarını, çarşığı bekleyen gece bekçilerinin ayak seslerini, arada bir ötürdükleri düdüklelerin seslerini saymazsak tabii...

YAKUBİYE’NİN SON TOZCUSU

*Hüsnün senin ey dilber nadide kamer mi?
Huri misin ey afet-i can yoksa beşer mi?*

Abdi

Tozcu; Urfa'da evlerin çöplerini toplayan, yaptığı işe karşılık Belediye'den maaş alan insanlara denir. Eskiden bu işi yapan insanlara "tanzifat amelesi" denirdi.

Esasen tozun anlamı; çok küçük ve hafif toprak parçacıkları manasıdır. Ancak Urfa ağzında toz, "çöp" manasında kullanılmaktadır. Tozcu ise çöpçü demektir. Tanzifat ameleleri yani çöpçüler iki kısımdır.

Birincisi, şehrin cadde ve sokaklarını temizleyenler, ikincisi, mahallelerde evlerin çöplerini alanlardır. Mahallenin, sokağının temizliği ise herkesin evinin önünü süpürmesiyle gerçekleşir. Bu tutum ve uygulama, tek katlı eski Urfa evlerinin bulunduğu dar sokaklarına mahsus bir yöntem idi.

Şehrin cadde ve sokak çöpçüleri, ellerindeki süpürge ve fa-
raşla çöpleri toplayıp, tek tekerlekli, iki kollu, iki elle tutu-
larak kullanılan çöp arabalarına koyarlardı. Ancak Mahallede
çalışan tozcuların böyle bir çalışma yöntemleri ve el arabaları
ne yazık ki yoktu.

Buna karşılık, her tozcunun birden fazla eşeği vardır ve iş bu
eşekler, tozcuya zimmetlidir. Eşeklerin sırtında, toplanan
çöplerin konulacağı sırga denilen, çuldan bozma, eşeğin pa-

lanının üstüne yerleştirilmiş iki cebi olan bir torbası vardır. Buna büyük heybe de diyebilirsiniz. Eskiler, heybeyi yola çıkan insanlara, sırgayı da yük taşıyan eşeklere vururlardı. Ayrıca atların da heybesi olur ya konumuz bu değil.

Tozcu; evlerden, kapı önlerine teneke kutular içinde bırakılan çöpleri alarak, eşeğin sırtındaki sırganın gözlerine doldurarak kapı kapı dolaşır.

Mahalleden her gün belli saatlerde toz almaya gelen tozcular, dar sokaklardan geçerken, eşeklerinin yularlarını bir diğerine bağlar, öndeki eşeğin yularından tutup, aheste aheste yürür ve kendine göre önceden ayarladığı belli duraklarda mola verirdi. Duraklarda mola vermeden önce var gücüyle bağırır:

Tozzz, toz! Tozcu geldi! Tozınızı getirin diyerek yüksek bir sesle seslenir, hane sakinlerine geldiğini haber ederdi.

Daha önce çöpçünün geleceği saati bilip de işini titiz yapan hane sakinlerinin, kapı önlerine bıraktıkları çöpleri, teneke-lerden boşaltarak sırgaya doldurur, sonra da bağdaş kurup oturur, sesini duyan hane sakinlerinin getireceği çöpleri beklerdi tozcu. Bir kez daha Tozzz diyerek son çağrısını yapar, henüz çöplerini vermemiş olan evleri uyarırdı.

Gelen gelir, gelmeyen gelmez, tozcu, eşekleriyle beraber, Urfa evlerinin yan yana sıralandığı dar sokaklardan geçerek, aheste beste yürür, yürüyüşünü eşeklerin ayak ritmine uydu-arak sürdürürdü. Gider, gider, bir başka durakta durur ve nidasını var gücü ile tekrarlardı: Tozzzz, toz!

Doğal olarak iş bu tozcular; kendilerine belediye tarafından zimmetli kadrolu eşeklerle beraber Urfa Belediye'sinin tanzifat İşleri'nde görevlendirilen fakir-fukara insanlardır. Yaptıkları işin nezaketinden midir, yoksa yetersiz beslenme sonucundan mıdır bilmem, avurtları çökmüş, göz çukurları gide-

rek derinleşmiş ve elleri, nasır bağlamış olmasına rağmen kansızlıktan buz gibidir.

İşsizliğin had safhada olduğu yıllarda Urfa Belediyesi'nde tozcu olmak bayağı bir iş kapısı olarak öne çıkmış, nice babayıt, bu işe girebilmek için adeta birbiriyle yarışa girmişlerdir.

Tozcular, tabii olarak, kendilerine zimmetli eşeklerin her şeyinden sorumludurlar. Onların beslenmesi, korunması, barınması, suyunun ve yeminin verilmesinden birinci derecede mesuldürler.

Gelelim Yakubiye Mahallesi'nin son tozcularına. Benim bizzat şahit olduğum iki tozcunun, kendi aralarındaki muhaverenin bir bölümüne bakalım. Onların konuşmalarını evde, pencere kenarında dinlerken nasıl bir haleti-ruhiye içinde olduklarını gördüm. Ancak, fakirlik ve zaruret içinde yüzen bu insanların tevekküllerine hayran kaldım.

Çoğunun tahsili yoktur. Ancak nerden terbiye almışlarsa almışlardır, belki de Peygamberler Şehri Urfa'da yaşamının getirdiği ince bir bilgelikle hayatı yorumladıkları kesindir.

İki tozcu; Yakubiye Mahallesi'nin bir durağında karşılaşırlar. Selâm ve merhabadan sonra bağdaş kurup karşılıklı otururlar. Hâl ve hatır sorarlar. Biri diğerine tabakasını uzatarak tütün ikram eder. "Kerem et" der öteki ve başlar iki parmağı arasına yerleştirdiği sigara kâğıdına sarı kehribar gibi kaçak tütünü sarmaya. Diğer parmaklarıyla da tütün tabakasını kavramıştır.

Büyük bir dikkat ve ustalıkla sardığı ilk sigarayı karşısındakine ikram ettikten sonra kendisi için de bir tane sarmaya başlar. Konuşurlar, bir yandan da işlerin nasıl gittiğinden sual ederler.

"Daha ne var ne yok" faslına gelindiğinde "Allah var, gam yok" der tozcunun biri diğere. Konuşmaları, onların dünyaya bakış açılarını da yansıtır. Dünyanın geçici olduğunu, iyice özümsemişlerdir. Yokluk ve zaruret içinde olmalarına rağmen hallerinden memnun görünürler:

- Gün nasıl geçiyor?
- Gündür işte geçiyor kardaş der, öteki ve başlar şu maniyi okumaya;

*Ağlama naçar ağlama
Gündür geçer ağlama
Bu kapıyı örten Mevla
Bir gün açar ağlama*

- Eee, daha ne var ne yok?

- Ne olsun kardaş, sabah oluyor, akşam oluyor, sabah oluyor, tekrar akşam oluyor. Ömrümüz bu sokaklarda elin tozu toprağı arasında geçiyor. Bu dünyadan hiçbir şey anlamadım. Öteki ilâve eder:

- Kim şimdiye kadar ne anladı ki bu dünyadan sen anlaysın babo hayran! Bizim kaderimiz de zahir böle yazılmış. Ne yapacaksan.

Ayağa kalkar, eşeğinin yularını tutar, ağır çekimde, bulunduğu yerden uzaklaşırken, avazı çıkığı kadar bağıırır:

- Tozzz, Toz!..

Tozcunun biri, bu yola ötekisi öbür yola doğru ağır adım gi-derlerken, gözden kaybolurlar...

28 Mart 2004'te yapılan seçimlerde Urfa Belediyesi Başkanı seçilen Ahmet Fakıbaba, seçimlerden hemen sonra, şehrin temizliğini ele alarak temizlik işlerini özelleştirir. Bu özelleş-

tirme hengâmesinde şehir, 40 yıl önceki temizliğine nihayet kavuşur.

Bizim çocukluğumuzun Urfa'sı gibi tertemiz olur. Ancak, mahallede çalışan tozcular ve onların kadrolu eşekleri de tarihe karışır. Hepsi bu işten emekli edilirler.

Bütün tozcular gibi böylece Yakubiye Mahallesi'nin son bilge tozcuları da hayat sahnesinden çekilir.

DERGÂH'TA SABAH NAMAZI

*Derdim nice bir sinede pinhan ederem ben
Vallahi Bir ah ile bu âlemi viran ederem ben*

Nef'i

Saba makamında sabah ezanı okunuyordu. Horozların ötüşü, köpek ulumalarını bastırıyordu. Mahallenin başıboş dolaşan köpekleri sürü halinde bir o sokağa, bir bu sokağa girip çıkıyor, biri birileriyle kâh hırlaşıyor, kâh oynuyorlardı.

Dalga dalga gökyüzüne dağılan, sisleri ve bulutları dağıtan bu ezan sesine, sıcak yatağında uyuyan bütün ehli din ve iman sahibi şehir halkı, uyanıyordu. Uyumak ne mümkün, biri birine yakın olan mahalle ve çarşı camilerinden aynı anda birden göğe yükselen bu ezan sesleri, İnsan ruhunu ürperterek sonsuzda Allah'a ulaşıyordu.

Uyandı.

Abdest aldı. Camiye gitmek için yola koyuldu. Biri birine bitişik Urfa evlerinin, yüksek avlu duvarlarının çevrelediği ve ancak üç dört kişinin yan yana durup geçebileceği dar sokaklarından geçerek Dergâh Cami'nin mezarlığına vardı. Burada yatanların ruhlarına Fatiha okuyup yoluna devam etti. Dergâh camiine gelmişti.

O zamanlar bu kubbeli büyük cami henüz inşa edilmemişti. Dergâhın yanı başındaki bahçeden çok güzel kokular geliyordu. Bahçede meyve ağacı adına yok yoktu. Her türlü meyve-

nin yetiştiği bu güzel ve latif iklimde, büyükler sağ olsunlar bu bahçeyi de ihmal etmemişlerdi. Bir defa her türlü meyve ağacının birer tane numunesi vardı. Bahçenin altından 'Balıklı Göl'ün suları yayılarak geçiyor, ileride Dergâh camii'nin havuzuna varıyor, oradan da az ilerideki Hasan Paşa Camii'nin avlusundan geçerek gümrük hanına, oradan eskici pazarındaki su değirmenine ulaşıyor, sonra tabakhanedeki kelleci çayına, oradan da Urfa'nın kadim sebze ve meyve bahçelerine kadar gidiyordu. Dergâh'ın bahçesinden gelen gül ve reyhan kokusu, bülbül sesine, serçe cıvıltılarına karşıyordu.

Bahardı ve aylardan nisandı. Bu tarifsiz güzel kokuları taşıyan sabah rüzgârı, esintiyi, şehrin bu mübarek bölgesine bütün hafiliği ile yayıyordu.

Balıklı gölün sularında salınarak bir o yana bir bu yana akan balıklar, suyun akıntısına kapılıp Dergâh'ın avlusundaki küçük ve sığ havuzun içine kadar geliyor, burada biri birleriyle oynuyor, kuyruklarıyla suyu kırbaçlıyordu.

Camiden içeri girmeden önce bir süre avluda durup havuzdaki balıkları izledi. "Bu da balıkların raksı galiba" dedi. Sonra başını kaldırıp Dergâh camisinin yaslandığı kayaklıklara baktı. Kaya oyuklarını dolduran yüzlerce güvercinin raksını izledi. Uyandığından beri gördüğü bu tablolar, duyduğu bu sesler, tabiatın bir raksı mı yoksa zikri miydi?

Dergâhtan içeriye girdi. Mihrapta hoca efendi, önceden gelip yerini almıştı. Önünde rahle, rahlede Kuran-ı Kerim. Hoca, o davudi sesiyle benim bilmediğim bir makamda Meryem surecini kıraat ediyordu.

Bu dergâhın bağlıları, birer ikişer gelip Dergâh'ın eşliğinden içeri adımlarını atarak ön saflarda yerlerini aldılar. Kuran-ı Kerim kıratı hitam buldu. Cemaat, sabah namazının sünnetini kıldı. Farz için ayağa kalktılar. Safları sık ve düzgün tuttu-

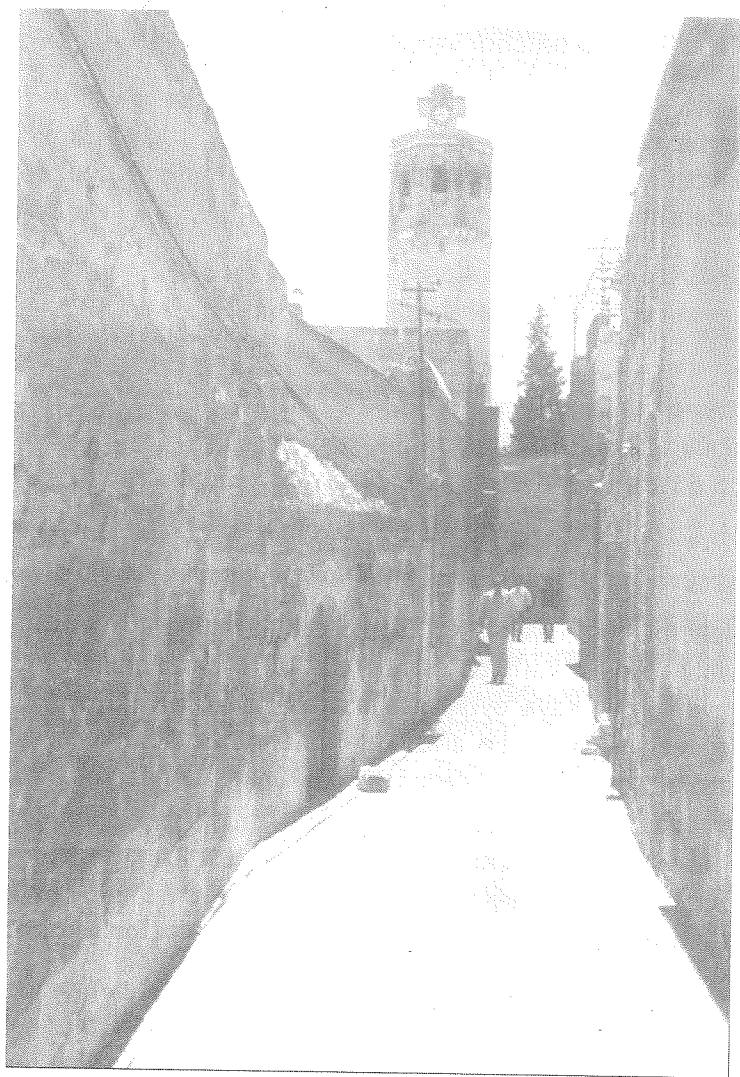
lar. Bir ve beraber olarak adeta yekvücut oldular. İmamın arkasında topluca durarak sabah namazının farzını huşu içinde eda ettiler. Namazdan sonra cemaatin bir kısmı çıkıp gitti. Kalanlar, Zikr-i cehri için halka oluşturdu. Bu kadiri zikri, yüz elli yıldan beri her sabah, hiç aksamadan yapılmaktaydı.

Zikir, baş zakirin bir işaretiyle başladı. Makamdan makama geçilerek Esmâ-ül hüsna icra edildi. Güneşin doğuşuna kadar devam eden zikir, sabahı selamlayarak hitam buldu. O da sabahı selamladı.

*Merhaba ey sabah
Merhaba ey bu vaktin
Ve bütün vakitlerin sahibi
Hamd olsun sana*

*Merhaba ey hatem-ül enbiya
Selam olsun sana
Merhaba ey temiz ervah
Merhaba...*

Nefis bir nisan sabahıydı. Bütün canlılar güne uyanmıştı. Ilık sabah rüzgârı hafiften esiyor, gül ve reyhan kokuları etrafa yayılıyordu. Kaya oyuklarını aşarak suya inen güvercinlerin şen ve şakrak sesleri arasında, gönlü huzur dolu ve ferahlanmış bir halde, eski çarşıdaki dükkânına doğru yol almaya başladı.

YAKUBİYE MAHALLESİ

Bir Mahallenin Anatomisi

Bu yazıda; kuruluşuna ve yok oluşuna şahit olduğum Yakubiye Mahallesi'ni ve sakinlerini anlatmayı deneyeceğim. Benim çocukluğum ve ilk gençlik yıllarım bu mahallede geçti çünkü.

Şehrin bu mahallesinin kuruluşu, diğer mahalleler gibi zaruri ihtiyaçlardan kaynaklanarak meydana gelmiştir. Nedir bu ihtiyaçlar? Köyden şehre gelen göçler ve doğum oranlarının artmasıyla birlikte şehir merkezinde nüfus artmış, bu nedenle yeni yerleşim birimlerine ihtiyaç hâsıl olmuştur. Şehir ahalisi, yeni yerleşim alanları aramış ve şehir merkezinin çevrelerine doğru yayılmaya başlamıştır.

1950'li yıllarda, bu mahallenin yeri, bir mahalleye dönüşmeden önce Urfa Kalesi'nin eteğinde büyükçe bir üzüm bağı idi. Bağda üzüm kütüklerinden başka yer yer incir ve nar ağaçlarına da rastlamak mümkündü.

1950 Mayısında, Demokrat Parti'nin büyük bir çoğunlukla iktidara gelmesiyle birlikte 'Menderes devri' başladı. O güne kadar Türkçe okunan ezan, asli hüviyetine kavuştu. Ekonomik hayatta bir canlanma başladı. Urfa da bu ekonomik rahatlardan payını aldı.

Şehrin ekonomik hayatını elinde tutan esnafın eline para geçince, şehre bolluk, bereket gelmeye başladı.

Şehrin cazibesi, merkez köylerde yaşayan ahalinin dikkatini çeker, köyden şehre göçlerin başlamasıyla şehrin çevresindeki birtakım yerler, yerleşim alanına dönüşür. Urfa şehir merkezinin nüfus kapasitesi ve mevcut taş evlerin sayıları bellidir. Artan nüfus burada yapılamaz. Mecburen şehrin çevresine doğru genişlemeye başlar. Urfa'da doğum oranı, öteden beri çevre şehirlere göre daha yüksektir. Bu ve bu gibi nedenlerden ötürü yeni ev yapma, yuva kurma arayışları, yeni mahallelerin meydana gelmesine sebep olur. İşte dört etrafı bağ ve bahçe olan eski Urfa'nın bu bağlık yerlerindeki bağlar sökülerek arsa elde edilir, evler kondurulmaya başlar. Kondurulan bu evler, elbette "gecekondu"dur. Hiç bir şekilde kadim şehir mimarisine uygun düşmez. Kalenin eteğinde Yakubiye, karşı yakada Kırk Mağara mahalleleri kurulur. Halepli Bahçe'den yukarıya doğru ta Dev Teşi'ne kadar olan sahalardaki üzüm bağları sökülerek evler, gece kondular yapılmaya başlar.

Şehitlikten yukarı, zeytinlik alanlardaki zeytin ağaçları söküldü, modern evler, apartmanlar inşa edildi. Eski şehir stadyumunun arkası, Bamyay Suyu mevkiinde hep yeni yapılan evlerle, doldu. Böylece yeni yeni mahalleler meydana geldi.

Sular çekildi, şehirdeki kастeller, sürekli akan meydan çeşmeleri kurumaya başladı. Cavsak deresi akmaz oldu. Karakoyun Deresi ise giderek kurumaya yüz tuttu. Oysa hatırlıyorum bu adı geçen derelerin kenarına annem bizi piknik yapmaya götürürdü. Ya da biz okul çocukları, arkadaşlar olarak Cumartesi, Pazar günleri bu subaşlarına piknik yapmayla giderdik. Tek tek sayayım isterseniz: Önce Direkli subaşına, Dev Teşi'ne, Bamyay Suyu'na, Cavsak Suyu'na, Cular Suyu'na, hatta Edene'ye kadar...

Bu gecekondulaşma, ilerleyen zaman aralıklarında giderek kalenin arka taraflarına da sıçradı. Kale Boynu Mahallesi'nden öteye, Kötüler Mahallesi ile birlikte Kalkan Dağı'nın

eteklerine, Melikin Eyvanı'na varıncaya kadar evle inşa edildi. Bu saydığım yerlerdeki bütün kaya mezarların hepsi yerleşim alanlarına dönüştü.

1957 yılında ilkokul ikinci sınıftayım. Kanberiyeye Mahallesi'ndeki bir evde kiracıydık. Evimizin hemen yanı başında Türkiye Mahsuller Ofisi'nin (TMO) buğday siloları vardı ve yeni yapılmıştı. (Şimdi yok.)

Şehrin merkezindeki Şehit Nusret İlkokulu'na gidiyorum. Okul binası iki katlı çok önemli bir taş bina. Okula dönüşmeden önce bu bina, Basmahane olarak kullanılmış. Halk arasında "Masmahana" diye bilinir. Ulu Cami'ye yakın bir mesafedir.

Babam, kalenin eteğinde parsellenip satılan bağ yerinden 150 liraya 150 metre yer alır, metre karesi bir liradan. Çok ucuz gibi görünüyor ama o tarihlerde liranın büyük bir değeri var. Babam bakırcı, kalaycı ustasıydı. Dükkânımız aşağı çarşıda, kürkçü pazanında, kumlu hayat kahvesine bitişikti.

Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı döneminde esnafın yüzü güldü. Esnaf Kefalet Kooperatifi'nden kredi alan çarşı esnafı, işini büyüttü, geliyordu. Babamın da o sıralar işi çok iyi gidiyordu. Bu nedenle annemin de teşvikiyle Yakubiye Mahallesi'nde ev yaptık. 1958 de bu yaptırdığımız tek katlı, iki odalı, toprak damlı ve küçük bir avlusu olan bu eve taşındık. Biz mahalleye taşındığımızda mahalledeki evlerin sayısı yüz, yüzeli hane civarındaydı. Evimizin avlusuna, annem hemen bir asma ağacı dikti. Teneke kutularda gül, reyhan, kınır (karanfil) yetişirdi. Ben de Şehit Nusret İlkokulu'ndan, Gölbaşı'nda, Şirket'in karşısındaki Cumhuriyet İlkokulu, üçüncü sınıfına naklen geldim. Rahmetli şair M. Akif İnan'ların evleri Gölbaşı mahallesinde olduğundan o da ilkokulu Cumhuriyet'te okumuştum. Ben bu okuldan 1960 mezun oldum.

Mahalle, adını şair Nabi'nin hocası olduğu kabul edilen Yakup Kalfa'dan alıyordu. Hatta daha sonra mahallenin artan nüfusu ve çoğalan çocuklardan ötürü yapılan mahalledeki ilkokula da Yakup Kalfa İlkokulu adı verildi.

Mahallenin girişinde 'Ziyo'nun Tükeni' dediğimiz bir mini market ile yine Ziyogilin akrabasının çalıştırdığı bir fırın vardı. Akşam işten eve dönen mahalle sakinleri yolun bu girişindeki dükkâna uğrar, evlerinin sebze, meyve ve diğer ihtiyaçlarını buradan karşılardı. Ziyogilin evlerinin avlusuna, baharın ilk aylarında çevre köylerden tenekelerle yayık ayrımlı gelirdi. Mahalle duysun diye genç kızlardan bir gurup evin damına çıkar ve hep birlikte koro halinde şöyle seslenirdi:

Tezze ayrana gelin / Şirin ayrana gelin / Ho, Ho Verne devv!

Mahalle sakinleri, sabah kahvaltılarını yaparken mutlaka fırından, taze çarşı ekmeği (tırnaklı ekmeği) alır, kahvaltılarını mis gibi kokan bu sıcak ekmeklerle, taze koyun peyniri ile yaparlardı. Mahallelin tek fırını, akşamları da mahallelinin bütün pişirme işlerini görürdü. Bir fırın o şartlarda bir mahalleye çok güzel hizmet verirdi. Urfalılar, evde yapılan yemeklerden çok bu fırınlarda pişen yemekleri severdi. En çok ta lahmacun, çömlek ve tepsi kebabını. Bizim evimiz, mahallenin bir çıkmaz sokağındaydı. Tuzlu Çıkmazı. Urfa'da çıkmaz sokaklara 'Tetirbe' denir. Hane numaramız 8 idi. Bu adrese, benim adıma gerek yurt içinden ve gerekse yurt dışından çok mektup, mevkute, dergi, kitap gelmiştir.

Tertibemizde sekiz hane vardı ve bizden başka da çarşıda esnaf olan bir aile yoktu. Çoğu gündelikçi insanlardı. Arap Ali Hoca, Kürt muhacir Ömer Emmi ve hanımı Rahme Teyze, Cum'a-Fatogil, Kalo Mehmet Emmi ve eşi Zemzem Abla, Tepirci Halef Emmi, Bekçi Eyyubo, mahallemiz camii imamının kızı Fahriye Abla, kocası tepirci Mustafa Emmi ve Anzılha Ablagil. İşbu sekiz hane ev bir tek ev gibiydi komşuluk ilişki-

leri açısından. Her ev, birçok şeyini diğer evlerle paylaşırdı. Fakirlerdi ama zengin ve gani gönüllü komşular idiler. Önce-leri bu mahallede su ve elektrik şebekeleri yoktu. İçme suyu temini, Halepli Bahçe'ye yakın yerdeki adına 'nuğure' denilen bir kaynak suyundan temin edilirdi. Kovalarla evimize su taşırdık bütün aile, çoluk çocuk... Kullanma suyu ihtiyacımızı da Balıklı gölden eşek sırtında evlere gelirdi parayla. Evlerin inşasında kullanılan su da böyle temin edilirdi. Yapı malzemesi olarak o zamanlar demir-çimento yoktu. Toprak, kireç, kül kullanılırdı.

Urfa, dar sokaklarıyla bilinen bir kadim şehirdir. Sebebi var. Yazın sıcağında, sokağın her iki yakasındaki yüksek avlu duvarlarının verdiği gölge, insanların rahat hareket etmesini sağlardı. Çıkmaz sokağın genişliği de ancak bir merkebin rahat geçeceği kadar geniş olurdu. Normal sokakların genişliği de bir devenin, yükü ile geçecek kadar geniş olurdu. O zamanlar motorlu taşıt, araba, vs. yoktu.

Su, çok kıymetli bir varlıktı biz mahalleli için. Asla israf edilmemesi gerekirdi. Biz bu terbiye ile büyüdük. Öyle ki hamamlara giderdik babamızla ve birkaç kurna (curun) suyla yıkanıp temiz olduğumuza kanaat getirince su faşır faşır aksa bile fazlasını kullanmazdık. Hiçbir şeyi zayi ve israf etmez-dik. Bütün aileler böyle idi. İsraf ekonomisi değil, iktisat ekonomisi hâkimdi insanlara...

1960 ihtilali ile Demokrat Parti'nin iktidarına son veren askerler, Menderes ve arkadaşlarını suçlu bularak idam ettiler. 1961 de yeni anayasa yapıldı. 1965'te Demokrat Parti'nin mirası üzerine kurulan Adalet Partisi iktidara geldi. Bu parti-den Urfa Belediye Başkanı seçilen babamın köyden çocukluk arkadaşı Mustafa Kılıç, (Babam Düğer'li, Mustafa Kılıç Milli Saray'lı. Bu iki köy, merkez köyler olup birbirine çok yakındırlar.) Yakubiye Mahallesi'ni suya kavuşturdu. Mahallenin meydanına bir çeşme yaptırdı. Her gün belli saatlerde akan

bu çeşmeden bütün mahalleli istifade ederdi. Kadınlar, genç kızlar suyun akmasına yakın gelir, çeşmenin başında kuyruk olur ve sırası gelince iki kova suyunu doldurup evine götürürdü. Bu su ancak içmeye bir günlüğüne yeterdi. Böylece yine bir su kıtlığı vardı. Daha sonra Kalenin eteğindeki hendeğin yanı başına bir su deposu yapıldı. Buradan evlere su şebeke-leri bağlandı. Şükür evlere artık su geldi. Bu kez de evde su vardı ama günde ancak iki saat kadar akar ve kesilirdi. Bu bile mahalle sakinleri için büyük bir nimetti.

Mahallenin Meşhurları:

Eyyup Uyanıkoğlu: (Ses sanatkârı ve bestekâr)

1938 de Urfa'da doğdu. Babası Urfa Valiliği'nin şoförüydü. Bizim mahallenin girişinde tek kiremit çatılı ve bahçeli bir evleri vardı. Kendisi bu evden 1957 de İstanbul'a gitmiş ve 1958 de daha henüz yirmi yaşındayken "Ses Kralı" unvanını almıştır. Klasik musikide büyük bir isim oldu.

Beste ve güftesi kendisine ait olan hüzzam makamında okuduğu "Bir Beyaz Gülüm Vardı" veya "Peteksiz Bal" adlı şarkısıyla ünlendi ve tanındı. 2004 yılında 66 yaşında İstanbul'da vefa etti. Urfa'dan yetişmiş, nadir klasik okuyan sanatkârlardan biriydi. Amcasının oğlu Cemal Uyanıkoğlu benim ilkokuldan ve mahalleden arkadaşımды.

Profesör Dr. Hamdi Atmaca: (Atom Fizikçisi)

1944 yılında Urfa'da doğdu. Babası taşocağında işçiydi. Ailenin tek evladıdır. Yakubiye Mahallesi'nde ikamet ediyordu. Urfa Lisesi'ni 1961 de bitirdi. O yıl girdiği, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yurtdışı, burslu imtihanlarını kazanarak Türkiye'den yurtdışına gidecek olan üç kişi arasına girdi. İngiltere'de fizik mühendisliği okudu. Doktorasını yaparak 1977 yılında yurda döndü. Uzun yıllar Gaziantep Teknik Üniversitesi'nde

fizik, elektrik, elektronik dersleri okuttu. İşitme engelli bir oğlu vardı ve bu yüzden Eskişehir'e geldi. Bir yandan Eskişehir'de üniversitede elektrik, elektronik dersleri verirken bir yandan da Gaziantep Üniversitesi'ne ders vermek için gidip geliyordu. Onun Eskişehir'de ikamet ettiği yıllarda ben de orada TZDK bölge müdürü idim. Ailece görüşüyorduk. Bir ara birlikte İngilizce kurs veren bir dershaneye ortak olduk ve bir yıl sonra dershaneyi işletmeden devrettik. (Önder-Dil) 1968 de evlenmiş. Dört çocuk babasıydı. 2004 yılında altmış yaşındayken vefat etti. Deha çapında bir zekâyâ sahipti. Güzel bir insandı.

Halil Çakallı: (Hava Harp Pilotu):

1948'de Urfa'da doğdu. Sanat ortaokulu ve Urfa Lisesi'ni birlikte bitirdik. (1966) Yakubiye mahallesinde evlerimiz biri birine çok yakındı. Çok sıkı arkadaştık. Babası duvarcı ustası Mehmet amca idi. Ailenin en büyük evladı olup biri kız olmak üzere dört kardeşiler. O tarihlerde İzmir'de olan Hava Harp Okulu'nu kazandı. İki yıl sonra Gazimir'deki Hava Harp Okulunu bitirdi. İki yıl Konya Hava Üssü'nde kalarak jet pilotu oldu. (Hava Harp Okulu, daha sonraki yıl İstanbul Yeşilyurt'a taşındı.) Başarılı pilotlarımızdandı. 1996 da Hava pilot binbaşı rütbesindeyken kendi isteği ile emekli oldu. Bir süre sivil havacılıkta çalıştı. Halen Ankara'da ikamet etmektedir.

Halil Çakallı, Urfa'da o dönemler Urfa Lisesi'ni bitirip de Hava Harp Okulu'na giden üç kişiden biriydi. Lisede bizden bir dönem önce 1965 de Azmi ve Haluk Beyler havacı olmuşlardı. Bu üç havacımızdan, önceki yıllarda ilk havacı yüzbaşımız Adana İncirlik Hava Üssü'nde görev yapan Necdet Tütüncü idi. Ben, 1975 yılında Adana Devlet Su İşleri'nde (DSİ) sulama mühendisi olarak görev yaparken hemşerimiz Pilot Yüzbaşı Necdet Tütüncü ile ailece tanışmıştık. Birbirimize gidip geliyorduk. Hemşeri delisi dost bir insandı.

Bendeniz:

Liseyi bitirdikten sonra üniversite tahsili, ardından memuriyetlerim dolayısıyla Anadolu'yu bir uçtan bir uca dolaşıktan sonra 27 yıllık memuriyet hayatını Ankara'da noktaladım. Bir süre Ankara'da Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanlığı'nın ardından 2001 de Urfa'ya döndüm. Yakubiye'deki kardeşimin evinde bir yıl ikamet ettim. Burada AKP Urfa teşkilatının kuruluş çalışmalarını yürüttüm. Ardından 2002'de başlayan ve dört yıl süren Urfa Millet Vekilliği. Yöneticilik ve edebiyat sohbetleri, kitap çalışmaları, şiir, yazı, çizi, yurtiçi ve yurtdışında konferanslar vs. hayat devam ediyor vesselam. İşte Yakubiye Mahallesi'nin dört tanınmış isminden kısa hayat hikâyeleri.

Mahallelinin Güvercin Besleme Merakı

Yakubiye Mahallesi Urfa merkez mahallelere göre yüksekçe bir alanda kurulduğundan buradaki evlerin damlarında çok rahat bir şekilde güvercin beslenirdi. İş bu güvercin merakı, Urfalılarda bir kadim coşku ve kadim bir tutkudur. O kuşların beslenmesi, korunması, çoğaltılması başlı başına bir iştir, bir uğraştır. Kuşları, ikindi zamanına yakın saatlerde köme olarak uçurmak ve o toplu uçan güvercinlerin gökyüzündeki uçuşlarını seyre dalmak, doyumsuz bir hazdır. Benim bira-derde de kuş merakı vardı ve Yakubiye'de ki evlerinin damında yıllarca kuş besledi ve uçurdu. İyi ve tanınmış bir kuşçuydu. Öyle ki mahalle yıkılıp gittikten sonra bile kendisine ait olan kuşlar evin yolunu bir şekilde bulup gelip evin enkazına bir yıl süreyle kondular, havalandılar.

Mahalleye Yıkım Kararı:

Aradan yıllar su gibi aktı. Zaman hızla ilerledi. Mahallenin kuruluşunun üstünden altmış yıl geçti. Üzüm bağları sökülerek kalenin eteğine kurulan işbu Yakubiye Mahallesi'nin, 2010

yılında, şehrin yetkilileri tarafından yıkılmasına karar verildi. Mahallede yaşayan hane sakinlerine, devletçe evlerinin bedelleri ödenerek istimlak edilen evlerin yıkımı hemen gerçekleştiriliyordu. Parasını alan mahalle sakinlere yeni kurulan mahallere taşındı. Bu yeni yerlere taşınan ailelerden tanıdığımız hiçbir aile yoktu. Çoğu çoktan toprak olmuştu. O eski insanların çocukları, torunları şimdi bu mirasa sahip çıkıyordu. Yıkım, iki yıl sürdü. Mahallenin yeri, molozlardan tamamen temizlendi arındırıldı.

Yıkılan Baba Evini Arıyoruz

Birkaç yıl sonra 2013 te, Adana'da ikamet eden iki kız kardeşim, Urfa Kara Köprü'de ikamet eden üç erkek kardeşimle beraber biz altı kardeş, Yakubiye'de çocukluğu ve ilk gençlik yılları geçmiş olan bizler, kalkıp bu mahallemizi ziyarete gittik. Bu mahallenin toprağı üzerine yıllar önce rahmetli babamızın nice zahmetlerle kondurduğu evimizin yerini aramaya koyulduk. Arabamızı yolun kenarına çektik. Altı kardeş, enkazlar arasında evimizin yerini aramaya başladık.

Tahminen evimizin konumlandığı yere doğru gelince dikkatle baktım; bir asma ağacı, arış ağacının kütüğü, yerden, toprak seviyesinden iki karış yukarıdan kesilmiş olduğu halde duruyordu. İşte dedim biraderlere bu, annemin, yeni evimize taşındığımızda diktiği asma ağacının gövdesi! Bu, annemin asması... Burası da bizim evin avlusu çocuklar. O anda yanımda bulunan kardeşlerime, bacılarıma baktım hepsi hüznülenmiş, hepsinin gözleri dolmuştu. Yüzümü asma kütüğünden yana çevirdim. O da mahzun ve yalnız bir başına, boynu kırık ve bükük bir şekilde öylece duruyordu.

O eski komşuluk ilişkileri, o dayanışma, o özverili yaşamalar, o kanaatkârlıklar, o dostlukların hepsi tarih oldu, mahalleyle beraber yok oldu gitti. Şimdi bir hikâye, bir masal veya bir rüya hükmünde artık o evler, o haneler ve o hanenin nazenin

sakinleri. Kulağımda yankılanan o mahalleden kalan sesler var. Şimdi hatırladıkça bir tuhaf hal sarıyor beni. Mahallenin çarşıdan, işten dönen sakileri akşama doğru sokakta, evlerine doğru birlikte yol alırlarken birinin evinin kapısına ulaşıncaya dönüp yol arkadaşına şöyle diyor:

'Gel kardaş ev yakınlığına, bu akşam bizde akşamlıyalım'

Öbürü:

'Sağ ol kardaş hanayız mamur olsun, afiyetle yiyin'

Beriki tekrar ısrarla:

'Ya bir gönül alçaklığı yap ta bu akşam yemeğini beraber yiyelim'

Diğeri;

'Allah razı olsun, sofrayız bereketli olsun, hayırlı akşamlar olsun' der ve yolun devamını yürüyerek gözden kaybolur.

Biz, bir rüya gördük galiba bu şehirde.

Adına bir de yapay olarak 'şan' eklenmiş Urfa'da, şimdi ne o mahalle var ne de sakinleri.

Vesselam..

.KAYNAKÇA

- Alpay Bedri, *Urfa Şairleri-I, Dal yayınları, Şanlıurfa, 1986*
- Ayataç Mustafa, *Peygamberler Şehri Urfa, İstanbul, 1988*
- Azral Eyyüp, *Efsane nehir Fırat, Sembol yayınları, İstanbul, 2007*
- İşık İhsan, *Türkiye Yazarlar Sözlüğü, Elvan yayınları Ankara, 2001*
- İslam Ansiklopedisi, cilt 2, At maddesi, cilt13, Fırat maddesi, cilt 21, İbrahim maddesi,*
- İpek Naci, Şiirlerde Urfa, Özlem yayınları, 1969 (2.baskı1998)*
- Karahan A.Kadir, Nabi, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, 1968 Kürkçüoğlu*
- A.Cihat, İnançlar Diyarı Şanlıurfa, Ankara, 2000 Kurdoğlu*
- Mehmet, Kültür Şehri Urfa, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, Ankara,2006*
- Maraş M. Atilla, Peygamberler Şehri Şanlıurfa, Birlik yayınları Ankara,1988(2.baskı,1998)*
- Oymak Mehmet, Şanlıurfa'dan derlenen Atasözleri ve Deyimler, Ş.Urfa Belediyesi yayınları,*
- Şeşen Ramazan, Harran Tarihi, TDV yayınları, Ankara, 1993*
- Urfalı Meteos, Vakayi-name, TTK Yayınları Ankara Yurt Ansiklopedisi, Cilt 10, Urfa maddesi*

Rüya Şehir

URFA

Urfa Şehrengizi

Mehmet Atilla MARAŞ

Mehmet Atilla Maraş 1949 yılında Urfa'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ziraat Fakültesi, Zirai Ekonomi ve İşletme bölümünü bitirdi.(1971) Çeşitli kamu kuruluşunda öğretmenlik, mühendislik ve yöneticilik yaptı. Mesleği gereği Anadolu'yu bir uçtan bir uca gezdi.

Yazı hayatına lise sıralarında şiirle başladı. İlk şiiri 1966 da Urfa'da Şafak Gazetesinde yayımlandı. *Balıklı Göl* ve *Adımlar* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. Şiir ve yazıları; Hareket, Edebiyat, Maveria, Harran, Dergâh ve Yedi İklim Dil ve Edebiyat dergilerinde yayımlandı.

Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Başkanlığı(1996-1998) ve Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanlığı yaptı. (1998 – 2000) TBMM'de 22.dönem Şanlıurfa Milletvekili olarak görev yaptı.(2002-2007)

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği kurucu üyesi ve halen Ankara Şube Yönetim Kurulu üyesidir.

ESERLERİ:

Doğudan Batıdan Ortadoğudan, Şehrayin, Aney, Zor Sözler, Merhaba Ey Hüzn, Adanmış Şiirler, Künyemize Aşk Yazıldı, Peygamberler Şehri, Beyaz Adamın Kutusu, Şair Milletvekilleri (Antoloji), Rüya Şehir Urfa, Şair ve Yazar Dostlarım, Yüzyılın Türk Şairleri (Antoloji)

